

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2381
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1378

OSMANLI TÜRKÇESİ-I

Yazarlar

Prof.Dr. Nihat ÖZTOPRAK (Ünite 1-5)
Yrd.Doç.Dr. Recep AHİSHALI (Ünite 6-8)

Editör

Prof.Dr. Nihat ÖZTOPRAK

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2011 by Anadolu University
All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic, tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör

Prof.Dr. Levend Kılıç

Genel Koordinatör Yardımcısı

Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Öğretim Tasarımcısı

Yrd.Doç.Dr. Alper Tolga Kumtepe

Uzm. Orkun Şen

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Öğr.Gör. Nilgün Salur

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Öğr.Gör. Şennur Arslan

Kitap Koordinasyon Birimi

Yrd.Doç.Dr. Feyyaz Bodur

Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Dizgi

Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Osmanlı Türkçesi-I

ISBN

978-975-06-1055-4

1. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 6.000 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Eylül 2011

İçindekiler

Önsöz	vii
-------------	-----

Osmanlı Türkçesi Alfabeti	2
OSMANLI TÜRKÇESİ	3
OSMANLI TÜRKÇESİ ALFABESİ	3
Osmanlı Türkçesi Alfabeti ve Okunuşları	4
HAREKELER.....	4
MED, ŞEDDE VE CEZM	5
Med	5
Şedde.....	6
Cezm	6
Şedde ve Cezm Örnekleri	7
Şedde	7
HARFLERİN ŞEKİLCE BENZERLİKLERİ	7
BİTİŞEN VE BİTİŞMEYEN HARFLER	8
HARFLERİN BİTİŞMESİ	8
Özet	10
Kendimizi Sınayalım	11
Okuma Parçası	12
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	13
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	14
Yararlanılan Kaynaklar	14

1. ÜNİTE

Türkçe Ünlü ve Ünsüzlerin Yazılışı.....	16
TÜRKÇE ÜNSÜZLERİN YAZILIŞI	17
Genizsi n'nin Yazılışı	18
L Harfinin Yazılışı	18
TÜRKÇE ÜNLÜLERİN YAZILIŞI	19
“a” Ünlüsünün Yazılışı	19
“e” Ünlüsünün Yazılışı	20
“ı ve i” Ünlülerinin Yazılışı	21
“o, ö, u, ü” Ünlülerinin Yazılışı	22
Özet	24
Kendimizi Sınayalım	25
Okuma Parçası	26
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	27
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	27
Yararlanılan Kaynaklar	27

2. ÜNİTE

Türkçe Kelimelerin Yapısı, Türkçe Kiplerin ve Edatların Yazılışı.....	28
TÜRKÇE KELİMELEİN YAPISI	29
Giriş	29
Türkçe'nin Heceleri	29
Türkçe Kelimelerin Yapısı	30
Ünlü Uyumu	30
Türkçe Kelimelerde Ünsüzler	31

3. ÜNİTE

TÜRKÇE DİLEK-ŞART KİPİNİN YAZILIŞI	31
TÜRKÇE İSTEK VE EMİR KİPİNİN YAZILIŞI	32
TÜRKÇE GEREKLİLİK KİPİNİN YAZILIŞI	33
TÜRKÇE ŞİMDİKİ ZAMAN -makta, -mekte EKLERİNİN YAZILIŞI	34
OSMANLI TÜRKÇESİNDE EDATLARIN YAZILIŞI	34
Bağlama Edatları	35
Ünlemler	36
Özet	37
Kendimizi Sınayalım	38
Okuma Parçası	39
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	40
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	40
Yararlanılan Kaynaklar	40

4. ÜNİTE

Türkçe Ek, Zamir, Zarf ve Sayıların Yazılışı.....	42
TÜRKÇE EKLER	43
Giriş	43
Türkçe Eklerin Yazılışında Ortak Özellikler	43
Çokluk Eki	43
Soru Eki	44
İsim Yapım Ekleri	44
Fiil Yapım Ekleri	45
Zarf Fiil Ekleri (Gerindium Ekleri)	46
Sıfat Fiil Ekleri	47
Bildirme Ekleri	48
Hal Ekleri	49
İyelik Ekleri	50
Zaman Ekleri	50
Öğrenilen Geçmiş Zaman Ekleri	51
Şimdiki Zaman Ekleri	52
Gelecek Zaman Ekleri	52
i-mek Fiili	53
TÜRKÇE ZAMİRLER	53
OSMANLI TÜRKÇESİNDE ZARFLAR	54
TÜRKÇE SAYILAR	56
Özet	57
Kendimizi Sınayalım	58
Okuma Parçası	59
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	60
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	60
Yararlanılan Kaynaklar	60

5. ÜNİTE

Arapça ve Farsça Kelimelerde Ünlüler ve Yazılışları.....	62
GİRİŞ	63
ARAPÇA VE FARŞÇA KELİMELERDE ÜNLÜLER VE YAZILIŞLARI	63
TÜRKÇEDE SES KARŞILIĞI BULUNMAYAN HARFLER	64
Ayın ve Hemze	65
Ayın ع Harfi	65
Hemze ؤ Harfi	66

ARAPÇA VE FARŞÇA KELİMELERİN TANINMASI	66
AY ADLARI	67
HAFTANIN GÜNLERİ	68
SAYILAR	68
ARAPÇA VE FARŞÇADA ÜNSÜZLER	70
Özet	72
Kendimizi Sıyalım	74
Okuma Parçası	75
Kendimizi Sıyalım Yanıt Anahtarı	79
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	80
Yararlanılan Kaynaklar	80

Arapça Kelimelerin Yapısı.....82

6. ÜNİTE

ARAPÇA KELİMELERİN TANINMASI	83
Arapça Kelimelerin Yapısı	83
ARAPÇA KELİME YAPIMI	83
ARAPÇA KELİMELERİN VEZNİ	85
Arapça Kelimelerin Vezinlerini Bulmak	85
ARAPÇA İŞİMLERDE KEYFİYET (MÜENNESLİK-MÜZEKKERLİK)	87
Müenneslik Alâmetleri	87
Kapalı te harfi (ð)	87
Kısa elif (ﺉ)	88
Uzun elif (ﺀ)	88
Ma'nevî Müennesler	89
Semâî Müennesler	89
Okuma Çalışması	90
ARAPÇA KELİMELEDE ÇOKLUK	91
Tesniye	91
Cem' (Çokluk)	92
Cem'-i Sâlim	92
Cem'-i Mükesser	93
Özet	98
Kendimizi Sıyalım	99
Okuma Parçası	100
Kendimizi Sıyalım Yanıt Anahtarı	100
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	100
Yararlanılan Kaynaklar	101

Bazı Arapça Hususlar: Aksâm-ı Seb'a, Arapça

7. ÜNİTE

Mücerred Masdarlar: İsm-i Fâ'iller ve İsm-i Mef'ûller..... 102

AKSÂM-I SEB'A	103
ARAPÇA MASDARLAR	105
Mücerred (Semâî) masdarlar	106
Sülâsî Mücerred Masdarlar	106
Mimli Masdarlar	109
İsm-i Fâ'il	111
Mücerred Sülâsî Masdarların İsm-i Fâ'illeri	111
İ'lâl	111
İsm-i Mef'ûl	112
Mücerred Sülâsî Masdarların İsm-i Mef'ûlleri	112

İ'âl 112	112
Mücerred Rubâ'î Masdarlar 113	113
İsm-i Fâ'il 114	114
İsm-i Mef'ûl 114	114
Mec'ûl Masdarlar 114	114
Okuma Parçası 115	115
Özet 116	116
Kendimizi Sınayalım 117	117
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 118	118
Okuma Parçası 118	118
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 118	118
Yararlanılan Kaynaklar 119	119

8. ÜNİTE

Mezîdünfih Masdarlar (I) 120

MEZÎDÜNFİH MASDARLAR 121	121
Mezîdünfih Masdarların Binaları 121	121
İf'âl 122	122
İ'âl 123	123
İsm-i Fâ'il 123	123
İ'âlde İsm-i Fâ'il 123	123
İsm-i Mef'ûl 124	124
İ'âlde İsm-i Mef'ûl 124	124
Tef'îl (تَفْعِيل) Bâbı 125	125
İ'âlde Tef'îl bâbı 127	127
İsm-i Fâ'il 127	127
İ'âl 128	128
İsm-i Mef'ûl 128	128
İ'âl 128	128
Tefa'ül Bâbı (تَفَاعُل) 129	129
İ'âl 130	130
İsm-i Fâ'il 130	130
İ'âl 130	130
İsm-i Mef'ûl 130	130
İ'âl 131	131
Tefâ'ül Bâbı (تَفَاعُل) 132	132
İ'âl 132	132
İsm-i Fâ'il 132	132
İ'âl 133	133
İsm-i Mef'ûl 133	133
Müfâ'ale (مُفَاعَلَة) 134	134
İ'âl 134	134
İsm-i Fâ'il 135	135
İ'âl 135	135
İsm-i mef'ûl 135	135
Özet 137	137
Kendimizi Sınayalım 138	138
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 139	139
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 139	139
Yararlanılan Kaynaklar 142	142

Önsöz

Sevgili öğrenciler,

Osmanlı Türkçesi, Türkçenin Osmanlı Devleti dönemindeki tarihi bir dönemidir. Bu dönem, 14. yüzyıldan başlayıp 20. yüzyıla kadar yani Cumhuriyetin kuruluşuna kadar olan süreyi kapsar. Sözü edilen bu dönemde Türkçe, Türklerin ilişki içinde bulunduğu milletlerin dillerinden bilhassa Arapça ve Farsçadan etkilenecek zenginleşmiştir. Özellikle Türkçede karşılığı bulunmayan kelimelerin aynı inanç ve kültür dairesi içinde yer alan Arapça ve Farsçadan karşılama yoluna gidilmiştir. Böylece Osmanlı Türkçesinde, ortak İslâm uygarlığına bağlı birçok kelime ve terkip yer almıştır. Doğal olarak bu kelime ve terkipler zaman içinde Türkçenin tarihi malzemesi kabul edilerek Türkçeleştirilmiştir. Farklı dillerin imkânlarından da yararlanılarak zenginleşen Osmanlı Türkçesiyle her alanda binlerce eser yazılmıştır. Kütüphaneleri dolduran bu eserleri ve arşiv belgelerini okumak ve anlamak için Osmanlı Türkçesini öğrenmek gerekmektedir. İşte bu maksatla elinizdeki “Osmanlı Türkçesi I” kitabı hazırlanmıştır.

Hazırlanan bu kitapta önce Türkçe unsurların tanınması ve okunması hedeflenmiş sonra Arapça unsurlara geçilmiştir.

Birinci Ünite: Osmanlı Türkçesi hakkında bilgi verildikten sonra Osmanlı Türkçesi alfabesi ve bu alfabedeki hareke işaretleri tanıtılmıştır.

İkinci Ünite: Türkçe ünlü ve ünsüzlerinin yazılışı anlatılmıştır.

Üçüncü Ünite: Türkçe kelimelerin yapısı tanıtıldıktan sonra Türkçe dilek-şart kipinin istek ve emir kipinin, gereklilik kipinin ve Türkçe edatların yazılışları anlatılmıştır.

Dördüncü Ünite: Türkçe eklerin yazılışında ortak özellikler belirtildikten sonra ek fiil ve birleşik fiil çekimleri, Türkçe çeşitli ekler, zamirler, zarflar ve sayıların yazılışları tanıtılmıştır.

Beşinci Ünite: Arapça ve Farsça kelimelerin yapıları üzerinde durulmuştur. Arapça ve Farsça kelimelerde ünlüler ve ünsüzler, bu dillerde bulunup da karşılığı bulunmayan harfler gösterildikten sonra Arapça ve Farsça kelimelerin tanınması anlatılmış, ardından ay adları, haftanın günleri ve sayılar tanıtılmıştır.

Altıncı Ünite: Arapça kelimelerin yapısı üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda Arapça kelimelerin asıl ve ilâve harfleri (asli ve zâid), vezinleri, cinsiyet ve çokluk özellikleri tanıtılmıştır.

Yedinci Ünite: Arapçada kelimelerin tanınmasında önemli bir yer tutan aksâm-ı seb’a ve Arapça mastarlardan mücerred ve mimli mastarlar tanıtılmış, bu mastarların ism-i fâil ve ism-i mef’ûlleri gösterilmiştir.

Sekizinci Ünite: Mezîdunfih mastarlardan if’âl, tef’îl, tefâ’ul , tefâ’ul ve mufâ’ale babları, bunların ism-i fâ’îl ve ism-i mef’ûlleri ve düzensiz şekilleri tanıtılmıştır.

Ünitelerin her birine okumayı geliştirmeye yönelik ve ünitelerde işlenen konulara ait örnekler bulunduran okuma parçaları konmuştur. Parçalar seçilirken ilk ünitelerde İstiklâl Marşı, atasözleri, maniler, Gemiciler, Osmanlı Bayrağı, Ala Geyik gibi öğrencilerin yabancı olmadıkları ve kolayca okuyabilecekleri metinlerin seçimine özen gösterilmiştir. Sıra Sizde bölümlerinde öğrencilerin seviyelerine göre örnekler seçilmiş ve bol örnek vermeye gayret edilmiştir.

Bu kitaptan çalışırken öğrencilerimize, Osmanlı Türkçesinin Türkçeden farklı bir dil olmadığını, Osmanlı Devleti zamanında yazılan ve konuşulan Türkçeden başka bir şey olmadığını akıllarından çıkarmamalarını tavsiye ederiz. Öğrenmek için okumanın yanında yazmayı da ihmal etmemeleri gerektiğini özellikle belirtmek isteriz. Çalışırken çok tekrar etmenin, bilinmeyen kelimelerde sözlük kullanmanın ayrıca kitap dışında Osmanlıca yazılmış metinler okumanın Osmanlı Türkçesini öğrenmede çok önemli olduğunu vurgulamak isteriz.

Osmanlı Türkçesinin alfabe ve dil özelliklerini ortaya koymak ve böylece o dönemde yazılmış olan eserlerin, belgelerin okunup anlaşılmasına katkıda bulunmak amacıyla kaleme alınan bu kitabın hazırlanmasında emeği geçen Yard. Doç. Dr. Recep Ahışalı’ya ve Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi yetkililerine candan teşekkür ederim.

Editör
Nihat ÖZTOPRAK

1

Amaçlarımız

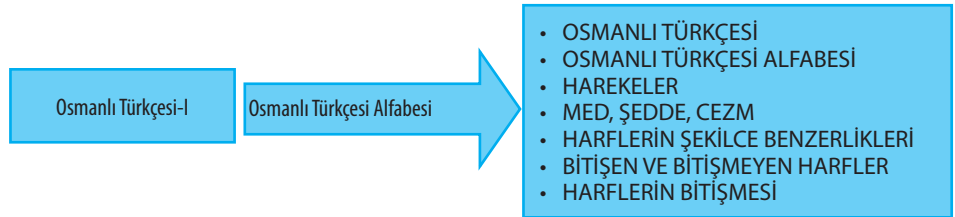
Bu niteyi tamamladıktan sonra;

- Osmanlı Türkçesi Alfabetini tanıyabilecek,
- Hareke, med, edde ve cezm işaretlerini tanıyıp kullanabilecek,
- Bitien ve bitimeyen harfleri, ekilce birbirine benzeyen harfleri tanıyabilecek,
- Harflerin bitime biçimlerini kavrayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Osmanlı Türkçesi Alfabeti
- Harekeler
- Med
- edde
- Cezm
- Bitien ve bitimeyen harfler
- ekilce benzer harfler
- Harflerin bitime biçimleri

İçindekiler

Osmanlı Türkçesi Alfabeti

OSMANLI TÜRKÇESİ

Oğuz Türklerinin Anadolu'da oluşturdukları dil "Batı Türkçesi", "Batı Oğuzcası", "Türkiye Türkçesi" gibi adlarla anılmaktadır. Batı Türkçesinin 13. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar süren uzunca bir dönemde Anadolu'da gelişen yazı diline "Osmanlı Türkçesi" denir. Üç döneme ayrılan Batı Türkçesinin ilk dönemine Eski Osmanlıca, Eski Türkiye Türkçesi veya Eski Anadolu Türkçesi adları verilir. Bu dönem Anadolu Selçukluları, Beylikler Çağı ve Osmanlı Devletinin İstanbul'un fethine kadar olan zamanı içine alır. Sözü edilen dönem Osmanlı'nın kuruluş dönemidir.

İkinci dönem, Klâsik Osmanlı Türkçesi adıyla anılmakta olup 15. yüzyılın ortalarından 19. yüzyıla kadar devam eder.

Üçüncü dönem ise "Yeni Osmanlı Türkçesi" adıyla anılmakta olup Tanzimat'tan 1908'e yani ikinci meşrutiyete kadar gelir. Daha sonraki dönem ise "Yeni Türkiye Türkçesi" olarak adlandırılır.

Osmanlı Türkçesi döneminde bilhassa Arapça ve Farsçadan alınan kelime ve gramer unsurları, Anadolu'da yaşayan farklı dillerden etkilenmeler vb. sebeplerle dil bir hayli gelişmiş ve değişmiştir. Sözü edilen dönemde, Türkçe yönünden sade anlaşılır metinlerin yanında Arapça ve Farsça unsurlarla dolu belli bir kesimin anlayabileceği metinler de yazılmıştır. Hem manzum hem de mensur olarak yazılan metinlerde sade, orta ve süslü dillerle eserler telif edilmiştir. Dinî metinler sade ve orta seviyede bir dille kaleme alınırken edebî metinler her üç seviyede de kaleme alınmışlardır. Bunların dışında Özel kalıpları ve formülleri olan resmî belge dili de vardır. Resmî dille yazılan metinler diğerlerinden farklılık arz eder. Şurası unutulmamalıdır ki Arapça Farsça unsurların çok yaygın olduğu metinlerde bile Türkçe cümle yapısı ve gramer hususiyetleri hâkim olmuştur. Ayrıca farklı dillerden alınan unsurlar bir şekilde ve zaman içinde asli hüviyetlerinden uzaklaştırılarak Türkçeleştirilmişlerdir. Böylece Osmanlı Türkçesi Türk tarihi içinde dünyanın en zengin; ifade gücü ve ahenk özelliği en yüksek dilleri arasına girmiştir.

OSMANLI TÜRKÇESİ ALFABESİ

Osmanlı Türkçesi Alfabetesinin temeli 28 harfli Arap alfabesine dayanır. Arap alfabesinde bulunmayan bazı sesler İranlı ve Türkler tarafından ilâve edilerek geniş Osmanlı Türkçesi Alfabeti oluşturulmuştur.

Arap alfabesine İranlılar pe , çe ج ve jeژ harflerini ilâve etmişlerdir. Türkçeye mahsus olan nazal ñ (kâf-ı nûnî) için كْ harfi, Farsçaya mahsus olan yumuşak g'nin ince sesli kelimelerle gösterilmesi için kâf-ı fârisî گ harfi, lam ve elifin birleşmesinden oluşan لـ lamelif harfi de Osmanlı Türkçesi alfabesinde yer alır.

Osmanlı Türkçesi Alfabeti ve Okunuşları

Tablo 1.1

ث se	ت te	پ pe	ب be	ا elif
د dal	خ hı	ح ha	چ çim	ج Cim
س sin	ڌ je	ز ze	ر rı	ذ zel
ظ zı	ط tı	ض dat	ص sad	ش şın
ك kef	ق kaf	ف fe	غ gayın	ع ayın
ن nun	م mim	ل lam	ڤ sağır kef kâf-ı nûnî	گ gef
	ی ye	لا lam-elif	ه he	و vav

DİKKAT

Yukarıdaki harflerin yanında Osmanlı Türkçesi alfabesinde ٺ hemze, ٺ te, ٺ (o) ha-i resmiye (şekilce he) harfleri de yardımcı olarak kullanılır.

HAREKELER

Arapça kelimelerin yazılışında uzun ünlüler harfle (elif, vav, ye) gösterilirken kısa ünlüler yazılmaz. Bu sebeple kısa ünlülerin okunmasında hatalar olur. Kelimelerin doğru okunabilmesi için kısa ünlüleri göstermek üzere hareke adı verilen bazı yardımcı işaretler kullanılır. Arapça konuşanlar harekesiz metinleri okumakta hata yapmasalar bile Kur'an-ı Kerim'in indirilmesinden sonra müslümanlığın Arap olmayanlar arasında da yayılmasıyla bu kesimler arasında okuma hataları artmıştır. İşte o dönemde Kur'an'ın yanlış okunuşunu önlemek maksadıyla kelimeleri harekelenmiştir. Türkler Arap alfabesini kullanmaya başladığında, Türkçe metinlerde de hatalı okumayı önlemek için 16. yüzyılın sonlarına kadar hareke kullanmışlar, zaman içinde imlâ oturdukça hareke kullanımını azaltmışlardır. Daha sonraları Kur'an-ı Kerim, sözlük ve dilbilgisi gibi doğru imlâ hususunda özel hassasiyet gerektiren eserler dışında hareke kullanımını kaldırılmıştır.

Harekeler

Üstün: (Arapçası fetha) َ harfin üstüne konur ve harfi /a/e/ okutur.

Ötre : (Arapçası damme) ُ harfin üstüne konur ve harfi /o/ö/u/ü/ okutur.

Esre : (Arapçası kesre) ِ harfin altına konur ve harfi /ı/i/ okutur.

Tenvin: Üstün, ötre ve esrenin kelimenin son harfinde çift yazılmasıdır. Okunuşu da değişir.

Üstünlü tenvin ً — Kelimenin son harfini /an/en/ okutur. Yazılırken kelimenin sonuna

tenvin elifi getirilir. Tenvin elifi getirilen kelimeler tenvin kaldırılrsa bile tenvinli okunur.

سالمًا sâlimen (sağ olarak)

Esreli tenvin ٍ — kelimenin son harfini /ın/in/ okutur.

Ötreli tenvin ٌ — kelimenin son harfini /un/ün/ okutur.

بُ bü	بِ bi	بَ be
بُنْ bün	بِنْ bin	بَنْ ben
كِبْرْ kibr	كُفْرْ küfr	كَلْبَكْ kelebek
رَحْمَةٌ rahmetün	كُلِّيًّا külliyyen	بَعْضًا ba'zen
عَمُومًا umûmen	خَارِجًا haricen	خِتَابًا hitâben

Tablo 1.2
Hareke Örnekleri

Aşağıdaki kelimeleri okuyunuz.

چَشْمَه	سپت	بشَر	أَمَلْ
كُفْرْ	صَبَحْ	حُرْمَتْ	مُلْكْ
عَاشِقْ	قَالِنْ	اِیْرَمَاقْ	اِیْرْ
بَحَقْ	بَدَايَه	بَعْضَا	حَالًا

SIRA SİZDE

MED, ŞEDDE VE CEZM

Arap alfabesine dayalı Osmanlı Türkçesi alfabesinde kelimelerin okunuşuna yardımcı olan üstün, esre, ötre ve tenvin gibi hareketlerin dışında med, şedde ve cezme adı verilen yardımcı işaretler vardır.

Bunları sırayla tanıyalım:

Med [~]

elif harfinin üstüne konur ve uzun â sesi verir. Bu işaret ilk sesi a olan Türkçe kelimelerde de kullanılmıştır.

آكِلْ âkil	آمِلْ âmil	آمِرْ âmir	Med Örnekleri
آش aş	آل al	آت at	Med örnekleri (Türkçe kelimeler)

Tablo 1.3

Türkçe kelimelerde uzatma konulmamasına dikkat ediniz.

DİKKAT

Aşağıdaki kelimeleri okuyunuz.

آرَا	آفَاقْ	آزَادْ	آشْكَارْ
------	--------	--------	----------

SIRA SİZDE

Şedde [ّ]

Arapça kelimelerde yan yana gelen aynı ünsüzlerin tek harf yazılıp iki harf okunması için kullanılan bir işarettir. Bu işaret, iki defa okunması istenen harfin üzerine konmaktadır. Türkçe kelimelerde bu işaret umumiyetle kullanılmayıp harf iki kez yazılmıştır.

Tablo 1.4

جَنَّتْ cennet	مَنَّتْ minnet	مِلَّتْ millet	Şedde örnekleri
آلَشْمَكْ elleşmek	بَلَّلِيْ belli	آلَّلِيْ elli	Şedde örnekleri (Türkçe kelimeler)

DİKKAT

Matbu metinlerde şedde işareti çoğu zaman kullanılmaz. Son harfi şeddeli olanlar yalnız halde iken tek, ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında ikiz okunur.

سِرْ sır(r)	فَنْ fen(n)	حَقْ hak(k)	حِسْ his(s)	حَلْ hal(l)
سِرْرِيْ Sırrı	فَنْنِيْ fenni	حَقْقِيْ hakkı	حِسْسِيْ Hissi	حَلْلِيْ halli

Cezm [ْ]

(sakin, sukun) harfin üstüne konur ve ünsüz okutur. Türkçe kelimelerde kapalı hecelerin heceyi kapayan ünsüzlerinin okunması için konmuştur.

Tablo 1.5

تَكْ tek	تَرْكْ terk	بُرْ bir	Cezm örnekleri
-------------	----------------	-------------	----------------

DİKKAT

Osmanlı Türkçesinde kelime sonundaki ünsüzler sakın (cezm) okunur.

تَاتْ tat	تَاجْ tac	بَادْ bâd	آدْ ad
يَاتْ yat	وَايْ vay	مَاتْ mat	قَاتْ kat

SİRA SİZDE

3

Aşağıdaki kelimeleri Osmanlı Türkçesi Alfabetiyle yazınız.

az	ateş	mu'allim	redd
münevver	mahrem muharrem	vatan	'ilm

SİRA SİZDE

4

Aşağıdaki kelimeleri okuyunuz.

آتاتورک	اغرِيْ	بوش	موم
ختابا	سالمَا	عموما	رحمةً

Şedde ve Cezm Örnekleri

Tablo 1.6

سِرّ sırr (gizli)	شَدّ şedd (sıkı bağlama)	شَكّ şekk (şüphe)	شَمّ şemm (koklama)	شَرّ şerr (kötülük)	كَيّ keyy (dağlama)
مَدّ medd (uzatma, çekme)	حَرّ harr (hararet, sıcaklık)	حَسّ hass (alçak, adi)	خَاسّ hâss (saf, halis)	خَطّ hatt (yazı)	خَطِّيّ hattî (yazı ile ilgili)
حَيّ hayy (diri, canlı)	حَظّ hazz (hoşlanma)	هَمّ hemm (gam, keder)	هَرّ hırr (kedi)	حِسّ hıss (duygu)	حُبّ hubb (hilekâr)
حُرّ hürr (hür, serbest)	قَدّ kadd (boy)	قَطّ katt (kesme)	كَدّ kedd (çalışma)	كَفّ keff (el içi, avuç)	كَرّ kerr (tekrar yönelme)
كُلّ küll (hep, bütün)	لَجّ lecc (dar şey)	لَفّ leff (sarma)	لَتّ lett (kariştirme)	لُبّ lubb (iç, öz)	نَمّ nemm (koğuculuk)
رَدّ redd (geri çevirme)	صَفّ saff (dizi, sıra)	سِنّ sinn (yaş, diş)	سَبّ sebb (söğme)	سَدّ sedd (kapama, tıkama)	سَمّ semm (zehir)

Şedde

Tablo 1.7

رَدِيّ reddiye	حَقَّة hakka	حُلَّة hulle (cennet elbisesi)	حُرَّة hürre (cariye)	كَمِّيّ kemmî (cesur)	كَرَّة kerre (defa, kez)
كُلِّيّ külli (umumi, bütün)	سَمِّيّ semmî (zehirli)	سَبِّيّ sebbî (esir)	قِيَّة kıyye	لُبِّيّ lubbî	لُجَّة lücce (engin su)
مَدَّة medde (med işareti)	مَكَّة Mekke	مَكِّيّ mekkî (Mekke ile ilgili)	شَكَّر şekker	سُدَّة südde (kapı, eşik)	شَمَّة şemme (bir kez koklama)
سَكَّة sikke (madeni para)	سِنِّيّ sinnî (dişle ilgili)	سِتَّة sitte (altı)	شَرِّيّ şerrî (kötülükle ilgili)	شَرِّت şirret (kötülük, huysuz)	تَمَّت temmet (bitti, tamam oldu)

HARFLERİN ŞEKİLCE BENZERLİKLERİ

Osmanlı Türkçesi alfabesini tanıırken şekilde birbirine benzeyen, yalnızca altlarına veya üstlerine konan noktalarla birbirinden ayrılan harfleri ayrıca incelemekte fayda vardır. Benzer harflerin alfabede arka arkaya sıralanışlarına da dikkat edelim.

ب پ ت ث
 ج چ ح خ
 د ذ
 ر ز ژ
 س ش
 ص ض
 ط ظ
 ع غ
 ف ق

BİTİŞEN VE BİTİŞMEYEN HARFLER

Osmanlı alfabesi, bugün kullanılan Latin kökenli Türk alfabesinden farklı olarak sağdan sola doğru yazılır. Yazım sırasında harflerin çoğu önceki ve sonrakiyle bitişirken bazı harfler kendisinden sonraki ile bitişmez. Bu özellikleri sebebiyle harfler başta, ortada ve son-
da yer alırken şekillerinde değişiklikler oluşur. Yazmaya geçmeden önce bitişen ve bitiş-
meyen harfleri öğrenmek gerekir.

a. Bitişen harfler: Kendinden önce ve sonraki harflerle bitişir. Başta ve ortada değişik-
liğe uğrarlar, sonda yalın biçimi ile yazılırlar.

ی ن م ل ک ق ف غ ع ط ظ ص ض ش س خ ح چ ج ث ت پ ب

b. Bitişmeyen harfler: Bunlar kendisinden önceki harflerle bitişir sonrakilerle bitişmez.

ه و ژ ز ر ذ ا

DİKKAT

Sonda bulunan **o** harfi kelimelerde ünlü yerine kullanıldığında kendisinden sonrakiyle bi-
tişmez. Buna **hâ-i resmiye** denir.

HARFLERİN BİTİŞMESİ

Osmanlı Türkçesi alfabesinde harflerin başta, ortada ve sonda bulunuş şekilleri farklıdır. Kendisinden sonrakilerle bitişmeyenlerin doğal olarak ortadaki ve sondaki şekilleri aynıdır.

Tablo 1.8

Örnek	Sonda	Ortada	Başta	Yalın biçim
ارابا araba	ل	ل	ا	ا elif
ببک bebek	ب	ب	ب	ب be
سپت sepet	پ	پ	پ	پ pe
ترک terk	ت	ت	ت	ت te
ثواب sevâb	ث	ث	ث	ث se
جرم cürm	ج	ج	ج	ج cim
صوچ suç	چ	چ	چ	چ çim
فرح ferah	ح	ح	ح	ح ha

خبر haber	خ	خ	خ	خ hı
دستور destûr	د	د	د	د dal
ذکا zekâ	ذ	ذ	ذ	ذ zel
وار var	ر	ر	ر	ر rı
زور zor	ز	ز	ز	ز ze
رژى reji	ژ	ژ	ژ	ژ je
اسكى eski	س	س	س	س sin
كشِف keşf	ش	ش	ش	ش şin
صباح sabah	ص	ص	ص	ص sad
ضارر zarar	ض	ض	ض	ض dad
طرف taraf	ط	ط	ط	ط tı
ظفر zafer	ظ	ظ	ظ	ظ zı
عشق aşk	ع	ع	ع	ع ayın
غفلت gaflet	غ	غ	غ	غ gayın
فتح fetih	ف	ف	ف	ف fe
آقن akın	ق	ق	ق	ق kaf
كاتب kâtip	ك	ك	ك	ك kef
لیل leyl	ل	ل	ل	ل lam
محرم mahrem	م	م	م	م mim
نظم nazm	ن	ن	ن	ن nun
والى vâli	و	و	و	و vav
هيبَت heybet	ه	ه	ه	ه he
ولایت vilâyet	لا	لا	لا	لا lamelif
ايت it	ي	ي	ي	ي ye

Özet

Osmanlı Türkçesi alfabesini tanıyabilmek

13. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar uzunca bir süre Anadolu'da gelişen yazı diline "Osmanlı Türkçesi" denir. Bu dönemde Arap harfli alfabe kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesi alfabesi 28 harfli Arap alfabesine dayanır. Ancak bu alfabe İranlı ve Türklerin ilâveleriyle genişlemiştir. Sözü edilen ilâve harfler pe , çe چ , je ژ , nazal ne (kâf-1 nuni) ن , yumuşak g'nin ince sesli kelimelerle gösterilmesi için kâf-1 fârisi گ , lam ve elifin birleşmesinden oluşan ل lamelî harfleridir.

Hareke, med, şedde ve cezm işaretlerini tanıyıp kullanabilmek

Arapça kelimelerin yazılışında uzun ünlüler harfle (elif, vav, ye) gösterilirken kısa ünlüler yazılmaz. Bu sebeple kısa ünlülerin okunmasında hatalar olur. Kelimelerin doğru okunabilmesi için kısa ünlüleri göstermek üzere kullanılan bazı işaretlere hareke adı verilir. Hareke Kur'ân'ı yanlış okumayı önlemek amacıyla ortaya çıkmıştır. Harekeler üstün (fetha), ötre (damme), esre (kesre)dir. Sözü edilen harekeler çift yazılması halinde tenvin adını alır. Üstün harfin üstüne konur ve harfi a/e okutur; ötre harfin üstüne konur ve harfi o/ö/u/ü okutur; esre harfin altına konur ve harfi ı/i okutur. Üstünlü tenvin kelimenin son harfini an/en okutur; esreli tenvin kelimenin son harfini ın/in okutur; ötreli tenvin kelimenin son harfini un/ün okutur.

Med [̣] elif harfinin üstüne konur ve uzun â sesi verir. Bu işaret ilk sesi a olan Türkçe kelimelerde de kullanılmıştır. Örnek: âk اق

Şedde [̣] Arapça kelimelerde yan yana gelen aynı ünsüzlerin tek harf yazılıp iki harf okunması için harflerin üzerine konan bir işaretler.

Örnek: cennet جَنَّت

Cezm [°](sakin, sükûn), harf üstüne konur ve ünsüz okutur. Türkçe kelimelerde kapalı hecelerin heceyi kapayan ünsüzlerinin okunması için konmuştur:

örnek ٠ بر bir

Bitişen ve bitişmeyen harfleri, şekilce birbirine benzeyen harfleri tanıyabilmek

Osmanlı alfabesinde harfler sağdan sola doğru yazılır ve yazım sırasında harflerin çoğu önceki ve sonrakileri bitişirken bazı harfler kendisinden sonraki ile bitişmez. Bitişmeyen harfler ا د ذ ر ز و ژ ه harfleridir. Diğerleri kendisinden önceki ve sonrakilerle bitişir.

Osmanlı Türkçesindeki bazı harfler şekilce birbirine benzer. Onlar altlarına veya üstlerine konan noktalarla birbirinden ayrılırlar. Bunları şöyle gruplandırılabilir:

ب	پ	ت	ت
ج	چ	ح	خ
د	ذ		
ر	ز	ژ	
س	ش		
ص	ض		
ط	ظ		
ع	غ		
ف	ق		

Kendimizi Sınavalım

- Osmanlı Türkçesinin üçüncü dönemine ne ad verilir?
 - Klasik Osmanlı Türkçesi
 - Yeni Osmanlı Türkçesi
 - Eski Anadolu Türkçesi
 - Türkiye Türkçesi
 - Batı Türkçesi
- Türkçeye mahsus olan nazal ñ (kâf-ı nûnî) Osmanlı Türkçesi alfabesinde nasıl gösterilir?
 - گ
 - ك
 - ك
 - ك
 - ك
- Aşağıdaki hareketlerden hangisi harfin altına konur?
 - üstün
 - ötre
 - ötreli tenvin
 - kesre
 - cezm
- Aşağıdaki yardımcı işaretlerden hangisi bir harfin iki kez okunmasını sağlar?
 - ◌◌
 - ◌◌
 - ◌◌
 - ◌◌
 - ◌◌
- Aşağıdaki işaretlerden hangisi harfin üstüne konur ve harfi üstün bırakır?
 - ◌◌
 - ◌◌
 - ◌◌
 - ◌◌
 - ◌◌
- Aşağıdaki harflerden hangisi şekilce benzerlik yönünden bir grup içinde yer **almaz**?
 - ب
 - ح
 - م
 - ر
 - ژ
- Aşağıdaki yazımlardan hangisinde harf birleşmesi **yanlıştır**?
 - بن
 - او
 - آز
 - نی
 - تا
- Aşağıdaki işaretlerden hangisi ın/in okutur?
 - ◌◌
 - ◌◌
 - ◌◌
 - ◌◌
 - ◌◌
- Aşağıdaki işaretlerden hangisi a/e okutur?
 - ◌◌
 - ◌◌
 - ◌◌
 - ◌◌
 - ◌◌
- Aşağıdakilerin hangisinde bitişmeyen harfler birlikte ve doğru olarak verilmiştir?
 - ادذو
 - ادژت
 - ابذر
 - درل و
 - كقرل

Okuma Parçası

استقلال مارشی

قورقما سوغمز بو شفقلمده یوزن آل سانجاق
سوغمدن یوردمک اوستنده توتن اک صوک اوجاق
او بنم ملتکم ییلدیزیدر پارلایاجق
او بنمدر، او بنم ملتکمدر آنجاق!

چاتما قربان اولایم چهره کی ای نازلی هلال،
قهرمان عرقمه بر کول، نه بو شدت بو جلال!
سکا اولماز دوکولن قانلرمز صوکره حلال،
حقیدر حق طاپان ملتکم استقلال!

بن ازلدن بریدر حر یاشادم حر یاشارم،
هانکی چیلغین بکا زنجیر ووراجقمش شاشارم،
کوکره مش سیل کی یم بندیمی چیکنر آشارم،
ییرتارم داغلری، انکینلره صیغمام طاشارم.

غربک آفاقنی صارمشمسه چلیک زرهللی دیوار،
بنم ایمان دولو کوکسم کی سرحدم وار،
اولوسون، قورقما؛ ناصل بویله بر ایمانی بوغار
مدنیت دیدیکک تک دیشی قالمش جاناوار!

آرقاداش، یوردیمه آلچاقلری اوغراتما صاقین،
سپر ایت کوکده کی، دورسون بو حیا سزجه آقین،
دوغا جقدر سکا وعد ایتدیکی کونلر حقک،
کیم بیلیر بلکه یارین، بلکه یاریندن ده یاقین.

باصدیغک ییرلری طوپراق دیهرک کچمه، طانی،
دوشون آلتکده کی بیکلرجه کفنسز یاتانی،
سن شهید اوغلیسک اینجیتمه یازیقدر آتاک،
ویرمه دنیالری آلسهک ده بو جنت وطنی!

کیم بو جنت وطنک اوغرینه اولمز که فدا،
شهدا فیشقیراجق طوپراغی صیقسهک شهدا،
جانی، جانانی، بوتون واریمی آلسین ده خدا،
ایتمه سین تک وطنمدن بنی دنیا ده جدا.

روحک سندن الهی شودر آنجاق املی،
دکمه سین معبدکم کوکسینه ناهرم الی،
بو اذانلر که شهادتلی دینک تلی،
ابدی یوردمک اوستنده بنم ایکله ملی!

او زمان وجد ایله بیک سجده ایدر وارسه طاشم،
هر جریحه مدن الهی بوشانوب قانلی یاشم،
فیشقیرر روح مجرد کی ییردن نعشم
او زمان یوکسله رک عرشه دکر بلکه باشم.

دالغان سن ده شفقلمر کی ای نازلی هلال،
اولسون آرتیق دوکولن قانلرمک هپسی حلال،
ابدیاً سکا یوق، عرقمه یوق اضمحلل،
حقیدر حر یاشامش بایراغمک حریت،
حقیدر حق طاپان ملتکم استقلال...

İSTİKLAL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır parlayacak!
O benimdir, o benim milletimindir ancak!

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül... ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım;
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar.
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imânı boğar,
'Medeniyet!' dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın,
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri 'toprak' diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehid oğlusun, incitme, yazıktır, atanı.
Verme, dünyâları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şühedâ fışkıracak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hudâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ.

Rûhumun senden İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin ma'bedimin göğsüne nâ-mahrem eli!
Bu ezanlar-ki şehâdetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım.
Her cerihamdan, İlâhî, boşanıp kanlı yaşım;
Fışkırır rûh-ı mücerred gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım!

Dalgalar sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet,
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl!
Mehmet Âkif

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız yanlış ise "Osmanlı Türkçesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. c	Yanıtınız yanlış ise, "Osmanlı Türkçesi Alfabeti" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. d	Yanıtınız yanlış ise "Harekeler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise "Med, Şedde ve Cezm" başlıklı bölümü yeniden okuyunuz.
5. a	Yanıtınız yanlış ise "Harekeler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise "Harflerin Şekilce Benzerlikleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. e	Yanıtınız yanlış ise "Bitişen ve Bitişmeyen Harfler, Harflerin Bitişmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise "Harekeler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b	Yanıtınız yanlış ise "Harekeler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a	Yanıtınız yanlış ise "Bitişen ve Bitişmeyen Harfler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

çeşme	sepet	beşer	emel
küfr	subh	hürmet	mülk
âşık	kalın	ırmak	iz
bihakkın	bidâyeten	Ba'zan	hâlen

Sıra Sizde 2

âra	âfâk	âzâd	âşikâr
-----	------	------	--------

Sıra Sizde 3

آز	آتش	معلم	رد
منور	محرم	وطن	علم

Sıra Sizde 4

Atatürk	Ağrı	boş	mum
hitâben	sâlimen	umûmen	rahmeten

Yararlanılan Kaynaklar

- Develi, Hayati (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu I-II**. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Develi, Hayati (2010). **Osmanlı Türkçesi Grameri**. 1. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kurt, Yılmaz (1996). **Osmanlıca Dersleri I**. 3. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Timurtaş, Faruk K. (1986). **Osmanlı Türkçesine Giriş**. 8. Baskı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tulum, Mertol (2009). **Osmanlı Türkçesine Giriş**. 1. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

2

Amaçlarımız

Bu niteyi tamamladıktan sonra;

- Türkçe kelimelerdeki ünsüzleri yazabilecek,
- Arapçada kalın ve ince halleri olan harfleri tanıyabilecek,
- Genizsi n'nin yazılışını gerçekleştirebilecek,
- Kalın ve ince le (l) harfini tanıyabilecek,
- Türkçe kelimelerde ünlülerin yazılışını gerekleştirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Türkçe nszler
- Kalın ve ince hali olan harfler
- Genizsi n'nin yazılışı
- L harfinin yazılışı
- Türkçe nller

İçindekiler

Türkçe Ünlü ve Ünsüzlerin Yazılışı

TÜRKÇE ÜNSÜZLERİN YAZILIŞI

Arap harfli Osmanlı Türkçesi Alfabesindeki harflerle Türkçe ünsüzleri göstermede ciddi bir eksiklik yoktur. Türkçe'de her ünsüzün bir harf karşılığı vardır ve onların hiçbirinin ince ve kalın halleri yoktur. Buna karşılık bugünkü alfabede tek sesle gösterilen bazı harflerin (k,t,z,s,ğ) Arapça'da ince ve kalın halleri vardır. Dolayısıyla Türkçe'de olmamakla beraber Arap harfli Osmanlı alfabesinde bilhassa Arapça ve Farsça kelimelerde ince ve kalın ünsüzlü harfler kullanılmıştır. Bunların kalın ve ince halleri ayrı ayrı harflerle gösterilir.

Bunları şöyle gösterebiliriz:

k		t		z		s		ğ	
ق	ك	ط	ت	ظ	ز	ص	س	غ	گ
kalın	ince	kalın	ince	kalın	ince	kalın	ince	kalın	ince
kaf	kef	tı	te	zı	ze	sad	sin	gayın	gef

Bu harflerin Türkçe kelimelerde ince halleri tercih edilmekle beraber hecenin kalın ünlüsünü belirtmek amacıyla az da olsa kalın şekillerinin kullanıldığı kelimeler de vardır.

Örnekler:

اك	اق	طاش	تر	ظر	بز	صار	سر	باغ	بگ
ek	ak	taş	ter	zır	bez	sar	ser	bağ	beğ

بكلر	اقچه	ظرف	ترلك	ظافر
bekler	akça	zarar	terlik	zafer
سوکی	کزی	صاواش	یاغش	بکلك
sevgi	gezi	savaş	yağış	beğlik

Tablo 2.1

Aşağıda Türkçenin ünlü ve ünsüzlerinin yer aldığı kelimeler verilmiştir. Bunları yazmaya çalışınız.

1

SIRA SİZDE

ذ zel Arapça'dır ancak kimi Farsça kelimelerde de görülür.

ژ je Farçadan Osmanlıcaya geçmiştir.

ص sad, ط tı, ظ zı, ع ayın, غ gayın harfleri bazı Türkçe kalın sıradan kelimelerde kullanılır.

Çeşitli Örnekler

آغا ağa	آرا ara	آدا ada	آچا aça	آتا ata	آبا aba
پاچا paça	پاپا papa	بالا bala	باغا bağa	باجا baca	بابا baba
چاچا çaça	چالا çala	چاقا çaka	چاغا çağa	چاپا çapa	چابا çaba
ماسا masa	مپا mapa	قایا kaya	قاما kama	قاسا kasa	قارا kara
یاقا yaka	یاسا yasa	یاشا yaşa	یارا yara	یادا yada	یابا yaba

Tablo 2.4

Aşağıdaki kelimeleri okuyunuz.

SIRA SİZDE

آنا	آلا	آقا	پالا	پاشا
پارا	حاشا	حارا	حالا	مایا
مالا	ماشا	یایا	یاما	یالا

TÜRKÇE ÜNLÜLERİN YAZILIŞI

Türkçe, ünlü ses bakımından zengin bir dildir. Toplam 8 ünlü vardır. Buna karşılık Arapça'da üç ünlü "a,i,u" ve bunların uzunları "â,î,û" vardır. Bunların kısa olanları yazılmaz, uzun olanları ise ا, و, ی harflerinden biri ile gösterilir. Türkçenin ünlülerini de göstermek için bu harflerden yararlanılır. Bunlardan ا ve و a, e ünlülerini, ی i ünlülerini, و o,ö,u,ü ünlülerini göstermek için kullanılır. Görüldüğü üzere Türkçe'nin ünlülerini karşılamakta Arap alfabesi yetersizdir.

Türkçe ünlülerin yazılışını ayrı ayrı ele alalım:

"a" Ünlüsünün Yazılışı

Türkçe kelimelerde "a" ünlüsü

Kelime başında genellikle medli elif آ ile gösterilir.

آسقى
askı

آت
at

آش
aş

آز
az

Kelime içinde sadece elif ا ile gösterilir.

طاش
taş

طات
tat

ایاق
ayak

طاوار
tavar

طایاق
tayak

Kelime içinde a sesi için şu hususlara dikkat etmek gerekir:

İki hecesinde de a sesi bulunan Türkçe kelimelerin ilk hecesinde ا yazılmayabilir:

پتلاق patlak gibi

İki heceli kelimenin yalnızca birinci hecesinde a sesi varsa yazılır: **قالن** kalın gibi.

Kelime sonunda elifle yazılır, kimi kelimelerin ve eklerin sonunda “ه ه” ile yazılır.

آتا	آرا	آغا	آچا	طاشره
ata	ara	ağa	akça	taşra

Aşağıdaki örnekleri okuyunuz:

Çeşitli Örnekler

Tablo 2.5

آل al	آق ak	آش aş	آس as	آر ar	آد ad
چات çat	تاب tab	باب bab	آی ay	آه ah	آو av
یایا yaya	وای vay	واه vah	قاش kaş	طای tay	صات sat
بابا baba	هوا hava	پاپقارا yaygara	یالامه yalama	قاره kara	قاراجه karaca

DİKKAT

İkiden çok heceli kelimelerde ikinci hecedeki a sesi farklı şekillerde gösterilebilir: **آلما دم** **آلمادم** **آلمه دم**

“e” Ünlüsünün Yazılışı

Kelime başında ا ile gösterilir : ال el, ار er, اك ek, اس es “a” sesi verilmesini önlemek için bazen elifin üzerine hemze ء konulabilir.

أت et, أر er, أو ev, eş

Kelime içinde “e” umumiyetle gösterilmez.

دده dede, دره dere, بیک bebek, امك emek, كرك gerek

Kelime sonunda ise güzel he ه ile yazılır. **آنه** anne, **نینه** nine

Bazı Türkçe kelimelerde günümüzde e olarak kullanılan ses (ې) (ی) ile gösterilmiştir. Bunlardan en çok kullanılanları aşağıya sıraladık:

دیمك demek

ایرمك ermek

ایل el

ایلچی elçi

ایتمك etmek

ایرته erte

کیجه gece

ویرمك vermek

Alfabe de birtakım yenilik arayışları içinde “e” sesini her geçtiği yerde güzel he “ه” ile gösterme temayülü ortaya konmuş, 19. Yüzyıl sonlarında alfabe de birtakım yenilik çalışmaları çerçevesinde “e” sesi kelime ortasında da güzel he “ه” ile gösterimiştir. Ancak bu uygulama tutulmamıştır.

DİKKAT

ده ده	ده کیز	کهنیش	چه که جک	سه وه جک					
dede	deniz	geniş	çekecek	sevecek					
Aşağıdaki örnekleri okuyunuz									
أى	أه	أو	أك	أف	أش	أس	أز	أر	أت
ey	eh	ev	ek	ef	eş	es	ez	er	et
تل	تك	تر	بن	بل	بك	بش	بز	به	
tel	tek	ter	ben	bel	bek	beş	bez	be	
سو	سن	سس	سز	سر	رى	ده	دو	دل	
sev	sen	ses	sez	ser	rey	deh	dev	del	
لش	لر	كل	كل						
leş	ler	gel	kel						

“ı ve i” Ünlülerinin Yazılışı

Osmanlı Türkçesinde, Türkçe kelimelerde ı ve i ünlülerini göstermek için “ی” harfi kullanılmıştır.

Türkçe kelimelerin başında ı ve i ünlüsü I ve ی elif+ye harfleri ile gösterilir.

ايت ايز ايش it aip ip

Kelime içinde ve sonunda ی harfiyle gösterilir. Bu harf kelime içinde ي şeklinde kelime sonunda ي şeklinde olduğu gibi yazılır.

سيلك	قيلق	قيش	قير	ديل	ديش	ايشيق
silik	kılık	kış	kır	dil	diş	ışık
آقى	يارى	قارى	ديشى	ديرى	چيزى	ايرى
atkı	yarı	karı	dişi	diri	çizi	iri

Türkçe ı ve i ünlüleri başta, ortada, sonda umumiyetle gösterilmekle beraber bu konuda farklı uygulamalar da vardır.

اصلاق ıslak بر bir شمدى şimdi

Aşağıdaki a, e, ı, i ünlülerinin yer aldığı kelimeleri okumaya çalışınız.

جان	باق	باغ	باش	بار	باد	آش	آر
زار	راه	دال	دار	چای	جال	چاغ	چات
قار	فای	فال	فاش	طای	طاغ	صار	صاب
ناز	نار	ناب	ماه	ماد	کاه	قاو	قاچ
قال	یاق	یاغ	یاش	یاد	وای	واه	وار
بیلکی	ایلك	آیملی	آغیر	آدیم	آچیق	آلیشیق	آجی
قازیقلى	قازیق	دیش	دیزکی	دیری	دیب	چیزکی	بیلدی
	صاقین	صاغیر	سیسلی	سیس	سیلیک	قیریق	قارشى

“o, ö, u, ü” Ünlülerinin Yazılışı

Türkçedeki bu dört ünlüye karşılık Arapçada bir “u” ünlüsü vardır ve bu ünlü “ و ” harfi ve ötre — işaretleri ile gösterilir. Bu durumun yanı sıra dört ünlünün tek bir harfle gösterilmesi harfin hangi ünlüyü gösterdiğini ayırt etmek bakımından sıkıntı oluşturmaktadır. Meselâ “لو” yazısı “lu,lü,lo,lö” şeklinde dört ayrı ünlü ile okunabilir. Bu konuda bize yalnızca kalın ve ince karşılığı olan kaf ق, keف ك, ط tı, te ت, sad ص, sin س gibi harfler yardımcı olmaktadır. کو ko, ku, کؤ kö, kü veya گؤ, gü gibi.

Şimdi o,ö,u,ü ünlülerinin kelime başında, ortasında ve sonunda nasıl gösterildiğini görelim:

Kelime başında او vav+elif harfleriyle gösterilir:

او	اوج	اود	اور	اوز	اوف	اوق
o,ö,u,ü	uç,üç,öç	od,öd	or,ur,ör,ür	öz,uz,üz	of,öf,uf	ok

Kelime içinde ve sonunda و vav ile gösterilir:

بور	بوش	دوش	سوز	سوك	صوس
bor	boş	düş	süz	sök	sus
قورو	سورو	دولو	يورو	بورو	بوز
koru	sürü	dolu	yürü	boru	boz

Kelime içinde yazılışında aşağıdaki hususlara dikkat etmek gerekir.

a. Tek heceli kelimelerde yazılır.

گؤز göz, کؤر kör, سؤز söz gibi.

b. İlk hecesi yuvarlak, diğerleri farklı olan çok hecelilerde yazılır.

قولاک kulak, گؤنüş güneş, قوراک kurak gibi.

c. İki veya daha çok heceli kelimelerde hepsinin yuvarlak ünlülü olması hâlinde ilk hecede yazılmayabilir: بؤوک büyük gibi.

d. İkinci hece u, ü ise umumiyetle yazılır:

قوزو kuzu, قوقولو kokulu, قابوق kabuk gibi.

e. Kelime sonunda و veya ی ile gösterilir:

karşı karşı, karşı karşı gibi.

Kelime başındaki yuvarlak ince ünlüyü (ö,ü) kalından ayırt etmek için elif yerine hemze ya da hemzeli elif kullanılır.

DİKKAT

أولو (öcü) - أوجو (ölü) - أولو (ölü)

Bazı kelimeler birkaç türlü okunabilir. Bunların hangi kelime olduğunu ve ne tür okunacağını metin içinde anlama dikkat ederek belirleriz.

DİKKAT

اولو	اوچ	اول	اوف
ölü,ulu	uç,üç,öç	ol,öl	öf, of, uf, üf
اون	بوز	بول	دول
on	boz	bol	dol
سور	صوف	صون	قوش
sor	sof	sun	kuş
بورون	اوراق	چوراق	كوز
burun	orak	çorak	köz
قوم	كوز	سوركو	دولو
kum	göz	sürgü	dolu

Örnek kelimeleri okuyalım:

Aşağıdaki kelimeleri okumaya çalışınız.

SIRA SİZDE

اوت	اور	اوز	اول	اوق	اوركو	اويقو
بوت	بور	بوز	بوش	بول	بوم	بوغوق
دوز	دوش	دون	دويغو	دوى	دوروق	
سوز	سون	سورو	صو	صوس	صوى	صاقين
قوراق	قورقو	قوناق	كور كور	كورمك	كوروجى	
كوركو	(كركى)	كوپرو	(كوپرى)	كوچ	كوچر	كورش
طوزاق	طوپراق	يول	يوق	يومتق	يودوم	يورغان
يورغون	يورك	يوزباشى	يوزكچ	يوزورت	يوزون	

Özet

Türkçe kelimelerdeki ünsüzleri yazabilmek

Türkçe'de her ünsüzün bir harf karşılığı vardır ve onların hiçbirinin ince ve kalın halleri yoktur. Buna karşılık bugünkü alfabede tek sesle gösterilen bazı harflerin (k,t,z,s,ğ) Arapça'da ince ve kalın halleri vardır. Dolayısıyla Türkçe'de olmamakla beraber Arap harfli Osmanlı alfabesinde bilhassa Arapça ve Farsça kelimelerde ince ve kalın ünsüzlü harfler kullanılmıştır. Bunların kalın ve ince halleri ayrı ayrı harflerle gösterilir. Örnek: t harfinin kalını ط tı, incisi ت te'dir. Bu harflerin Türkçe kelimelerde ince halleri tercih edilmekle beraber hecenin kalın ünlüsünü belirtmek amacıyla az da olsa kalın şekillerinin kullanıldığı kelimeler de vardır: طاش taş, اق ak gibi. Türkçe ünsüzlerden genizsi n ve l harflerinin yazılışına özel dikkat sarf etmek gerekir. Le'nin kalın ve ince sesleri mevcuttur. Bu harfler için Arap asıllı Osmanlı Türkçesi alfabesinde farklı işaretler yoktur.

Kalın ve ince halleri olan harfleri tanıyabilmek

Osmanlı Türkçesi alfabesinde ünsüzlerin bir kısmının kalın ve ince halleri vardır ve bunlar ayrı harflerle gösterilir.

Bunları şöyle sıralayabiliriz:

k harfinin kalını ق kaf, incisi ك kef ;

t harfinin kalını ط tı, incisi ت te

z harfinin kalını ظ zı, incisi ز ze

s harfinin kalını ص sad, incisi س sin

ğ harfinin kalını غ gayın, incisi گ gef

Türkçe kelimelerde bu harflerin ince halleri tercih edilir. Ancak hecenin kalın ünlüsünü belirtmek için az da olsa kalınlarının kullanıldığı kelimeler de vardır.

Örneğin اك ek, اق ak gibi.

- s ve t ünsüzleri Türkçe kelimelerin içinde genellikle ince halleriyle gösterilirken kelime başında her iki halde de yazılabilir. Şayet kelime başındaki s ve t' den sonra gelen ünlü kalınsa onlar da kalın olur, ince ise ince olur: طوت tut gibi.

Genizsi n'nin yazılışını gerçekleştirebilmek

Türkçe'de dış sesi olan n ve geniz sesi olan n olmak üzere iki türlü n sesi vardır. Genizsi n Osmanlı Türkçesinde sağır gef veya kâf-ı nûnî (nun kefi) adıyla anılan ك kef harfiyle gösterilmiştir: e½œ deniz, او ك ön kelimelerinde olduğu gibi.

Ancak zaman içinde dış sesi olan n'ye dönüşmüştür.

Kalın ve ince le (l) harfini tanıyabilmek

Türkçe'de kalın (çukur) ve ince (düz) olmak üzere iki ayrı le (l) sesi vardır. Kalmak kelimesindeki "l" kalın, dilmek kelimesindeki incedir. Bugünkü alfabede bu farkı gösteren işaret yoktur.

Türkçe kelimelerde ünlülerin yazılışını gerçekleştirebilmek

Eski alfabeye Türkçedeki ünlülerin yazılışı şöyledir:

a ünlüsünün yazılışı

Kelime başında medli elifle yazılır: آ آش

Kelime ortasında elifle yazılır: باشارى

Kelime sonunda elifle yazılır: fakat bazen güzel he ه ile yazılır.

e ünlüsünün yazılışı

Kelime başında elifle (bazen hemzeli elifle) yazılır: او

ال

Kelime ortasında yazılmaz (bazen güzel he ile yazılabilir): چكه جك

Kelime sonunda güzel he ile yazılır: دره

ı / i ünlülerinin yazılışları

Kelime başında elif ve ye ile yazılır: ايش

Kelime ortasında ye ile yazılır: قريق

Kelime sonunda ye ile yazılır: دركى

o/ö/u/ü ünlülerinin yazılışları

Kelime başında elif ve vav ile yazılır: او كى

Kelime içinde vav veya ye ile yazılır: چابوق (ilgili yeri dikkatlice okuyunuz)

Kelime sonunda vav veya ye ile yazılır: دويغو

Kendimizi Sıneyalım

1. Aşağıdaki harflerden hangisinin kalın ve ince hali **yoktur**?
 - a. k
 - b. b
 - c. t
 - d. s
 - e. h
2. Aşağıdaki kelimelerden hangisinin yazımı **yanlıştır**?
 - a. اق ak
 - b. سر ser
 - c. اك ek
 - d. در der
 - e. تات tat
3. Aşağıdaki kelimelerden hangisi genizsi n ile yazılır?
 - a. ben
 - b. gün
 - c. son
 - d. dün
 - e. yün
4. Aşağıdaki kelimelerden hangisi diş sesi olan n ile yazılır?
 - a. tanrı
 - b. bin
 - c. yeni
 - d. öneri
 - e. son
5. Aşağıdaki harf gruplarının hangisinde ünlü yerine kullanılan harf **yoktur**?
 - a. ت رك
 - b. ال م
 - c. د ون
 - d. ح ری
 - e. و ب ذ
6. Aşağıdaki harflerden hangisi Türkçe kelimelerin yazımında kullanılmaz?
 - a. ب
 - b. ر
 - c. ذ
 - d. ق
 - e. ن
7. Aşağıdaki kelimelerden hangisinin yazımı **yanlıştır**?
 - a. وای vay
 - b. طای tay
 - c. یایا yaya
 - d. کاش kaş
 - e. طوت tut
8. Aşağıdaki kelimelerden hangisinin yazımı **yanlıştır**?
 - a. كرك gerek
 - b. اتمك etmek
 - c. كجه gece
 - d. دیری diri
 - e. دویغو duygu
9. Aşağıdaki kelimelerden hangisinin okunuşu **yanlıştır**?
 - a. سرکو sürgü
 - b. اوده evde
 - c. باجا baca
 - d. نینه nine
 - e. یورو yavru
10. Kelime sonundaki yuvarlak sesi gösteren harfler, aşağıdakilerin hangisinde tam ve doğru olarak verilmiştir?
 - a. vav ve ye
 - b. vav harfi
 - c. ye harfi
 - d. güzel he
 - e. ye ve güzel he

Okuma Parçası

اڭاج ياش ايكن اكلير.
آغزنه بر پارماق بال چالدى.
آقاجق قان طامارده طورمز.
اڭلاينه سيورى سيكك ساز، اڭلاماينه طاوول زورنه آز.

Ağaç yaş iken eğilir.
Ağzına bir parmak bal çaldı.
Akacak kan damarda durmaz.
Anlayana sıvrisineek saz, anlamayana davul zurna az.

الى ايشده كوزى اوينا شده.
الينك خميريله اركك ايشنه قاريشر.
اوده كى بازارلق چارسويه اويمز.

Eli işte gözü oynaşta.
Elinin hamuruyla erkek işine karışır.
Evdeki pâzârlık çarşıya uymaz.

قول بوکالمادقجه حضر يتيشمز.
قومشیده پيشر بزه ده دوشر.
قيشدين صوكره بهار اولور.
قيلی قيرق يارار.

Kul bunalmayınca Hızır yetişmez.
Komşuda pişer bize de düşer.
Kıştan sonra bahar olur.
Kılı kırk yarar.

مال جانك يونغه سيدر.
مالی قدر زكات آرتسين.
محكمه قاضيه ملك اولمز.

Mal canın yongasıdır.
Malı kadar zekat artsın.
Mahkeme kadiya mülk olmaz.

سوت دوکمش کدیه دوندی.
سوریدن آیریلان قوزی قورت قاپار.
سونجندن آغزی قولاققرنه واردی.

Süt dökmüş kediye döndü.
Sürüden ayrılan kuzuyu kurt kapar.
Sevincinden ağzı kulaklarına varır.

طاش آتوب ده قولکمی یورلدى.
طاش طاش اوستنده قالمه سين.
طاشی صیقه صویینی چیقئر.
طاشیمه صو ايله دکیرمن نه قادار دونر.

Taş atıp da kolun mu yoruldu.
Taş taş üstünde kalmasın.
Taşı sıkça suyunu çıkarır.
Taşıma su ile değirmen ne kadar döner.

اوفكه ايله قالقان زیان ايله اوتورر.
اوکسوز چجوق کوبکنی کندى کسر.
اوکنرسه بخت اوکنسون.

Öfke ile kalkan ziyân ile oturur.
Öksüz çocuk göbeğini kendi keser.
Öğünürse baht öğünsün.

اوجان قوشه بورجی وار.
اوزاقدن طاوولك سسی خوش کئر.

Uçan kuşa borcu var.
Uzaktan davulun sesi hoş gelir.

زنکینک مالی زوکوردك چكه سنى یورر.
زنکینک مالیله زوکورد اکلنیر.
زور ايله کوزللك اولمز.

Zenginin malı züğürdün çenesini yorar.
Zenginin malıyla züğürt eğlenir.
Zor ile güzellik olmaz.

عجله ایشه شیطان قاریشر.
عذری قباحتندن بیوک.
عقل عقلدن اوستوندر.

Acele işe şeytan karışır.
Özrü kabahatinden büyük.
Akıl akıldan üstündür.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b Yanıtınız yanlış ise “Türkçe Ünsüzlerin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. e Yanıtınız yanlış ise “Türkçe Ünsüzlerin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlış ise “Genizsi n’nin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d Yanıtınız yanlış ise “Genizsi n’nin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlış ise “Türkçe Ünlülerinin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlış ise “Türkçe Ünsüzlerin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. d Yanıtınız yanlış ise “Türkçe Ünsüzlerin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. b Yanıtınız yanlış ise “Türkçe Ünlülerin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. e Yanıtınız yanlış ise “Türkçe Ünlülerin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a Yanıtınız yanlış ise “Türkçe Ünlülerin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde 3

can	bak	bağ	baş	bar	bad	aş	ar
zar	rah	dal	dar	çay	çal	çağ	çat
kar	fay	fal	faş	tay	tağ (dağ)	sar	sab
naz	nar	nab	mah	mad	kah	kav	kaç
kal	yak	yağ	yaş	yad	vay	vah	var
bilgi	ilk	alımlı	ağır	adım	açık	alışık	açı
kazıklı	kazık	diş	dizgi	diri	dip	çizgi	bildi
	sakın	sağır	sisli	sis	silik	kırık	karşı

Sıra Sizde 4

at, ar, öz, ol (öl), ok, örgü, uyku,
bot (bût), bor (bür), boz (büz), boş, bol, bum, boy, boğuk,
düz, düş, dön, duygu, doy(duy), doruk,
söz, sün, sürü, su, sus, soy, sakın,
kurak, korku, konak, göz, kör (gör), görmek, görücü,
görgü, köprü, göç, göçer, güreş,
tuzak, toprak, yol, yok, yutmak, yudum, yorgan,
yorgun, yürek, yüzbaşı, yüzgeç, yoğurt, yoğun

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

آت	آر	آو	آه	آی
باب	بار	باش	بال	بای
تاج	داد	دار	دال	زال
زار	راه	صاچ	صاغ	فال
مات	واه	وار	وای	یای

Sıra Sizde 2

ana	ala	aka	pala	paşa
para	hâşâ	hara	hâlâ	mayâ
mala	maşa	yaya	yama	yala

Yararlanılan Kaynaklar

- Aksoyak, İ. Hakkı (2009). **Osmanlı Türkçesi Okuma Kitabı**. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Develi, Hayati (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu I-II**. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Develi, Hayati (2010). **Osmanlı Türkçesi Grameri**. 1. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kurt, Yılmaz (1996). **Osmanlıca Dersleri I**. 3. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Timurtaş, Faruk K. (1986). **Osmanlı Türkçesine Giriş**. 8. Baskı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tulum, Mertol (2009). **Osmanlı Türkçesine Giriş**. 1. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Türkçe kelimelerin yapısını başlıca özellikleriyle tanıyacak,
- Türkçe dilek ve şart kipini tanıyabilecek ve yapabilecek,
- Türkçe istek ve emir kipini tanıyabilecek ve yazılışını yapabilecek,
- Türkçe gereklilik kipini tanıyabilecek ve yazılışını yapabilecek,
- Türkçe şimdiki zaman –makta, -mekte eklerini tanıyabilecek ve yazılışını yapabilecek,
- Türkçe edatları tanıyabilecek ve yazılışını kavrayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Türkçenin heceleri
- Türkçede ünlü uyumu
- Türkçe kelimelerde ünsüzler
- Dilek ve şart kipi
- İstek ve emir kipi
- Gereklilik kipi
- Edatlar

İçindekiler

Türkçe Kelimelerin Yapısı, Türkçe Kiplerin ve Edatların Yazılışı

TÜRKÇE KELİMELERİN YAPISI

Giriş

Kelime, bir ya da birkaç heceden oluşan ve bağımsız anlam taşıyan düzenli seslerin meydana getirdiği bir dil ögesidir. Kelimelerin gramer ve anlamca belli bir görüşü ifade edecek biçimde bir araya getirilmesiyle cümleler oluşur. Kelime cümlenin yapı taşıdır.

Kelimeleri oluşturan ses ve mana olmak üzere iki temel hususiyet vardır. Kelimeler seslerin birleşiminden oluşur. Buna lafz (ağızdan çıkan sesler öbeği) denir. Kelimelerin ayrıca belli bir kavramı yansıtan anlam yönü vardır. İşte kelime bu iki özelliğin bir araya gelmesiyle oluşan bir dil ögesidir.

Kelimelerde sesler belli bir düzende sıralanır ve kelime anlamını bu sıralamadan kazanır. Sıralama bozulursa anlam koybolur veya farklılaşabilir.

Kelime kendi içerisinde hece denilen ses birliklerinin yanyana gelmesinden oluşur. Bir kelime bir ya da daha fazla heceden meydana gelir. Bu yüzden Türkçe kelime yapısını ve yazılışını vermeden önce heceden söz edecek ve yazılışını anlatacağız.

Türkçe'nin Heceleri

Hece, kelimeyi oluşturan en küçük ses birliğidir. Her kelime bu ses birliklerinden bir veya birkaçının bir araya gelmesiyle oluşur. Türkçede heceler açık ve kapalı olmak üzere iki grupta incelenir.

Açık hece: bir ünlüden oluşan ya da ünlüyle biten hecedir.

Tek ünlü hece: a-cı, e-lek, ı-lık, i-ki, o-kumak, ö-lüm, u-yumak, ü-şümek

Ünsüz-ünlü hece: ka-ra, se-kiz, sı-kı, bi-lek, ko-yun, bö-lük, ku-lak, bü-yük

Kapalı hece: ünsüzle biten hecedir.

Ünlü-ünsüz hece: ak, el, ısı-lak, il, ol-mak, öl-mek, uç-mak, üz-gün

Ünsüz-ünlü-ünsüz hece: kay, gel, kıl, bir, kol, göl, kuy-ruk, kül

Ünlü-ünsüz-ünsüz hece: alt, ars-lan, üst

Ünsüz-ünlü-ünsüz-ünsüz hece: dört, o-turt-ma, Türk, kırk, sırt,

Yukarıda sıralanan Türkçe hece yapıları incelendiğinde iki husus dikkati çekecektir: Bunlardan birincisi, Türkçe hecelerinin çift ünsüzle başlamaması, diğeri, hece sonunda iki ünsüzün aynı cins olmamasıdır. Bu hususiyetler Türkçe ve yabancı kelimeleri birbirinden ayırmamıza da yardımcı olur.

Türkçe hecelerde kurucu ses olarak bir ünlü mutlaka bulunur. Bu kurucu ünlü kendisinden önce gelen ünsüzü ve kendisinden sonra gelen tek ya da düzenli iki ünsüzü yanına çeker, böylece hece oluşur.

Türkçe Kelimelerin Yapısı

Her Türkçe kelimenin temeli bir **köke** dayanır. Sonra bir ya da daha fazla **yapım eki** ve **çekim eki** gelir. Türkçe kelimelerde kök, tek başına bir anlam taşıyan bir ses topluluğudur.

Daha çok tek hecelidir.

al, baş, beş, bir, el, göz, iş, kel, kol, on,
öz, pek, sev-, sırt, uz, üç, ver-, yel, yıl

Yapım eki, köklere birleşmek suretiyle onların anlamlarını değiştiren unsurlara denir. Tek başlarına bir anlam ifade etmezler.

گۆز-لۈک göz-lük کتاب-لۈک kitap-lık ایشچی iş-çi یۈز-لۈ yüz-lü
عقل-سۈز akıl-sız اوده-کی evde-ki تورکه Türk-çe قدح-کۈ kadah-cik
Çekim ekleri, kelimeleri söz içinde başka kelimelerle ilişkilendirmeye yarar.

اوده ev-de, اوک ev-iñ اولر ev-ler

Türkçe kelimeleri daha iyi tanımak için onlardaki ünlü ve ünsüz uyumlarını iyi bilmek gerekir.

Ünlü Uyumu

Türkçe kelime kökleriyle ona eklenmiş yapım ve çekim ekleri arasında belli bir ünlü düzeni vardır. Bu düzen esasen hecelerdeki ünlülerin benzeşmesidir. Benzeşme ünlülerin kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık yönünden uyumuna dayanır. a,ı,o,u ünlüleri kalın, e,i,ö,ü ünlüleri ince, a,e,ı,i ünlüleri düz, o,ö,u,ü ünlüleri yuvaraktır.

Kalınlık-incelik uyumu

İki şekilde olur:

1. Türkçe kelimenin ilk hecesinde kalın ünlü varsa, sonraki hecelerin ünlüleri de kalın olur:

قارانلق karanlık ائورمق oturmak

2. Türkçe kelimenin ilk hecesinde ince ünlü varsa, ondan sonraki hecelerin ünlüleri de ince olur:

کیرلتمک kirletmek گۈللۈ gönüllü

Düzlük-yuvarlaklık uyumu

İki şekilde olur:

1. Türkçe kelimenin ilk hecesinde ünlü düz ise, sonraki ünlüler de düz olur:

دیرلک dirilmek بیچاق bıçak

2. Türkçe kelimenin ilk hecesinde ünlü yuvarlak ise

İkinci hecenin dar ünlüsü yuvarlak olur, sonraki hecelerin de ünlüleri darsa, uyum ile-ri doğru işler:

گۈرۈشلۈ görüşlۈ اورتولۈ örtölۈ

İkinci hecenin ünlüsü düz-genişse öylece kalır ve kendisinden sonraki hece ünlüleri de ona uyar.

گۈرۈمدۈ goremadi اوله جکلر ölecekler

Yukarıda anlatılan düzlük-yuvarlaklık uyumu sınırlılığı sebebiyle **küçük ünlü uyumu** olarak da adlandırılır.

Türkçe Kelimelerde Ünsüzler

1. Türkçe kelimeler ğ, l, m, n, ñ, r, z ünsüzleriyle başlamaz. Ancak kimi yansıma (ses taklidi) kelimeler l, n, z ile başlayabilir.

Türkçeye sonradan girmiş ünsüzlerden c, f ve j harfleri de Türkçe kelime başlarında yer almazlar.

DİKKAT

2. Türkçe kelimeler iki ünsüzle başlamaz.
3. Türkçe tek heceli kelimelerin sonunda düzensiz çift ünsüz ve ikiz ünsüz bulunmaz.
4. Türkçe kelimelerin sonunda toncu b, c, d, g ünsüzleri yerine tonsuzları olan p, ç, t, k sesleri bulunur.

دپ dip, سرت sert, گیتمک git-mek, گچمک geçmek

5. Türkçe kelimelerde tonlu-tonsuz ünsüzlerin (b-p, c-ç, d-t, g-k, z-s) eşleşmesi halinde tonlu ya da tonsuzda birleşirler. Benzeşme eklemede de bir kural olarak işler.

کاپدی kap-tı ایتدی it-ti دیشچی diş-çi

Yukarıda anlatılan ünsüzler arasındaki bu tonlu-tonsuz benzeşmesine **ünsüz uyumu** denir.

Türkçe'nin ünlü ve ünsüz uyumlarıyla ilgili geniş bilgi için Mertol Tulum'un, Osmanlı Türkçesine Giriş (Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, 2009) adlı kitabına (syf. 183-190) bakılabilir.

K İ T A P

Buraya kadar Türkçe kelimeleri tanıtmak amacıyla Türkçe kelimelerin yapısıyla ilgili konulara temas edilmiş, Türkçe'nin heceleri, kelime kökü, yapım ve çekim ekleri, ünlü ve ünsüz uyumları hakkında özet bilgi verilmiştir.

Şimdi de Türkçe'nin yazılışıyla ilgili bilgilerimizi genişletmek için kiplerin ve edatların yazılışlarını sırayla işleyelim.

TÜRKÇE DİLEK-ŞART KİPİNİN YAZILIŞI

Türkçe'de dilek-şart kipi -sa/-se eklerinden oluşur ve سه şeklinde tek şekilli olarak yazılır. Ses uyumlarına bağlı olarak okunur.

Örnek fiil çekimleri:

اکلاسه م anlasam	اویوسه م uyusam	گیرسه م girsem	کلسه م gelsem
اکلاسه ک anlasan	اویوسه ک uyusan	گیرسه ک girsen	کلسه ک gelsen
اکلاسه anlasa	اویوسه uyusa	گیرسه girse	کلسه gelse
اکلاسه ق anlasak	اویوسه ق uyusak	گیرسه ک girsek	کلسه ک gelsek
اکلاسه کز anlasanız	اویوسه کز uyusanız	گیرسه کز girseniz	کلسه کز gelseniz
اکلاسه لر anlasalar	اویوسه لر uyusalar	گیرسه لر girseler	کلسه لر gelseler

Tablo 3.1

Yukarıdaki örnek çekimler dikkatli incelendiğinde aşağıdaki hususlar açıkça görülecektir.

- İnce ünlülü fiillerin teklik 2. şahıstaki yazılışı ve çokluk 2. şahıstaki yazılışı aynıdır.

كلسه ك gelsen-gelsek

Teklik veya çokluk hangisi için yazıldıkları cümle içinde anlama göre ayırt edilir.

- Çokluk 2. şahıs ekleri kalın ünlülü fiillerde ق ile, ince ünlülü fiillerde ك ile gösterilir.

اويوسه ق uyusak كيرسه ك girsek

- Çok yaygın olmasa da kimi metinlerde dilek-şart çekiminin ekleri ek ünlüsü gösterilmeden de yazılmaktadır.

كيرسك كلسم
girsek gelsem
اويوسكز اكلامسكز
uyusanız anlamasanız

- Dilek-şart kipinin olumsuzu yazılırken ince ünlülü fiillerde مه me, kalın ünlülü fiillerde ما ma ile yazılır.

كلمه سه كز او لماسه كز دو نماسه دو نمه سه
gelmeseniz olmasanız dönme dönmese

SIRA SİZDE

sevmek, okumak, görmek, başlamak, fiillerinin dilek-şart çekimlerini yapınız.

TÜRKÇE İSTEK VE EMİR KİPİNİN YAZILIŞI

İstek ve emir kipleri günümüzde tek şekil hâlinde. Tarihi süreç içinde bir zamanlar ayrı eklerle yazılabilirler de yakın zamanda birleşmişlerdir. Aynı eklerle yazılan istek veya emir kipinden hangisinin olduğu, cümle içinde anlama ve şartlara bağlı olarak belirlenir.

Örnekler:

Tablo 3.2

قاجمق	سويله مك	دوشورمك
قاجا يم kaçayım	سويله يم söyleyim	دوشوره يم düşüreyim
قاج , قاجا سك kaçasın, kaç	سويله , سويله سك söylesen, söyle	دوشور , دوشورسك düşürsen, düşür
قاجسين kaçsın	سويله سين söylesin	دوشورسون düşürsün
قاجالم kaçalım	سويله يه لم söyleyelim	دوشوره لم düşürelim
قاجك , قاجكز kaçın, kaçınız	سويلك , سويلكز söylenüz, söylen	دوشورك , دوشوركز düşürünüz, düşürün
قاجسينلر kaçsınlar	سويله سينلر söylesinler	دوشورسونلر düşürsünler

İstek ve emir kiplerinin yazılışıyla ilgili aşağıdaki hususlara dikkat etmek gerekir:

- Birinci şahıs istek eki olan -a, -e ekleri kullanılmaz. Bunlar yalnız bazı ağızlarda vardır. İkinci şahıstaki -asın, -asınız ve olumsuzu özel bir rica veya uyarı anlamı için kullanılır.

اوتوراسين ديه آلدیم کورمیه سکز ديه صاقلادم
oturasın diye aldım Görmeyesiniz diye sakladım

- Üçüncü şahıslar için bugün kullandığımız -sın, -sin, -sun, -sün ekleri daha öncele-ri yalnızca yuvarlak ünlülü (-sun, -sün سون) idi. Ünlü uyumunun yerleşmesiyle -sın, -sin سین şeklide yazılmaya başlandı.

کلسون ویرسون اتورماسون دیمه سون
gelsün virsün oturmasun dimesün

- Emir ve istek kiplerinin olumsuzları مه, ما ekleri ile yapılır:

باشلامايم başlamayayım	دوشمه يه يم düşmeyeyim
باشلاما, باشلامايسك başlamayasın, başlama	دوشمه , دوشمه يه سك düşmeysin, düşme
باشلاماسين başlamasın	دوشمه سين düşmesin
باشلامايم başlamayalım	دوشمه يه لم düşmeyelim
باشلامايك , باشلامايكز başlamayınız, başlamayın	دوشمه يك , دوشمه يكز düşmeyiniz, düşmeyin
باشلاماسينلر başlamasınlar	دوشمه سينلر düşmesinler

Tablo 3.3

TÜRKÇE GEREKLİLİK KİPİNİN YAZILIŞI

Türkçe gereklilik kipinin eki -malı, -meli, şeklindedir. Bu ek ملی şeklinde yazılır. Ancak bazı kalın ünlülü fiillerde ما لی, ince ünlülü fiillerde لی مه şeklinde yazılmaktadır.

Birkaç ünlülü fiil çekimini tablo hâlinde örnek olarak görelim:

چيقما لي يم çıkmalıyım	ايچملي يم içmeliyim	كچملي يم geçmeliyim	قوشمالي يم koşmalıyım
چيقما لي سك çıkmalısın	ايچملي سك içmelisin	كچملي سك geçmelisin	قوشمالي سك koşmalısın
چيقما لي çıkmalı	ايچملي içmeli	كچملي geçmeli	قوشمالي koşmalı
چيقما لي يز çıkmalıyız	ايچملي يز içmeliyiz	كچملي يز geçmeliyiz	قوشمالي يز koşmalıyız
چيقما لي سکز çıkmalısınız	ايچملي سکز içmelisiniz	كچملي سکز geçmelisiniz	قوشمالي سکز koşmalısınız
چيقماليير çıkmalılar	ايچمليير içmeliler	كچمليير geçmeliler	قوشماليير koşmalılar

Tablo 3.4

- Türkçe gereklilik kipi eklerinin fiil tabanına birleştiğine ancak kendisinden sonra gelen eklerle birleşmediğine dikkat edelim:

قوشمالي يم باقمالي سك بيتيرمالي يز
koşmalıyım bakmalısın bitirmeliyiz

Bu durum üçüncü çoğul şahıslarda istisna olarak birleşir:

قوشما لیلر باقمالیلر بیتیرملیلر
koşmalılar bakmalılar bitirmeliler

- Gereklilik kipinin olumsuzu için fiil tabanı ile gereklik eki arasına -ma, -me ekleri getirilir:

قوشما ما لی یم باقمامالی سک بیتیرمه لی یز
koşmamalıyım bakmamalısın bitirmemeliyiz

TÜRKÇE ŞİMDİKİ ZAMAN -makta, -mekte EKLERİNİN YAZILIŞI

Türkçede şimdiki zaman eki olarak kullanılan -makta (مقده), -mekte (مکده) ekleri fiil tabanına ilâve edilerek yazılır.

Örnek birkaç fiil çekimi görelim:

Tablo 3.5

چالیشمقده یم çalışmaktayım	یقامقده یم yıkamaktayım	اوشومقده یم üşümekteyim
چالیشمقده سک çalışmaktasın	یقامقده سک ıkamaktasın	اوشومقده سک üşümektesin
چالیشمقده çalışmakta	یقامقده yıkamakta	اوشومقده üşümekte
چالیشمقده یز çalışmaktayız	یقامقده یز yıkamaktayız	اوشومقده یز üşümekteyiz
چالیشمقده سکز çalışmaktasınız	یقامقده سکز yıkamaktasınız	اوشومقده سکز üşümektesiniz
چالیشمقده لر çalışmaktalar	یقامقده لر yıkamaktalar	اوشومقده لر üşümekteler

OSMANLI TÜRKÇESİNDE EDATLARIN YAZILIŞI

Osmanlı Türkçesinde hemen her cümlede edat vardır. Bunların bir kısmı Türkçe, büyük bir kısmı Arapça, Farsçadır. Cümle içinde sıklıkla yer almaları sebebiyle imlâlarını bilmek önemlidir.

Sık kullanılan edatları birkaç grupta inceleyelim:

Ön edatlar: Arapça harf-i cerler, Türkçe isim çekim ve son çekim edatları ve Farsça bazı edatlar bu gruba girer:

از – ez (-dan, -den): از جان و دل ez-cân u dil (cân u gönülden, can ve gönülden),

از بر ezber (göğüsten, içten, zihinden)

با – ba (ile; -a, -e, -lı, -li): با وقار bâ-vekâr (vakarlı, ağır başlı)

به be (-a, -e, -ile): به نام be-nâm (namlı, ünlü, meşhur), بدوش be-dûş (omuz, omuz-da), دوش بدوش dûş -be -dûş (omuz omuz)

بر – ber (üzerine, üzerinde): بردار ber-dâr (asılmış), برکمال ber-kemâl (mükemmel, kemal üzere), خانه بردوش hâne ber-dûş (evi omzunda, evsiz barksız)

در – der (-da, -de, -içinde): در آغوش der- âğûş (kucaklama), درحال der-hâl (hemen),

درد سث der-dest (elde, elde etme), درکنار der- kenâr (kenarda, kenara yazılmış)

برای – berây-ı (için): برای مصلحت berây-ı maslahat (iş için)

تا- tâ (kadar, değin anlamlarında olup be - edatıyla birlikte kullanılır) :
 تابد tâ-ebed veya ابد تابه tâ-be-ebed (ebediyete kadar), تابهحشر tâ-be-mahşer
 (mahşere kadar)

Bağlama Edatları

انجق - ancak
 غيرى - gayrı
 ايجون - içün
 ماعدا - mâ'adâ
 اوتورى - ötürü
 بله - bile
 چونكم , چün kim - çün, çün kim
 اكركم , eger kim - eger, eger kim
 ايله - ile
 كركسه , gerek, gerekse - gerek, gerekse
 خاچان كم , - haçan, haçan kim
 قاچان كم , - kaçan, kaçan kim
 حالبوکی - hâlbuki
 همان كم - hemân kim
 هر نه قدر - her ne kadar
 امدى - imdi
 نته كم , niteki, nitekim - niteki, nitekim
 اول سببدن - ol sebepten
 ينه - yine
 على الخصوص - ale'l-husûs (özellikle)
 بلكى - belki
 بناء على ذالك - binâen alâ-zâlik (ona göre, buna göre)
 بناء عليه - binâen aleyh
 اما - ammâ
 فاما - feëmmâ (amma, lâkin)
 فاقط - fekat, fakat
 فى الحقيقا - fî'l - hakîka
 خود - hod (aynı)
 الا - illâ
 كزا - kezâ
 لكن - lâkin
 ليك (ancak), وليك (velâkin, ancak), ليكن (lâkin, fakat, ancak) - lik (ancak), velik (velâkin, ancak), likin (lâkin, fakat, ancak)
 مع مافيه - ma'a mâ-fih "mamafih"
 مادام كه - mâdâm ki
 نهايت - nihâyet
 پس - pes
 شايد - şâyet
 و - ve, vü, u, ü
 واقعا - vâkı'a (aslına bakılacak olursa, gerçek, gerçekte)

وقتاکى – vaktâki (ne vakit ki)
 والا – ve illâ
 ولوکه – velevki

Edatların bir kısmı cümle içinde iki defa tekrar edilir:

کرك...کرك – gerek...gerek,
 کركسه...کركسه – gerekse...gerekse;
 ها...ها – ha...ha,
 ايستر...ايستر – ister...ister,
 خواه...خواه – hah...hah,
 هم...هم – hem...hem,
 نه...نه – ne...ne,
 يا...يا خود – yâ...yâ, yahod...ya

Ünlemler

آ – â: فهیما Fehîmâ (ey Fehîm)
 آه – âh
 آفرین – âferîn
 احسنتو – ahsentü
 افسوس – efsûs (ne yazık, eyvah, heyhât!)
 ای – ey, iy
 ایواه – eyvah
 دستور – destûr (çekil, yol ver)
 دریغ – dirîğ, دریغا – dirîğâ (ne yazık)
 حیف – hayf (ne yazık!)
 حيفا – hayfâ (vah, yazık)
 هی – hey, هیها ت – heyhât
 زهی – zihi (ne güzel, ne hoş)
 زینهار , زینهار – zinhâr (sakın, dikkat)
 شاباش – şâbâş (aferîn, bravo)
 یا – yâ : Fuzûlîyâ (ey Fuzûlî)

Özet

Türkçe Kelimelerin Yapısını Başlıca Özellikleriyle Tanımak
Kelime, hecelerden oluşan, bağımsız anlam taşıyan, düzenli seslerin meydana getirdiği bir dil ögesidir. Bir kelime bir ya da daha fazla heceden meydana gelir. Heceler açık ve kapalı olmak üzere iki gruptur.

Türkçe kelimeler bir kök ve bir ya da daha fazla yapım eki ve çekim ekinde oluşur. Kök tek başına anlam taşıyan bir ses topluluğudur; göz, kol gibi. Yapım eki köklere birleşmek suretiyle onların anlamlarını değiştirir; göz-lük gibi.

Türkçe kelime köküyle ona eklenmiş yapım ve çekim ekleri arasında kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık bakımından belli bir düzen vardır:

Türkçe kelimelerde ünsüzlerin şu özelliklerini bilmek gerekir:

1. Türkçe kelimeler ğ,l,m,n,ñ,r,z ünsüzleriyle başlamaz.
2. Türkçe kelimeler iki ünsüzle başlamaz.
3. Tek heceli kelimelerin sonunda düzensiz çift ünsüz ve ikiz ünsüz bulunmaz.
4. Türkçe kelimelerin sonunda b,c,d,g ünsüzleri yerine tonsuzları olan p,ç,t,k sesleri bulunur.
5. Türkçe kelimelerde tonlu-tonsuz ünsüzlerin (b-p, c-ç, d-t, g-k, z-s) eşleşmesi hâlinde tonlu ya da tonsuzda birleşirler:

ایتدی it-ti gibi.

Türkçe Dilek ve Şart Kipini Tanıyabilmek ve Yazılışını

Yapabilmek

Türkçede dilek-şart -se/-sa eklerinden oluşur ve سه biçiminde tek şekilli olarak yazılır. Ses uyumuna bağlı olarak yazılır. Ses uyumuna bağlı olarak okunur:

سوسه لر	اکیسه ق	اویسه	کیسه م
sevseler	anlasak	uyusa	girsem

Türkçe İstek ve Emir Kipini Tanıyabilmek ve Yazılışını

Yapabilmek

İstek ve emir kipleri bir zamanlar ayrı eklerle yazılışları da yakın zamanda birleşmişlerdir. Günümüzde tek şekil halindedir. İstek ve emir kipinden hangisinin olduğu cümle içinde anlama ve şartlara bağlı olarak belirlenir.

کوره یم	سویله	اویویالم	کیرسنلر
göreyim	söyle	uyuyalım	girsinler

Emir ve istek kiplerinin olumsuzları ما , مه ekleri ile yapılır.

Türkçe Gereklilik Kipini Tanıyabilmek ve Yazılışını

Yapabilmek

Türkçe gereklilik kipinin eki -malı, -meli şeklinde olup ملی biçiminde yazılır. Bazı kalın ünlülü fiillerde مالی, ince ünlülü fiillerde ملی şeklinde de yazılır.

قوشمالی یم	کچملی سک	ایچملی یز	ایچملیلر
koşmalıyım	geçmelisin	içmeliyiz	içmeliler

Gereklilik kipinin olumsuzu için fiil tabanı ile gereklilik kipi arasına -ma, -me ekleri getirilir.

باقما مالی یم	بیتیرمه ملی یز
bakmamalıyım	bitirmemeliyiz

Türkçe Şimdiki Zaman -makta, -mekte Eklerini

Tanıyabilmek ve Yazılışını Yapabilmek

Türkçe şimdiki zaman eklerinden olan -makta, -mekte ekleri مکه , مقده şeklinde, fiil tabanına ilâve edilerek yazılır.

بکله مکه یم	چالیشمقده یز
beklemekteyim	çalışmaktayız

Türkçe Edatları Tanıyabilmek ve Yazılışını Kavrayabilmek

Osmanlı Türkçesinde çok sayıda edat vardır. Bunlar cümle içinde çok sık yer aldıkları için imlâlarını bilmek gerekir. Birkaç grupta incelenebilir.

Ön edatlar: از -ez (-dan, -den); با -ba (ile; -a, -e, -lı, -li); در -der (-da, -de, -içinde); برای -berây-ı (için); تا -tâ (kadar, değin)

Bağlama edatları: انجق - ancak, غیری - gayrı vb .

Ünlemler: ای - ey, یا - yâ زهی - zihî vb

İki kez tekrar edilen edatlar: هم...هم - hem...hem

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdaki kelimelerden hangisi Türkçe **değildir**?
 - a. Gündüz
 - b. Alp
 - c. Mehmet
 - d. Türk
 - e. Yaşar
2. Aşağıdaki fiillerden hangisi dilek-şart kipi ekiyle yazılmıştır?
 - a. گیرسه girse
 - b. سويله söyle
 - c. قاچسينلر kaçsınlar
 - d. قوشملى koşmalı
 - e. كچملى گچملى geçmelisin
3. Aşağıdaki fiillerden hangisi istek kipi ekiyle yazılmıştır?
 - a. اكلاسه anlasam
 - b. اوتورایم oturayım
 - c. كلسه م gelsem
 - d. سوملى یم sevmeliyim
 - e. چالیشمقده یم çalışmaktayım
4. Aşağıdaki fiillerden hangisi gereklilik kipi ile yazılmıştır?
 - a. قاچایم kaçayım
 - b. قاقسه م kaçsam
 - c. قاقماسه م kaçmasam
 - d. قاقمالى سك kaçmalısın
 - e. ييقامقده یم yıkamaktayım
5. Aşağıdaki fiillerden hangisinin yazımı doğrudur?
 - a. قشمالى یم koşmalıyım
 - b. قوشملى یم koşmalıyım
 - c. قوشملىم koşmalıyım
 - d. قوشمالىم koşmalıyım
 - e. قوشمالى یم koşmalıyım
6. Aşağıdaki kelimelerden hangisinin anlamı **yanlış** verilmiştir?
 - a. ازجان ez-cân: cândan
 - b. بدوش be-dûş: omuza, omuzda
 - c. درآغوش der-âgûş: kucaklama
 - d. دردست der-dest: elden
 - e. على الخصوص – ale'l-husûs: özellikle
7. “چكملى سك” fiilinin niteliği ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
 - a. fiil + istek – tekil ikinci şahıs
 - b. fiil + gereklilik – tekil ikinci şahıs
 - c. fiil + gereklilik – çoğul ikinci şahıs
 - d. fiil + emir – tekil ikinci şahıs
 - e. fiil + emir – çoğul ikinci şahıs
8. “دورمايا سكر” fiilinin doğru okunuşu aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. durmasanız
 - b. durmayasın
 - c. durmayasınız
 - d. devirmeyesiniz
 - e. dövmeyesiniz
9. Aşağıdaki fiillerden hangisi dilek-şart kipi eki almıştır?
 - a. اويوسه لر
 - b. كچسين
 - c. دوشوره لم
 - d. ايچملىلر
 - e. قاقمالى سك
10. Aşağıdaki fiillerden hangisi gereklilik eki almıştır?
 - a. اوشومكده
 - b. وارمالى
 - c. سولك
 - d. كله لم
 - e. دوشوره لم

Okuma Parçası

آت اولور ده تپمز می،
یار اولور ده اوپمز می،
یارک اوپدکی یرده،
غنجه کلر بتمز می.
(صاری اوغلان- قیصری)

At olur da tepmez mi,
Yâr olur da öpmez mi,
Yârin öptüğü yerde,
Gonca güller bitmez mi.
(Sarioğlan-Kayseri)

آچدی یایله چمنی،
یورکدن سودم سنی،
بن سنی اونوتورسم
الله اونوتسون بنی،
(ریزه و جواری)

Açtı yayla çimeni,
Yürekten sevdım seni
Ben seni unutursam
Allah unutsun beni.
(Rize ve civarı)

اوغلان آریا بیچر میسن؟
صویی کولدن ایچر میسن؟
هر طرفن سیلر آلسه،
کوپری قوروب کچر میسن.
(آجی پیام - دکزلی)

Oğlan arpa biçer misin?
Suyu gölden içer misin?
Her tarafın seller alsa,
Köprü kurup geçer misin?
(Acıpayam-Denizli)

دکز طالغاسز اولمز،
قیزلر سوداسز اولمز؛
یاری کوزل اولنلر،
باشی بلاسز اولمز.
(رودوپلر - بولغارستان)

Deniz dalgasız olmaz,
Kızlar sevdâsız olmaz;
Yâri güzel olanlar,
Başı belasız olmaz
(Rodoplar-Bulgaristan)

طاغ باشنی قار آلدی،
کل یارمی خار آلدی،
اجله بورچلی قالدیم
بر جانم وار یار آلدی.
(بروسه)

Dağ başını kar aldı
Gül yârımı hâr aldı
Ecele borçlu kaldım
Bir cânım var yâr aldı.
(Bursa)

کیجه لر کچدی بندن
آچ کوزم طویمز سندن؛
کافر بتندن^۳ دونمز
بن ناصل دونم سندن
(یوسف ایلی)

Geceler geçti benden
Aç gözüm doymaz senden;
Kâfir putundan dönmez
Ben nasıl dönem senden
(Yusufeli)

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise “Türkçe Kelimelerde Unsurlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. a	Yanıtınız yanlış ise “Türkçe Dilek-Şart Kipinin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız yanlış ise “Türkçe İstek ve Emir Kiplerinin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlış ise “Türkçe Gereklik Kipinin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. e	Yanıtınız yanlış ise “Türkçe Gereklik Kipinin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. d	Yanıtınız yanlış ise “Osmanlı Türkçesinde Edatların Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. b	Yanıtınız yanlış ise “Türkçe Gereklik Kipinin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c	Yanıtınız yanlış ise “Türkçe İstek ve Emir Kiplerinin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlış ise “Türkçe Dilek-Şart Kipinin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. b	Yanıtınız yanlış ise “Türkçe Gereklik Kipinin Yazılışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Yararlanılan Kaynaklar

- Aksoyak, İ. Hakkı (2009). **Osmanlı Türkçesi Okuma Kitabı**. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Develi, Hayati (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu I-II**. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Develi, Hayati (2010). **Osmanlı Türkçesi Grameri**. 1. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kurt, Yılmaz (1996). **Osmanlıca Dersleri I**. 3. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Timurtaş, Faruk K. (1986). **Osmanlı Türkçesine Giriş**. 8. Baskı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tulum, Mertol (2009). **Osmanlı Türkçesine Giriş**. 1. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

با شلا سه م başlasam	کورسه م görsem	اوقوسه م okusam	سوسه م sevsem
باشلاسه ك başlasan	کورسه ك görse	اوقوسه ك okusan	سوسه ك sevsen
باشلاسه başlasa	کورسه görse	اوقوسه okusa	سوسه sevse
باشلاسه ق başlasak	کورسه ك görsek	اوقوسه ق okusak	سوسه ك sevsek
باشلاسه كن başlasanız	کورسه كن görse	اوقوسه كن okusanız	سوسه كن sevseniz
باشلاسه لر başlasalar	کورسه لر görseler	اوقوسه لر okusalar	سوسه لر sevseler

4

Amaçlarımız

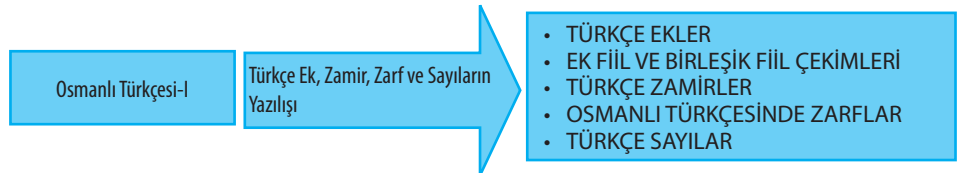
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Türkçe çokluk eki, isim yapım ekleri, fiil çekimleri, zarf fiil ekleri, sıfat fiil ekleri, bildirme ekleri, hal ekleri, iyelik ekleri, zaman eklerini tanıyabilecek ve yazabilecek,
- Türkçe zamirleri tanıyabilecek ve yazabilecek,
- Türkçe zamirleri tanıyabilecek ve yazabilecek,
- Türkçe zarfları tanıyabilecek ve yazabilecek,
- Türkçe sayıları tanıyabilecek ve yazabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Çokluk eki
- İsim yapım ekleri
- Fiil yapım ekleri
- Zarf fiil ekleri
- Sıfat fiil ekleri
- Bildirme ekleri
- Hal ekleri
- İyelik ekleri
- Zaman ekleri
- Ek fiil ve birleşik fiil
- Zamirler
- Zarflar
- Türkçe sayılar

İçindekiler

Türkçe Ek, Zamir, Zarf ve Sayıların Yazılışı

TÜRKÇE EKLER

Giriş

Daha önceki ünitelerde Osmanlı Türkçesi alfabesindeki harfleri tanımış, şekilce benzerliklerini ve bitişme özelliklerini öğrenmiştik. Ayrıca Türkçe ünlü ve ünsüzlerin yazılışını ayrıntılı bir şekilde görmüş ve Türkçe kelimelerin yazılışını kavramıştık.

Bu ünite de ise Osmanlı alfabesi ile yazılmış metinlerdeki Türkçe unsurları doğru okuyabilmek için Türkçe eklerin; zamir, zarf ve sayıların; ek fiil ve birleşik fiil çekimlerinin okunuş ve yazılışlarını kavrayacağız.

Türkçe Eklerin Yazılışında Ortak Özellikler

Osmanlı Türkçesinde Türkçe eklerin yazılış ve okunuşlarında bugünküne göre farklılıklar vardır.

Bu farklılıkları ve ortak hususiyetleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Bugün farklı şekilli olan pek çok ek o dönemde tek şekilli, kalıplaşmış halde yazılırdı.

مکتوبچی
mektupçu

دیلجی
dilci

توکوجی
türkücü

2. Bazı ekler kalınlık incelik uyumuna göre iki şekillidir.

برلك
birlik

کتابلق
kitaplık

3. Eklerdeki yardımcı ünlüler çoklukla yazılmaz.

کوزلك
gözlük

اغاچلر
ağaçlar

4. Eklerin okunuşu bugünkü söyleyişe göredir.

اولدی
oldu

کوردی
gördü

Çokluk Eki

Çokluk eki -lar, -ler eki لر şeklinde yazılır. Tek şekillidir, ünlüsü yazılmaz, ses uyumuna göre okunur.

قاپلانلر
kaplanlar

يوللر
yollar

اڭاچلر
ağaçlar

گوزلر
gözler

ایشلر
işler

Soru Eki

Soru eki -mı, -mi, -mu, -mü yalnızca می şeklinde ve kelimelere birleştirilerek yazılır.

اڭاچمی
Ağaç mı?

سودیکی می
Sevdiği mi?

گوردیکی می
Gördüğümüz mü?

İsim Yapım Ekleri

-lık, -lik, -luk, -lük ekleri kalın ünlülü kelimelerde لق, ince ünlülü kelimelerde لك şeklinde yazılır.

انه لك
annelik

کیجه لك
gecelik

گوزلك
gözlük

گوزلك
körlük

بیوكلک
büyüklük

-lı, -li, lu, -lü eki düz ünlülü kelimelerde لی, yuvarlak ünlülü kelimelerde لو şeklinde yazılır. Bu ek sıfat görevinde kelimeler yapar.

ایچلی
içli

صبرلی
sabırlı

صوچلو
suçlu

کویلو
köylü

DİKKAT

Türkiye Türkçesinin tarihi dönemlerinde bu ekin bilhassa resmî yazışmalarda yalnızca yuvarlak sesi -lu, -lü vardı.

-sız, -siz, -suz, -süz eki tek şekilli olup سز yazılır. Ünlüsü gösterilmez. Ünlü uyumuna uygun olarak okunur. Bu ek daha çok sıfat yapımında kullanılır.

ذوقسز
zevksiz

عقلسز
akılsız

یوزسز
yüzsüz

صوکسز
sonsuz

-ca, -ce, -ça, -çe eki her zaman جه şeklinde yazılır ve ses uyumuna göre okunur.

دوستجه
dostça

قولایجه
kolayca

بیکلرجه
binlerce

چوقجه
çokca

گوزلجه
güzelce

-ki eki Osmanlı Türkçesinde aidiyet bildiren bu ek her zaman کی şeklinde yazılmıştır. Okunuşu dudak uyumuna bağlıdır.

یولده کی
yoldaki

اولکی
evvelki

بوگونکی
bugünkü

دونکی
dünkü

-cık, -cik, -cuk, -cük, -çık, -çik, -çuk, -çük ekleri ince ünlülü isimlerde جك ; kalın ünlülü isimlerde حق şeklinde yazılır.

کوچوچک
küçücük

یوسفچق
yusufcuk

طومورچق
tomurcuk

کدیچک
kedicik

آیچق
ayıcık

-cağız, -ceğiz ekleri kalın ünlülülerde جغز , ince ünlülerde جكر şeklinde yazılır. Küçültme isimleri yapar.

قاردهججز
kardeşceğiz

قادينججز
kadıncağız

-ıncı, -inci, -uncu, -üncü ekleri نجى şeklinde yazılır. Ekin yardımcı ünlüsü yazılmaz. Bu ek sıra sayı sıfatları yapar.

دورد نجى
dördüncü

ايكينجى
ikinci

برنجى
birinci

-mak, -mek ekleri kalın ünlülü fiillerde مق , ince ünlülü fiillerde مك şeklinde yazılır. Ünlüyle başlayan ek aldıklarında مق eki مغ şeklinde yazılır. Bu ekle fiillerin master isimleri yapılır.

(سو مكه)
sevmeğe

سو مك
sevmek

(قالغه)
kalmağa

قالق
kalmak

Olumsuzu ما ve مه ekleriyle yapılır. مه eki genellikle güzel hesiz yazılır:

(كلمه مك)
gelmemek

(يازماق)
yazmamak

-ma, -me eki مه şeklinde yazılır. Bu ekle fiilden isim yapılır.

يورومه
yürüme

قوشمه
koşma

قومه
kovma

كورمه
görme

Kalın ünlülü fiillerde ما şeklinde yazıldığı da görülür.

قوشما
koşma

قوما
kovma

-la, -le eki kalın ünlülü isimlerde لا , ince ünlülü isimlerde له şeklinde yazılır. İsimden fiil yapmaya yarar.

اوزله مك
özlemek

كوزله مك
gözlemek

قوللامق
kollamak

باشلامق
başlamak

-ıcı, -ici, -ucu, -ücü eki يىجى şeklinde yazılır. Ses uyumuna göre okunur.

يوريجى
yorucu

اوزيجى
üzücü

كيديجى
gidici

قاليجى
kalıcı

Fiil Yapım Ekleri

-dır, -dir, -dur, -dür (-tır, -tir, -tur, -tür) eki در şeklinde yazılır. Ses uyumuna bağlı olarak okunur. Nadiren bazı metinlerde دير şeklinde yazıldığı görülür. Fiilden fiil yapmak için kullanılan ettirgen eklerdendir.

قزدرمق
kızdırmak

كزدرمك
gezdirmek

دوردرمق
durdurmak

كلدرمك
güldürmek

بوكدرمك
büktürmek

قوشدرمق
koşturmak

يابدرمق
yaptırmak

سچترمك
seçtirmek

DİKKAT

Bu ek eski Osmanlıca'da daima yuvarlak vokalle okunurdu.

يابدرمق
yapdurmak

سچدريمك
seçdirmek

-ıl, -il, -ın, -in ekleri ل lam ve ن nun harfleriyle yazılır, aradaki yardımcı ses olan ünlüleri yazılmaz. Bu ek edilgen ve dönüşlülük için kullanılır.

آرانق
aranmak

چوزلمك
çözülmek

كورملك
görölmek

بوزلق
bozulmak

Ekten sonra sesli bulunması halinde yardımcı ses gösterilerek yazılır.

ويريلن
virilen

بوزيلان
bozulan

-ış, -iș, -uș, -üş ekleri ünlüyle bitenlerden sonra ش , ünsüzle biten fiillerden sonra ise يیش veya وش şeklinde yazılır.

آكلاشمق
anlaşmak

كوروشمك
görüşmek

آتيشمق
atışmak

يازيشمق
yazışmak

Bazen yardımcı ünlünün yazılmadığıda olur:

كورشمك
görüşmek

يازشمق
yazışmak

SIRA SİZDE

Aşağıdaki kelimelere belirtilen ekleri getirerek yazınız.

-lık, -lik, -cı, -ci, -lı, -li, -sız, -siz ekleri

يول - نشان - باش - كتاب

Zarf Fiil Ekleri (Gerindium Ekleri)

-ıp, -ip, -up, -üp, eki وب şeklinde yazılır. Ünlüyle biten fiillerde araya bir yardımcı y getirilir.

باشلايوب
başlayıp

كوروب
görüp

چوزوب
çözüp

ايچوب
içip

آتوب
atıp

Bu ek yuvarlak ünlülü yazıldığı için Osmanlı'nın son zamanlarına kadar yuvarlak okunurdu. Günümüzde ses uyumuna göre okunur.

-ınca, -ince, -unca, -ünce ekleri ünsüzle biten fiillerden sonra نجه , ünlüyle biten fiillerden sonra araya bir “y” getirilerek ينجه şeklinde yazılır.

باغلاينجه
bağlayınca

باشلاينجه
başlayınca

قوشنجه
koşunca

كورنجه
görünce

-arak, -erek ekleri kalın ünlülü fiillerde اراق , ince ünlülü fiillerde ەرك şeklinde yazılır. Ünlüyle biten fiillerde araya “y” getirilir.

أكله يه رك
ekleyerek

قوشاراق
koşarak

اچاراق
açarak

كله رك
gelerek

-a, -e ekleri ە ve ا şeklinde yazılır. Ünlüyle biten fiillerde araya “y” getirilir.

سوه سوه
sev seve

كوله كوله
güle güle

ياتا ياتا
yata yata

آتا آتا
ata ata

-dikça, -dikçe ekleri kalın ünlülü fiillerde دقچه , ince ünlülü fiillerde دكچه şeklinde yazılır. Ses uyumuna göre okunur.

كوردكچه
gördükçe

ياشادقچه
yaşadıkça

اوquدقچه
okudukça

-alı, -eli ekleri kalın ünlülü fiillerde الى , ince ünlülü fiillerde ەلى şeklinde yazılır. Ünlüyle biten fiillerde araya “y” getirilir.

اکلايالى
anlayalı

آلالى
alalı

کورەلى
görelî

Bunlar umumiyetle beri (برى - برو) edatıyla birlikte kullanılır.

ويرەلى برى (برو)
vireli beri

آلالى برى (برو)
alalı beri

-madan, -meden ekleri kalın ünlülü fiillerde مادن , ince ünlülü fiillerde مدن şeklinde yazılır.

اکلامادن
anlamadan

صورمادن
sormadan

کورمدن
görmeden

بيلمەدن
bilmeden

-iken, -ken eki ايکن veya کن şeklinde iki türlü de yazılır. Ünlü uyumuna uymaz.

بكلشیرکن
bekleşirken

بكلشیر ايکن
bekleşir iken

قونوشورکن
konuşurken

قونوشور ايکن
konuşur iken

Sıfat Fiil Ekleri

-an, -en eki kalın ünlülü fiillerde ان , ince ünlülü fiillerde ن şeklinde yazılır. Ünlüyle biten fiillerde araya bir “y” sesi gelir.

باشلايان
başlayan

کتيرن
getiren

کیدن
giden

ياتان
yatan

-dik, -dik, -duk, -dük (-tık, -tik, tuk, -tük) ekleri kalın ünlülü fiillerde د ق , ince ünlülü fiillerde دك şeklinde yazılır. Bu ek ekseriyetle iyelik ekleriyle kullanılır.

ديكلىدىكى	ديكلىدىك	آلدىغى	آلدق
dinlediği	dinledik	aldığı	aldık

-acak, -ecek ekleri kalın ünlülü fiillerde اچق , ince ünlülü fiillerde هچك şeklinde yazılır. İyelik ekleri getirildiğinde هچكى , اچقى şeklinde yazılır.

سويله يه جكم	سويله يه جك	يپاچغم	يپاچق
söyleyeceğim	söyleyecek	yapacağım	yapacak

-mış, -miş eki مش şeklinde yazılır.

سچيلمىش	آتملىش
seçilmiş	atılmış

Bildirme Ekleri

Bildirme ekleri, Türkçede isim cümlelerinin yüklemine oluşturmak için bir isme getirilen eklerdir. Eklerin ünlüleri yazılmaz. Kelime ünlüyle bitiyorsa 1. şahısta yardımcı “y” ünlüsü yazılır.

Ekler şunlardır:

Tablo 4.1

ÇOKLUK			TEKLİK		
3. şahıs	2. şahıs	1. şahıs	3. şahıs	2. şahıs	1. şahıs
درلر	سكز	ز يز	در	سك	م يم
بوشم		آچم	طلبه يم		توركُم
boşum		açım	talebeyim		Türküm
بوئشسك		آچسك	طلبه سك		توركسك
boşsun		açsın	talebesin		Türksün
بوئشدر		آچدر	طلبه در		توركدر
boştur		açtır	talebedir		Türktür
بوئشز		آچز	طلبه يز		توركز
boşuz		açız	talebeyiz		Türküz
بوئشسكز		آچسكز	طلبه سكز		توركسكز
boşsunuz		açsınız	talebesiniz		Türksünüz
بوئشدرلر		آچدرلر	طلبه درلر		توكدرلر
boşturlar		açtırlar	talebedirler		Türktürler

SIRA SİZDE

Aşağıdaki kelimeleri bildirme ekleriyle yazınız.

دوقتور
doktor

آشچی
aşçı

Hal Ekleri

Hal ekleri isim çekim ekleridir. Çok kullanılan bu eklerin nasıl yazıldığını bilmek, doğru okuma ve yazma için son derece önemlidir.

Sırayla görelim:

1. Yapma (yükleme) hâli eki : -ı, -i, -u, -ü, -yı, -yi, -yu, -yü **ی** ve **بی** şeklinde yazılır.

أوی	بابای	سودی	قوزوی	چوچوغی
evi	babayı	südü	kuzuğu	çocuğu

2. Yaklaşma (yönelme) hâli eki : -a, -e, -ya, -ye **ه** ve **یه** şeklinde yazılır.

آنه یه	سوزه	چشمه یه	کتابه
anneye	söze	çeşmeye	kitaba

Şahıs ve işaret zamirlerinin yaklaşma halleri:

بکا	سکا	اوکا	بوکا	شوکا
bana	sana	ona	buna	şuna

3. Uzaklaşma (ayrılma) hâli eki : -dan, -den, -tan, -ten **دن** şeklindedir.

کویدن	باغدن	باشدن	کتابدن
köyden	bağdan	baştan	kitaptan

4. Bulunma hâli eki : -da, -de, -ta, -te **ده** şeklindedir.

یرده	دیوانده	جنتده	آغاچده
yerde	divanda	cennette	ağaçta

5. İlgi hâli eki : -ın, -in, -un, -ün, (-nın, -nin, -nun, -nün) ünsüzle biten kelimelerde **ک**, ünlüyle biten kelimelerde **نک** eki kullanılır. Ek ünlüsü yazılmaz.

أوك	کوشکک	آنه نک	بابانک
evin	köşkün	annenin	babanın

6. Vasıta hâli eki : -la, -le, -yla, -yle **له یله** şeklinde yazılmaktadır. Bu ek ayrı da yazılabilir.

قلمله	کتابله	سورویله	نشئه یله
kalemle	kitapla	sürüyle	neşeyle

Aşağıdaki ibareleri okumaya çalışınız.

دوست یوزی - عثمانلی تورکچه سی - یولک صوکی
قلم اربابی - چوجوقلق عشقی - سوزک اوزی
چوجوغو اودن خیزله چیقار - قومشونک قیزی

SIRA SİZDE

İyelik Ekleri

İyelik ekleri tablo halinde şöyle gösterilir:

Tablo 4.2

ÇOKLUK			TEKLİK		
3.şahıs	2.şahıs	1. şahıs	3.şahıs	2. şahıs	1.şahıs
لری	کز	مز	ی سی	ك	م
کتابم kitabım	سوزم sözüm	آنه م annem	بابام babam		
کتابك kitabın	سوزك sözün	آنه ك annen	باباك baban		
کتابی kitabı	سوزی sözü	آنه سی annesi	باباسی babası		
کتابمز kitabımız	سوزمز sözümüz	آنه مز annemiz	بابامز babamız		
کتابکز kitabınız	سوزکز sözünüz	آنه کز anneniz	باباکز babanız		
کتابلری kitapları	سوزلری sözleri	آنه لری anneleri	بابالری babaları		

Zaman Ekleri

Görülen geçmiş zaman ekleri: Bu zaman için fiil gövdesinde tüm şahıslarda ortak bir **د** sesi getirilir. Bu sese her şahıs için ayrı harf ilâveleri yapılır.

Bunları tablo halinde görelim:

Tablo 4.3

GÖRÜLEN GEÇMİŞ ZAMAN EKLERİ					
ÇOKLUK			TEKLİK		
3.şahıs	2.şahıs	1.şahıs	3.şahıs	2.şahıs	1.şahıs
دیلر	دکز	دق دک	دی	دك	دم
بولدیلر buldular	بولدکز buldunuz	بولدق bulduk	بولدی buldu	بولدك buldun	بولدم buldum
بیلدیلر bildiler	بیلدکز bildiniz	بیلدك bildik	بیلدی bildi	بیلدك bildin	بیلدم bildim

Görülen geçmiş zamanın olumsuz fiil gövdesine **ما** ve **م** ekleri getirilerek yapılır.

صورمادیلر
sormadılar

کچمدی
geçmedi

آلمادك
almadın

کولمدم
gölmedim

Geniş zaman ekleri: -r (ر), -ar / -er (ار), -ır / -ir (یر), -ur / -ür (ور) şekillerindedir. Yazılırken düzlük-yuvarlak uyumuna bağlı kalınarak yazılır.

Geniş zaman eklerinin şahıslara göre yazımı:

GENİŞ ZAMAN EKLERİ					
ÇOKLUK			TEKLİK		
3. şahıs	2. şahıs	1. şahıs	3. şahıs	2. şahıs	1. şahıs
ر - ار - ير - ور					
بولورلر bulurlar	بولورسكز bulursunuz	بولورز buluruz	بولور bulur	بولورسك bulursun	بولورم bulurum
آليرلر alırlar	آليرسكز alırsınız	آليرز alıriz	آلير alır	آليرسك alırsın	آليرم alırım
باغلارلر bağlarlar	باغلارسكز bağlarsınız	باغلارز bağlarız	باغلار bağlar	باغلارسك bağlarsın	باغلارم bağlarım

Tablo 4.4

Geniş zamanın olumsuzluk eki -maz, -mez ماز -مز şeklindedir. Ancak birinci teklik ve çokluk şahıslarda ek değişmektedir.

دوغمز
dönmezler

دويماز
duymayız

قيرماز
kırmaz

بيلمزسك
bilmezsin

كلم
gelmem

19. Yüzyıla kadar Osmanlı Türkçesi metinlerinde -ır, -ir ekleri yuvarlak yazılırdı.

كلور
gelür

بيلور
bilür

آلور
alür

DİKKAT

Öğrenilen Geçmiş Zaman Ekleri

Öğrenilen geçmiş zaman eki -mış, -miş, -muş, -müş tek şekilli olup daima مش şeklinde yazılır. ek ünlüsü yazılmaz.

ÖĞRENİLEN GEÇMİŞ ZAMAN EKLERİ					
ÇOKLUK			TEKLİK		
3. şahıs	2. şahıs	1. şahıs	3. şahıs	2. şahıs	1. şahıs
مشلر yürümüşler	مشسكز yürümüşsünüz	مشز yürümüşüz	مش yürümüş	مشسك yürümüşsün	مشم yürümüşüm
قيرمشلر kırmışlar	قيرمشسكز kırmışsınız	قيرمشز kırmışız	قيرمش kırmış	قيرمشسك kırmışsın	قيرمشم kırmışım

Tablo 4.5

Öğrenilen geçmiş zamanın olumsuzunda fiil gövdesine kalın ünlülü fiillerde ما , ince ünlülü fiillerde م getirilir.

كورممشز
görmemişiz

طورمامشلر
durmamışlar

Şimdiki Zaman Ekleri

Şimdiki zaman eki -ıyor, -iyor, -uyor, -üyor şeklinde olup ünlüyle biten fiillerde **يور**, ünsüzle biten fiillerde **ييور** biçiminde yazılır. Görüldüğü gibi ünsüzle biten fiillere yardımcı **ی** harfi getirilmektedir. Ancak bu harf fiil bitişen harflerden biriyle bitiyorsa yazılmaz, bitişmeyen harflerden biriyle bitiyorsa yazılır:

وير ييور
veriyor

دوشيور
düşüyor

Tablo 4.6

ŞİMDİKİ ZAMAN EKLERİ					
ÇOKLUK			TEKLİK		
3.şahıs	2.şahıs	1.şahıs	3.şahıs	2.şahıs	1.şahıs
يورلر يورلر	يورسكز ييورسكز	يورز ييورز	يور ييور	يورسك ييورسك	يورم ييورم
آتيورلر atıyorlar	آتيورسكز atıyorsunuz	آتيورز atıyoruz	آتيور atıyor	آتيورسك atıyorsun	آتيورم atıyorum
كوربيورلر görüyorlar	كوربيورسكز görüyorsunuz	كوربيورز görüyoruz	كوربيور görüyor	كوربيورسك Görüyorsun	كوربيورم görüyorum

DİKKAT

Bazı dönemlerekten önce **ه** veya **ا** harfi de getirilmiş fakat bu uygulama yaygınlaşmamıştır.

ديكله يور
dinleyor

يازهبور (يازايور)
yazayor

كوله يور
güleyor

كوله يور
geleyor

Şimdiki zamanın olumsuz fiil gövdesine **م** getirilerek yazılır:

ديكله ميورسكز
dinlemiyorsunuz

سوميورز
sevmiyoruz

كلميورم
gelmiyorum

Gelecek Zaman Ekleri

Gelecek zaman ekleri -acak, -ecek kalın ünlülü fiil tabanlarında **اجق**, ince ünlülü fiil tabanlarında **هجك** şeklinde yazılır. Fiil ünlüyle bittiğinde araya bir **ی** harfi getirilir.

Tablo 4.7

GELECEK ZAMAN EKLERİ					
ÇOKLUK			TEKLİK		
3.şahıs	2.şahıs	1.şahıs	3.şahıs	2.şahıs	1.şahıs
هجكلر اجقلر	هجكسكز اجقسكز	هجكز اجغز	هجك اجق	هجكسك اجقسك	هجكم اجغم
كوره جكلر görecekler	كوره جكسكز göreceksiniz	كوره جكز göreceğiz	كوره جك görecek	كوره جكسك göreceksin	كوره جكم göreceğim
قالاجقلر kalacaklar	قالاجقسكز kalacaksınız	قالاجغز kalacağız	قالاجق kalacak	قالاجقسك kalacaksın	قالاجغم kalacağım

Gelecek zamanın olumsuzu için fiil tabanına kalın ünlülü fiillerde ما , ince ünlülü fiillerde مه getirilmek suretiyle yapılır.

دویمایا قفلر
duymayacaklar

دومه یه جکسک
dövmeyeceksin

آلما یا جغم
almayacağım

Aşağıdaki kelimelerin tabloda belirtilen zamanlarını yazınız.

SIRA SİZDE

4

Geniş Zaman	Öğrenilen Geçmiş Zaman	Şimdiki Zaman	Gelecek Zaman	
3.çoğul şahıs	1.çoğul şahıs	2.tekil şahıs	1.tekil şahıs	
				کورمک görmek
				قیرمق kırmak

i-mek Fiili

İsimleri yüklemleştiren i-mek fiili eskiden tek başına kullanılırken bugün tek başına kullanılmaz. Metinlerdeki ayrı veya bitişik yazılışını aynen yansıtabak biçimde okumak gerekir. Şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart çekimleri vardır.

i-mek: Görülen geçmiş zaman

خسته یدم
hastaydım

خسته ایدم
hasta idim

i-mek: Öğrenilen geçmiş zaman

خسته یمشم
hastaymışım

خسته ایمشم
hasta imişim

i-mek: Şart kipi

آلیرسه م
alırsam

آلیر ایسه م
alır isem

i-mek: Şimdiki zaman

آتیوردم
atıyordum

آتیور ایدم
atıyor idim

TÜRKÇE ZAMİRLER

Türkçede sıkça kullanılan kelimelerin başında zamirler gelir. Zamirlerin yazılışı kalıplaşmış haldedir.

Tablo 4.8

Eşitlik	Vasıta	İlgi	Bulunma	Ayrılma	Yönelme	Yükleme	Yalın
بنجه bence	بنمله benimle	بنم benim	بنده bende	بندن benden	بكا bana	بنى beni	بن Ben
سنجه sence	سنكله seninle	سنك senin	سنده sende	سندن senden	سكا sana	سنى seni	سن Sen
اونجه onca	اونكله onunla	اونك onun	اونده onda	اوندن ondan	اوكا ona	اونى onu	او o
بزجه bizce	بزمله bizimle	بزم bizim	بزده bizde	بزدن bizden	بزه bize	بزى Bizi	بز Biz
سزجه sizce	سزكله sizinle	سزك sizin	سزده sizde	سزدن sizden	سزه size	سزى Sizi	سز Siz
اونلرجه onlarca	اونلرله onlarla	اونلرك onların	اونلرده onlarda	اونلردن onlardan	اونلره onlara	اونلرى onları	اونلر Onlar

Şahıs zamirlerinde yönelme halinde damaksı n harfi (ك) kullanılmasına dikkat etmek gerekir. Senin ve onun kelimelerinde de tamlayan eki ñ ile yazılmaktadır.

بو bu, شو şu işaret zamirlerinin çekimleri de aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.9

Eşitlik	Vasıta	İlgi	Bulunma	Ayrılma	Yönelme	Yükleme	Yalın
بونجه bunca	بونكله bununla	بونك bunun	بونده bunda	بوندن bundan	بوكا buna	بونى bunu	بو bu
شونجه şunca	شونكله şununla	شونك şunun	شونده şunda	شوندن şundan	شوكا şuna	شونى şunu	شو şu

OSMANLI TÜRKÇESİNDE ZARFLAR

Türkçede sıfat ve fiillerin önünde yer alan zarflar cümle içinde sıfatları ve fiilleri zaman, yer, miktar, hal vs bakımından nitelerler. Bu yüzden sıfat ve fiillerle beraber bulunurlar ve onlara bağımlıdırlar. Osmanlı Türkçesinde hem Türkçe kökenli hem de yabancı dillerden alınmış çok sayıda zarf vardır.

Zarfları şöyle çeşitlere ayırmak mümkündür:

- Nitelik (hal, tarz, vardır) bildirenler
- Nicelik (azlık-çokluk, miktar) bildirenler
- Yer, yön bildirenler
- Zaman bildirenler
- Olumlu-olumsuz karşılık, benimseme, beğenme ve onaylama bildirenler
- Gösterme bildirenler
- Sayı, ölçü, sıklık, seyreklik, yenileme bildirenler
- Sıra bildirenler
- vs.

Sıraladığımız bu çeşitleri çoğaltmak mümkündür. Ancak biz burada Osmanlı tarihi metinlerinde sık karşılaşılan zarflardan bazılarını listeleyeceğiz.

sonra	صوكره	fevka'l- hadd	فوق الحد
kanda (nerede)	قنده	gey (çok, pek)	كى
nice (nasıl)	نيجه	iñen (çok, pek)	ايكن
niçe (ne kadar)	نيچه	yavlak (çok, pek çok)	ياولاق
aslâ ve kat'â	ا صلا و قطعا	ba'de (sonra)	بعده
fi'l- hakîka	فى الحقيقة	ba'id (sonra)	بعيد
ale't- ta'cîl	على التعجيل	berren (kara yoluyla)	براً
acaba	عجبا	berü / beri	برى / برو
ale'l- acele	على العجلة	bîrûn (dışarı)	بيرون
ale'l- husûs	على الخصوص	her kaçan	هر قاچان
âyâ (araba)	آيا	pîş (arka, arkada)	پيش
ayrık (başka)	آيرق	akdemce (daha önce)	اقدمه
babayâne	بابايانه	akîbinde (arada sırada)	عقيبده
ber-vech-i ta'cîl (aceleyle)	بر وجه تعجيل	boldur, bildir (geçen yıl)	بولدر
bi- aynihi (ayniyle)	بعينه	daimâ, dâimen	دائماً
bi'l- iltizâm (bilerek)	بالا لتزام	der-akab (gecikmeksizin)	در اقب
binâen alâ zâlik (buna göre)	بناءً على ذالك		
muhîbbâne (dostça)	محبانه	fi'l-hal (hemen, o anda)	فى الحال
vakî'a (gerçi)	واقعا	sal be-sâl (yıldan yıla)	سال بسال
be-ser ü çeşm	بسر و چشم	ne gûne (ne eşkilde)	نه كونه
ne makûle (ne biçim)	نه مقوله		

TÜRKÇE SAYILAR

Osmanlı Türkçesinde sayı isimleri bugün olduğu gibi bir, iki, üç... şeklindedir. Rakamlar ise Arapların kullandıkları şekillerdir. Bu rakamlar yazının aksine soldan sağa yazılır. Türkçe sayı isimlerinin imlâsı kalıplaşmış olmakla beraber bazıları bugün söylenildiğinden farklı yazılır.

Sayıları rakam ve yazıyla şema halinde görelim:

Tablo 4.10

sıfır	صفر	۰	yirmi	يکرمی	۲۰
bir	بر	۱	otuz	۱وتوز	۳۰
iki	ایکی	۲	kırk	قرق	۴۰
üç	اوچ	۳	elli	اللی	۵۰
dört	دورت	۴	altmış	آلتمش	۶۰
beş	بش	۵	yetmiş	یتمش	۷۰
altı	التي	۶	seksen	سکسن	۸۰
yedi	یدی	۷	doksan	دوقسان	۹۰
sekiz	سکز	۸	yüz	یوز	۱۰۰
dokuz	دوقوز	۹	bin	بيک	۱۰۰۰
on	اون	۱۰			

Özet

Türkçe ekleri tanımak ve yazmak

Osmanlı alfabesi ile yazılmış Türkçe metinleri doğru okuyabilmek için Türkçe ekleri, eklerin şahıslara göre değişimini, yazılışını iyi bilmek gerekir. Eklerin yazılış ve okunuşlarında bugünküne göre farklılıklar vardır. Bugün farklı şekilli olan pek çok ek o dönemde

tek şekilli, kalıplaşmış halde yazılırdı (oldu - **اولدی** gibi). Bazı ekler kalınlık incelik uyumuna göre iki şe-

killidir (**برلك** birlik **کتابلق** kitaplık gibi). Ekler sürekli kullanıldıkları için daha seri ve kolay yazım maksadıyla yardımcı ünlüleri yazılmaz (**کتابلر** kitaplar gibi). Ancak her ne kadar ünlüler yazılmaz ise

de okuyuş bugünkü söyleyişe göredir (**بوکونکه** bugünkü gibi).

Bu ünite de çokluk eki, soru eki, isim yapım ekleri, fiil yapım ekleri, zarf fiil ekleri, sıfat fiil ekleri, bildirme ekleri, hal ekleri, iyelik ekleri ve zaman ekleri ayrı ayrı örneklerle bildirilmiştir.

Zaman eklerinden görülen geçmiş zaman, geniş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve imek fiili ekleri ve örnek fiil çekimleri tablolar halinde yazılış ve okunuşlarıyla kaydedilmiştir.

Türkçe zamirleri tanımak ve yazmak

Türkçe şahıs zamirleri **ben** بن, **sen** سن, **o** او, **biz** بو, **siz** سز, **onlar** اونلر ve işaret zamirleri **bu** بو, **şu** şu hem yalın halde hemde yükleme, yönelme, ayrılma, bulunma, ilgi, vasıta ve eşitlik hallerinde çekimleri yapılarak tablolarla gösterilmiştir.

Türkçe zarfları tanımak ve yazmak

Osmanlı Türkçesinde hem Türkçe kökenli hem de yabancı dillerden alınmış çok sayıda zarf vardır. Türkçede sıfat ve fiillerin önünde yer alan zarflar cümle içinde sıfatları ve fiilleri zaman, yer, miktar, hal, sayı, sıra vs bakımından nitelerler. Bu yüzden sıfat ve fiillerle beraber bulunurlar ve onlara bağımlıdırlar.

Birkaç örnek:

sonra صوکره	fevka'l- hadd فوق الحد
kanda (nerede) قنده	gey (çok, pek) کی
nice (nasıl) نیجه	iñen (çok, pek) ایکن

Türkçe sayıları tanımak ve yazmak

Osmanlı Türkçesinde rakam olarak Arapların kullandıkları işaretler kullanılmış, ancak isim olarak bugünkü isimlerle anılmışlardır. Rakamlar yazının aksine soldan sağa yazılır. İmlâları kalıplaşmış olmakla beraber bazıları bugünkü söyleyişten farklı yazılmıştır. Sayıları şöyle sıralayabiliriz:

۰ صفر sıfır, ۱ بر bir, ۲ ایکی iki, ۳ اوچ üç, ۴ دورت dört, ۵ بش beş, ۶ التی altı, ۷ یدی yedi, ۸ سکز sekiz, ۹ دوقوز dokuz, ۱۰ اون on, ۱۱ یکرمی onbir, ۱۲ یirmi yirmi, ۱۳ اوئوز otuz, ۱۴ قرق kırk, ۱۵ الی elli, ۱۶ یتمش yetmiş, ۱۷ التمش altmış, ۱۸ سکسن seksen, ۱۹ دوقسان doksan, ۲۰ یکم bin.

Kendimizi Sıneyalım

1. Aşağıdaki kelimelerden hangisinin yazımı **yanlıştır**?

- a. ديللر diller
- b. دفترلر defterler
- c. اولر evler
- d. كويلر köyler
- e. آغاچلار ağaçlar

2. Aşağıdaki kelimelerin hangisinin yazımı **yanlıştır**?

- a. اوسز evsiz
- b. يوزسوز yüzüsüz
- c. صبرسز sabırsız
- d. صوسز susuz
- e. عقلسز akılsız

3. “sütçü” kelimesi aşağıdakilerin hangisinde doğru olarak yazılmıştır?

- a. سوتجی
- b. سوتچی
- c. سودچو
- d. سودجی
- e. سدجی

4. Aşağıdakilerden hangisi isim yapım eki ile **yazılmamıştır**?

- a. آنه لك annelik
- b. آرانق aranmak
- c. بكچی bekçi
- d. دوستجه dostça
- e. صبرلی sabırlı

5. Aşağıdaki kelimelerden hangisinin yazımı doğrudur?

- a. بابايی babayı
- b. چوجوغو çocuğu
- c. سوزو sözü
- d. كویو köyü
- e. سودو sūdū

6. Aşağıdaki kelimelerin hangisinde hal ekinin yazımı **yanlıştır**?

- a. اوده evde
- b. اودن evden
- c. اوه eve
- d. كتابه kitaba
- e. اوين evin

7. Aşağıdaki fiillerin hangisinde görülen geçmiş zaman çekiminin yazımı **yanlıştır**?

- a. بيلدن bildik
- b. بيلدم bildim
- c. بيلدك bildin
- d. بيلدكز bildiniz
- e. بيلديلر bildiler

8. Aşağıdaki fiillerin hangisinde şimdiki zaman ekinin yazımı **yanlıştır**?

- a. آتيورم
- b. آليورم
- c. كوربورم
- d. كليورم
- e. صوريورم

9. Aşağıdaki kelimelerden hangisinin anlamı **yanlış** verilmiştir?

- a. ايکن iñen: çok
- b. بعيد ba'îd: uzak
- c. آيا âyâ: eyvah!
- d. نيچه niçe: ne kadar
- e. آيرق ayrık: ayrı

10. Aşağıdaki sayı isimlerinden hangisinin yazımı **yanlıştır**?

- a. ايکی
- b. آلتی
- c. سكر
- d. يرمى
- e. دورت

Okuma Parçası

كميجيلر - انيس بهيج قوريورك

بىز طالغه لىر، فېرطينه لىر قهرمانى بېكىتلىرىز.
 افقلىرىدىن افقلىرىغا خېرىر، كىزىز.
 كۈنلىرىدە اويۇقلايان ياماقچىلىرى،
 قىلبى طورغون طارلالىرى بېراقىدۇ.
 كۈلكە وېرىن آغاچلىرى
 سوممىيورۇز بىز آرتىق.
 سۈكۈملىمىز،
 اى دىكىز!
 ايشته بىز؛
 نىھايىتىز
 مانىلىكلار يولجىسى!
 رۈھمىزك قارشىدۇر
 كۈنلىرىدە پارلايان بۇ يىشىل صو.
 بايرامىز يىشىل صولر آتشىدۇر.
 بىز بايرامىك فدا نىسى صايبىسۇر تۈرك كىنجىز.
 بىز ھىلالە شان آراين قورقى بىلىمىز كىنجىز.
 اى وطندىن مۇدە لىرلە بىزە قىدر كىن روزكار!
 اۇ صارىشىن ساحللىرىدە قارە كۈزلى كىنچ قىزلىر،
 ياز كىچە سى مەھتاب اىلە قونۇشۇرۇكن،
 طوغرى سۈيىلە، صوردىلر مى بىزلىرى؟..
 ناصىل جواب وىردىكى كۈكۈن
 كىمىزك رەھبىرى،
 اۇ وفاكار
 يىلدىزلىرى؟..
 پۇيراز وار؛
 يىلكن طولر.
 كىمى صانكە قىنادلى!
 انكىنلردە پىنبە كۈنۈش
 كۈلمىسركن بۇ يولجىلىق نە طاتلى!
 چال سازىنى قىلندىرگە بىكىت قارىدۇش!
 نغمە لىر كى يورلمايان طالغه لىردىن بىختىار.
 كۈندىرە لىم بۇ آھىنگى اۇ سۈكۈملى يۈردە قىدر...

Gemiciler-Enis Behiç Koryürek

Biz dalgalar, fırtınalar kahramanı yiğitleriz.
 Ufuklardan ufuklara haber sorar, gezeriz.
 Güneşlerde uyuklayan yamaçları,
 Kalbi durgun tarlaları bıraktık.
 Gölge veren ağaçları
 Sevmiyoruz biz artık.
 Sevgilimiz,
 Ey deniz!
 İşte biz;
 Nihâetsiz
 Mâ'îlikler yolcusu!
 Rûhumuzun kardeşidir
 Güneşlerde parlayan bu yeşil su.
 Bayrağımız yeşil sular ateşidir.
 Biz bayrağın fedâ'isi sayısız Türk genciyiz.
 Biz hilâle şân arayan korku bilmez gemiciyiz.
 Ey vatandan müjdelilerle bize kadar gelen rüzgâr!
 O sarışın sâhillerde kara gözlü genç kızlar,
 Yaz gecesi meh-tâb ile konuşurken,
 Doğru söyle, sordular mı bizleri?..
 Nasıl cevap verdiği gökten
 Gemimizin rehberi,
 O vefâ-kâr
 Yıldızlar?..
 Poyraz var;
 Yelken dolar.
 Gemi sanki kanatlı!
 Enginlerde pembe güneş
 Gülümserken bu yolculuk ne tatlı!
 Çal sazını kalenderce yiğit kardeş!
 Nağmelerin yorulmayan dalgalardan bahtiyâr.
 Gönderelim bu âhengi o sevgili yurda kadar...

Kendimizi Sınyalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlış ise “Çokluk Eki” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. b Yanıtınız yanlış ise “İsim Yapım Ekleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlış ise “İsim Yapım Ekleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. b Yanıtınız yanlış ise “Fiil Yapım Ekleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlış ise “Hal Ekleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. e Yanıtınız yanlış ise “Hal Ekleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. a Yanıtınız yanlış ise “Görülen Geçmiş konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız yanlış ise “Şimdiki Zaman Ekleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. c Yanıtınız yanlış ise “Şimdiki Zaman Ekleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. d Yanıtınız yanlış ise “Türkçe Sayılar Ekleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

کتابسز kitapsız	کتابلی kitaplı	کتابچی kitapçı	کتابلق kitaplık	کتاب kitap
باشسز başırsız	باشلی başı	باشجی başcı	باشلق başlık	باش baş
نشانسز nişansız	نشانلی nişanlı	نشانجی nişancı	نشانلق nişanlık	نشان nişan
یولسز yolsuz	یوللی yollu	یولجی Yolcu	یوللق yolluk	یول yol

Sıra Sizde 2

دوقتورم doktorum	آشچیم aşçıyım
دوقتورسک doktorsun	آشچیسک aşçısın
دوقتوردرد doktordur	آشچیدرد aşçıdır
دوقتوروز doktoruz	آشچییز aşçıyız
دوقتورسکز doktorsunuz	آشچیسکز aşçısınız
دوقتوردرلر doktordurlar	آشچیدرلر aşçıdırlar

Sıra Sizde 3

Yolun sonu - Osmanlı Türkçesi - dost yüzü
Sözün özü - çocukluk aşkı - kalem erbâbı
Komşunun kızı - çocuğu evden hızla çıkar

Sıra Sizde 4

Geniş Zaman	Öğrenilen Geçmiş Zaman	Şimdiki zaman	Gelecek Zaman	
2. çoğul şahıs	1. çoğul şahıs	2. tekil şahıs	1. tekil şahıs	
کورورلر görürler	کورمشز görmüşüz	کورییورسک görüyorsunuz	کورهجکم göreceğim	کورمک görmek
قیرارلر kırarlar	قیرمشز kırmışız	قیریورسک kırıyorsunuz	قیراجغم kıracağım	قیرمک kırmak

Yararlanılan Kaynaklar

- Aksoyak, İ. Hakkı (2009). **Osmanlı Türkçesi Okuma Kitabı**. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Develi, Hayati (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1**. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Tulum, Mertal (2009). **Osmanlı Türkçesine Giriş**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Timurtaş, Faruk K. (1986). **Osmanlı Türkçesine Giriş**. (8. Baskı) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

5

Amaçlarımız

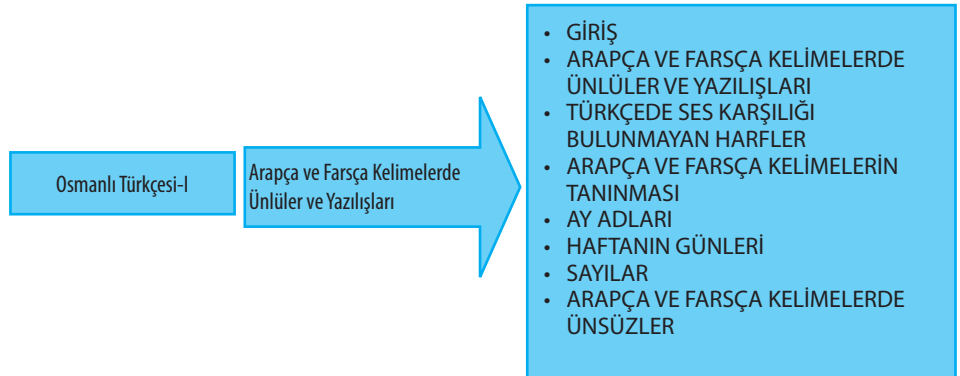
Bu niteyi tamamladıktan sonra;

- Arapça ve Farsça kelimelerde yer alan ünlü ve ünsüzleri tanıyacak,
- Türkçede ses karşılığı bulunmayan harfleri tanıyacak, bunların Türkçede hangi seslerle karşılandıklarını belirleyebilecek,
- Türkçede yer alan Arapça ve Farsça kelimeleri Türkçeden ayırabilecek,
- Ay adları, haftanın günleri ve rakamlarını tanıyabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Arapça ve Farsça nller
- Arapça ve Farsça nszler
- Ayın
- Hemze
- Vâv-ı ma'dle
- Ay adları
- Haftanın günleri
- Rakamlar

İçindekiler

Arapça ve Farsça Kelimelerde Ünlüler ve Yazılışları

GİRİŞ

Bundan önceki ünitelerde Osmanlı Türkçesi alfabesini, Türkçe ünlü ve ünsüzlerin yazılışlarını; Türkçe isimlerin, fiillerin ve eklerin yazılışlarını; kiplerin yazılışlarını; edat, zamir ve zarfların yazılışlarını görmüştük. Ayrıca Arapça ve Farsça kelimelerin yapılarına da temas etmiştik. Özetle bundan önceki ünitelerde Türkçe kelimelerin yapısı üzerinde durulmuştu. Bu ünite de ise Arapça ve Farsça kelimelerin yapısı üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacaktır. Arapça ve Farsça kelimelerde ünlü ve ünsüzlerin hususiyetleri tanıtılacak ve yazılışları anlatılacaktır. Böylece Osmanlı Türkçesindeki Arapça unsurların ve ikinci dönem kitabında yer alan Farsça unsurların tanıtımına geçmeden önce bu dillerin kelime yapılarıyla ilgili ön bilgilendirme yapılmış olacaktır. İlâve olarak ay adları haftanın günleri ve Arapça rakamlar bu ünite de tanıtılacaktır.

ARAPÇA VE FARŞÇA KELİMELERDE ÜNLÜLER VE YAZILIŞLARI

Türkçenin sekiz ünlüsüne karşılık Arapça ve Farşçada dört harf (ا و ه ی) ve hareke işaretleri kullanılır. Bu harflerden üçü aynı zamanda ünsüz olarak da görev yapar.

(و : vav, ه : he ی : ye)

Arapça ve Farşça kelimelerde ünlülerin uzun ve kısa halleri vardır. Kısa ünlüler yazılmaz, yani bir harfle gösterilmez, ancak bazen kelimelerin yanlış okunmasını önlemek için hareke kullanılmıştır (Harekeler birinci ünite de işlenmiştir). Arapça ve Farşçadan gelme kelimelerde yer alan uzun ünlüleri göstermek için harf üzerine şapka konur. (â, û, î)

Arapça ve Farşçadaki uzun ünlüler birer harfle gösterilir.

â uzun ünlüsü ا elif harfiyle,

û uzun ünlüsü و vav harfiyle,

î uzun ünlüsü ی ye harfiyle gösterilir.

Uzun ünlülerin Arapça ve Farşça kelimelerde kelime başında, ortasında ve sonunda yazılışlarını örneklerle gösterelim:

Kelime başında medli elif â okunur:

آکف
âkif

آمر
âmir

آل عثمان
âl-i Osman

elif kelime başında medsiz olursa e veya a okunur:

احمق
ahmak

اصلا
asla

اكرم
ekrem

الف
elif

Kelime içinde ve sonunda elif â okunur:

حالا
hâlâ

اغيار
ağyâr

والى
vâli

فاتح
fâtih

Kelime başında vav dâimâ ünsüz görevdedir. (ولد veled gibi). Kelime içinde ve sonunda vav, ünlü görevinde ise û okunur:

جادو
câdû

آهو
âhû

بوسه
bûse

جسور
cesûr

DİKKAT

Kelime başındaki u ünlüsü ötreli elif ile gösterilir (usûl أصول gibi).

Kelime başında ye (ى) dâimâ ünsüz görevdedir (يوم yevm gibi).

Kelime başındaki uzun î sesi için elif + ye birlikte kullanılır:

ايقاظ
îkâz

ايجاد
îcâd

ايضاح
îzâh

ايمان
îmân

Kelime içinde ve sonunda ye ünlü görevinde uzun î okunur:

قاضي
kâdî

عاصي
âsî

علمي
ilmî

مالي
mâlî

جميل
cemîl

اسير
esir

SIRA SİZDE

Aşağıdaki kelimeleri okuyunuz.

جهلا	بلبل	سياست	اسلام
شمس	سليمان	سلطان	جسارت
ملت	متاركة	مسلمان	مجادله
ندامت	نجيب	تشكر	همت

DİKKAT

Arapça ve Farsça kelimelerde kısa ünlülerin harfle gösterilmediği, lüzumu halinde hareke ile gösterildiği daha önce belirtilmişti. Ancak istisna olarak kelime başındaki e'nin ve kısa a'nın elif (ا) ile, kelime sonundaki e'nin güzel (4 ile gösterildiğini hatırlatalım.

چشمه
çeşme

بيهوده
beyhûde

ابد
ebed

امر
emr

TÜRKÇEDE SES KARŞILIĞI BULUNMAYAN HARFLER

Arapça ve Farsça kelimelerde bulunduğu halde Türkçede karşılığı bulunmayan sesler vardır. Bu sesler Türkçeye geçmiş Arapça ve Farsça bazı kelimelerde bulunduğu için Osmanlı alfabesinde harf olarak yer alırlar. Bu harfler Türkçedeki en yakın sese uydurularak okunurlar.

Türkçede ses karşılığı bulunmayan harfleri sırasıyla tanıtalım:

• **hemze** harfi “Ayn ve hemze” başlığı altında bir sonraki konuda ayrıca işlenmiştir.

ث peltek se harfi Arapça kelimelerde bulunur. Türkçede “se” olarak okunur:

ميراث
mirâs

اكسر
ekser

عثمان
osmân

ثواب
sevâb

ح ha, خ hı, ه he harflerinin Türkçe'deki karşılığı h'dir. Arapça ve Farsçaya özgü olan bu harfler birkaç Türkçe kelime de tarihi süreç içinde kullanılmıştır:

دخی
dahı

یوخ
yoh

خانم
hanım

خان
han

ذ zel harfi normal z gibi okunur:

ذكر
zıkr

مذهب
mezhep

ذات
zat

ذوق
zevk

ض dat harfi Arapça kelimelerde bulunur. Türkçede bulunmayan bu harf Türkçede z ile nadiren de d ile karşılanır.

ضربه
darbe

قاضي
kâdı

ضابت
zâbit

حضور
huzûr

Not: Bu kelimelerdeki z seslerinin hangi harfle yazılacağı ezberlenerek öğrenilir.

ط tı harfi kalındır ve bazı Türkçe kalın ünlülü kelimelerin başında da kullanılır.

خطاط
hattât

مطابقت
mutâbakat

طاغ
tağ

طاش
taş

طبق
tabak

ظ zı harfi Arapça kelimelerde normal z sesiyle karşılanır.

حافظ
hâfız

مظلوم
mazlûm

ظرف
zarf

نظر
nazar

Not: Bu harf kalın sesli olması sebebiyle kimi kalın sıradan kelimeye ز yerine kullanılmıştır (ظور zor gibi).

ع ayn harfi “Ayn ve hemze” başlığı altında bir sonraki konu olarak ayrıca işlenmiştir.

Ayin ve Hemze

Ayin ع ve hemze ء harfleri Arapça'ya özgüdür. Farsça ve Türkçe kökenli kelimelerde bulunmaz.

Ayin ع Harfi

Ayin harfi yabancılarca çıkarılması çok zor bir sese sahiptir. Bir boğaz ünsüzüdür. Bu yüzden Türkçede günlük konuşma dilinde hiç yoktur.

Ayin harfi kelime ve hece başında bir ünlü ses olarak okunur,

شعور
şuûr

شعر
şiiir

عمر
ömr

علم
ilm

عشق
aşk

Hece sonunda düşer, ünlüye uzun ses değeri kazandırır:

كعبة
Kâbe

رعنا
rânâ

Hece sonunda bazen hemze gibi kesme işareti ile gösterilir. Hemzeden ayırt etmek için kuyruğu sağa bakan kesme işareti tercih edilir.

معراج معبد معدن معلوم
Mi'râc ma'bed ma'den ma'lûm

Ünlüsü uzun olan kapalı hecenin sonunda düşer:

تابع وداع سماع
tâbi vedâ semâ

Hemze ؤ Harfi

Hemze, kelime başında elif harfinin üstüne veya altına konur, ancak umumiyetle bu hemzeleri göstermeye gerek görülmemiştir.

أمت أجرت إذن ألم
ümmet ücret izn elem

Kelime içinde hemze bir diğ üzerine, kelime sonunda ise tek başına yazılır. Latin harfleriyle hemze kesme işaretiyle gösterilir.

روءا شىء شفاء مسئله يأس
rû'yâ şey' şifâ' me'sele ye's

Hemzeler Türkçe'de kelime sonunda okunmaz. Günümüzde kelime içindeki ve sonundaki hemzeler artık gösterilmemektedir. İlmî çalışmalarda kelimenin orijinal imlâsını yansıtmak için kesme işareti konur.

شىء جوز شفاء
şey' cüz' şifâ'

SIRA SİZDE

Aşağıdaki ilk iki sıra kelimeleri okuyunuz, son iki sırayı yazınız.

عثمانلى	بعضى	صنعت	دفعه
شىء	جزء	هيئت	نشئه
ma'den	mu'allim	ırk	acem
ümmet	eczâ	mes'ele	ye's

ARAPÇA VE FARŞÇA KELİMELERİN TANINMASI

Türklerin müslüman oluşundan itibaren Arap ve Fars dilleriyle ilişkisi vardır. Onlardan birçok kelime Türkçe'ye geçmiştir. Arapça'dan umumiyetle dinî konular, Farsça'dan ise edebî konular başta olmak üzere hayatın her alanından çok sayıda kelime dilimize girmiştir. Bu kelimeleri tanımak Arap harfleriyle yazılmış kelimeleri doğru bir şekilde okumak ve yazmak için gereklidir.

Arapça ve Farsça kelimeleri Türkçeden ayırt etmek için aşağıdaki hususlara dikkat etmek gerekir:

Yalnızca Arap Alfabesinde bulunan ع ظ ض ح ت harflerinin yer aldığı kelimeler Arapça'dır.

İçinde veya sonunda hemze olan kelime Arapça'dır.

ژ je harfi bulunan kelimeler Farsça'dır.

ذ ve خ harfleri Arapça ve Farsça kelimelerde bulunur.

Batı dillerinden Türkçeye geçen bazı kelimelerde ژ je harfi bulunur. خ ha harfi ile yazılan bazı Türkçe kelimeler de vardır (خان han gibi).

Türkçe kelime başlarında birkaç istisna dışında c, f, h, j, l, m, n, p, r, s, z harfleri bulunmaz. Türkçe kelimeler büyük ünlü uyumuna uyar.

ÖRNEK

AY ADLARI

Osmanlı Devletinde İslâm dünyasında yaygın olan hicri-kameri takvim kullanılıyordu. Ayın hareketlerini esas alarak düzenlenen bu takvimde, Hz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicreti başlangıç olarak alınır. Bir yıl 355 gündür. Bu sebeble Hicri aylarla Kameri aylar örtüşmezler. Yani Ocağın karşılığı Muharrem değildir. Takvimde ay adları Arapçadır. Resmi yazışmalarda ay adlarının kısaltmaları tercih edilirdi.

Ay adlarını tablo halinde görelim:

TÜRKÇE AYLAR		ARAPÇA AYLAR		
Ay adı	Yazılışı	Ay adı	Yazılışı	Kısaltma
اوجاق	Ocak	محرم	Muharrem	م
شباط	Şubat	صفر	Safer	ص
مارت	Mart	ربيع الاول	Rebî'ü'l-evvel	را
نيسان	Nisan	ربيع الآخر	Rebî'ü'l-âhire	ر
مايس	Mayıs	جمادى الاولى	Cumâde'l-ûla	جا
خزيران	Haziran	جمادى الآخرة	Cumâde'l-âhire	ج
تموز	Temmuz	رجب	Receb	ب
آغستس	Ağustos	شعبان	Şa'bân	ش
ايلول	Eylül	رمضان	Ramazân	ن
أكيم	Ekim	شوال	Şevvâl	ل
قاسم	Kasım	ذى القعدة	Zi'l-ka'de	ذا
آرالق	Aralık	ذى الحجة	Zi'l-hicce	ذ

Tablo 5.1

Arapçada ayın ilk günü, son günü ve her on günü farklı isimlerle anılır. Osmanlı Türkçesinde de bu isimler kullanılmıştır.

Ayın ilk günü: غره gurre

Ayın son günü: سلخ selh

Ayın ilk on günü (1-10) : اوائل evâ'il

Ayın ikinci on günü (11-20) : اواسط evâsıt

Ayın son on günü (21-30) : اواخر evâhir

Yeniçerilere verilen maaşlar (ulûfeler) üç ayda bir verilirdi. Her üç aylık gurubun, ay-ların kısaltmalarından oluşan bir ismi vardır. Yazışmalarda bu kısaltmalar kullanılırdı.

Muharrem - Safer - Rebî'ülevvel : مصر masar

Rebî'ülâhir - Cumâdelûlâ – Cumâdelâhir : رجج recec

Recep – Şa'bân – Ramazân : رشن reşen

Şevval – Zilka'de – Zilhicce : لذذ lezez

HAFTANIN GÜNLERİ

Osmanlı Türkçesi'nde hâlen geçerli olan gün isimleri kullanılıyordu. Gün isimlerine dikkat edildiğinde Farsça'nın önemli bir etkisinin olduğu hemen anlaşılacaktır. Bu yüzden aşağıdaki tabloda Türkçe ve Arapça'nın yanında Farsça gün isimleri de verilmiştir.

Tablo 5.2

TÜRKÇE		ARAPÇA		FARSÇA	
Günler		ايام Eyyâm		روها Rûzhâ	
پazar	Pazar	الاحد	el- Ahad	يكشنبه	Yekşenbe
پازار ايرتسى	Pazartesi	الاثنين	el- İsneyn	دوشنبه	Düşenbe
صالى	Salı	الثلاثاء	es- Sülâsâ	سه شنبه	Seşenbe
چارشنبه	Çarşamba	الاربعه	el- Erba'a	چهارشنبه	Çehârşenbe
پرشنبه	Perşembe	الخميس	el- Hamis	پنجشنبه	Pençşenbe
جمعه	Cum'a	الجمعه	el- Cum'a	جمعه	Cum'a
جمعه ايرتسى	Cumartesi	السبت	es- Sebt	شنبه	Şenbe

Cum'a gününün her üç dilde de aynı olduğuna dikkat edelim. Farsça şenbe, gün anlamındadır.

SAYILAR

Tablo 5.3

Rakamlar		SAYILAR					
Yeni-Eski		Arapça		Farsça		Sıra Sayıları	
1	۱	واحد	vâhid	يك	yek	حادی	hâdî (birinci)
2	۲	اثنين	isneyn	دو	dü	ثانى	sânî (ikinci)
3	۳	ثلاثة	selâse	سه	se	ثالث	sâlis
4	۴	اربعه	erba'a	چهار	çehâr	رابع	râbî'
5	۵	خمسه	hamse	پنج	penç	خامس	hâmis
6	۶	سته	sitte	شش	şeş	سادس	sâdis
7	۷	سبعه	seb'a	هفت	heft	سابع	sâbî'
8	۸	ثمانیه	semâniye	هشت	heşt	ثامن	sâmin
9	۹	تسعه	tis'a	نه	nüh	تاسع	tâsî'
10	۱۰	عشر (۵)	'aşer(e)	ده	deh	عاشر	'aşir

11	١١	أحد عشر	ehad 'aşere	یازده	yâzdeh	حادی عشر	hâdî 'aşer
12	١٢	اثنا عشر	isnâ 'aşere	دوازده	devâzdeh	ثانی عشر	sâniye 'aşer
13	١٣	ثلاثة عشر	selâse 'aşere	سیزده	sizdeh	ثالث عشر	sâlise 'aşer
14	١٤	اربعه عشر	erba'a 'aşere	چهارده	çehârdeh	رابع عشر	râbi'a 'aşere
15	١٥	خمسة عشر	hamse 'aşere	پنزده	panzdeh	خامس عشر	hâmise 'aşer
16	١٦	سته عشر	sitte 'aşere	شازده	şâzdeh	سادس عشر	sâdise 'aşere
17	١٧	سبعة عشر	seb'a 'aşere	هفتده	haftdeh	سابع عشر	sâbi'a 'aşere
18	١٨	ثمانیه عشر	semâniye 'aşere	هژده	hejdeh	ثامن عشر	sâmine 'aşere
19	١٩	تسعه عشر	ti's'a 'aşere	نوازده	nevâzdeh	تاسع عشر	tâsi'a 'aşere
20	٢٠	عشرين	'ișrîn	بیست	bîst	العشرون	el-'ișrûne
30	٣٠	ثلاثين	selâsîn	سی	sî		
40	٤٠	اربعين	erba'în	چل چهل	çihil - çil		
50	٥٠	خمسين	hamsîn	پنجاه	pencâh		
60	٦٠	ستين	sittîn	شصت	şast		
70	٧٠	سبعين	seb'în	هفتاد	heftâd		
80	٨٠	ثمانين	semâîn	هشتاد	heştâd		
90	٩٠	تسعين	tis'în	نود	neved		
100	١٠٠	مائة	mi'e	صد	sad		
1000	١٠٠٠	الف	elf	هزار	hezâr		

Rakamlarla ilgili şu hususlara dikkat edilmelidir:

- **یلمی** yirmi kelimesinin özel bir imlâsı vardır.
- **مائة** mi'e (yüz) kelimesinin özel bir imlâsı vardır.
- Rakamlara dikkat edilirse Arap ve Avrupalıların kullandıkları rakamlardan bir ve dokuzun birbirine benzediği görülecektir.
- İki ٢ ve altı ٦ birbirine karıştırılır. İki sağa altı sola bakar.
- Yedi ٧ ve sekiz ٨ aynı işaretin yönleri zıt halleridir. Yedi rakamı bugünkü alfabe-mizde yer alan v harfine, sekiz ise onun ters dönmüş hâline benzer.
- Son döneme ait bazı belgelerde ve kitaplarda iki ve üç için kullanılan işaretler birbirinin yerine yazılmıştır. İki için ٢, üç için ٣ işareti kullanılmıştır. Böyle metinlere dikkat etmek gerekir.
- Toplu rakamlar yazılırken önce onlar, sonra yüzler, sonra birler şeklinde sıralanarak yazılırlar ve araları و vav harfiyle birleştirilirler.

Örnekler

Tablo 5.4

1105	١١٠٥	خمسه و مائه و الف	Hamse ve mie ve elf
1208	١٢٠٨	ثمانيه و مائتين و الف	semâniye ve mi'e ve teyn ve elf
1118	١١١٨	ثمانيه و عشر و مائه و الف	Semâniye ve aşara mi'e ve elf

ARAPÇA VE FARŞÇADA ÜNSÜZLER

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde Türkçe ünsüzlerle uyuşmayan ünsüzler de vardır. Dolayısıyla bu dillerden alınma kelimeleri doğru okuyabilmek için o dillerin ünsüzlerinin de bilinmesi gerekir. Daha önceki üntelerde de temas edildiği üzere Arapça ve Farsça kelimelerde ünsüzlerin kalın ve ince şekilleri vardır.

Kalın ünsüzler:

ح	خ	ص	ض	ط	ظ	ع	غ	ق
ha	hı	sad	dad	tı	zı	ayın	gayn	kaf

İnce ünsüzler:

ب	ت	ث	ج	چ	د	ذ	ر	ز	س
be	te	se	cim	çim	dal	zel	rı	ze	sin
ش	ف	ك	گ	ل	م	ن	و	ه	ی
şın	fe	kef	gef	lam	mim	nun	vav	he	ye

Arapça ve Farsçadaki bu kalın ve ince ünsüzler, ünlülerin kalın ve inceliklerini de belirlerler. Ayrıca kalın ünsüzler Türkçe kelimelerde kalın sırayı göstermek üzere de kullanılırlar.

Osmanlı Türkçesinde yer alan ünsüzlerin bir kısmı üç dilde de ortaktır. Bir kısmı Arapçaya özgü bir kısmı da Farsçaya özgüdür.

Arapçaya özgü ünsüzleri şöyle sıralayabiliriz:

ء	ث	ذ	ح	ص	ض	ط	ظ	ع
hemze	se	zel	ha	sad	dad	tı	zı	ayın

Bu harfler hakkında ileriki sayfalarda “Türkçede Ses Karşılığı Bulunmayan Harfler” başlığı altında geniş bilgi verilecektir.

Farsçaya özgü ünsüzlere gelince, Farslar Arap alfabesini kullanmaya başladıklarında harflerde dört değişiklik yapmışlardır. Bunlar پ pe, ج cim, ژ je, گ gef harfleridir. Böylece Fars alfabesi 32 harfe yükselmiştir.

پ pe, ب be'ye iki nokta ilave edilerek,

چ çim, ج cim'e iki nokta ilave edilerek,

ژ je, ز ze'ye iki nokta ilave edilerek elde edilmiştir.

گ gef, ک kef'in üzerine “keşide” denilen çizgi ilavesiyle oluşturulmuştur.

Farsçaya mahsus olan bu seslerden p, ç ve g bulunduğu için Türkler tarafından alınmış kullanılmıştır. Je harfi ise Türkçeye geçen Farsça kelimelerde sınırlı kalmıştır. Daha sonra Batıdan gelen bazı kelimelerde de bu harfe rastlanmaktadır.

Yukarıdaki dört harfe ilâve olarak Fars alfabesinde farklı hususiyetleri olan ذ zel, خ hı ve و vav harflerini de tanıtmalıyız.

ذ Fars dilinde çok az kelimede görülen bu harf dilimize geçen bazı kelimelerde de yaşamaktadır. ذ harfi XV. yüzyıla kadar uzun ya da kısa ünlüden sonraki dal yerine kullanılmış, daha sonra kullanılmaz olmuştur. Dilimizde yaşayan خدمت hizmet kelimesi örnektir.

خ Farsçaya ve Arapçaya özgü seslerdendir. Türkçeye de çok yabancı değildir. Bogazlı tonsuz bir art damak sesidir. خوف Havf (korku), خر har (eşek), خوب hûb (güzel) gibi . Bu harfin Farsçaya özgü dudakların yuvarlaklaştırılmasıyla çıkarılan bir sesi daha vardır.

Bu sesi gösterebilmek için خ harfinin önüne bir و (vav) konur. خواب h'âb (uyku), خوان h'ân (sofra), خواجه h'âce (hoca, beyefendi) gibi. Yazıldığı halde ünlü veya ünsüz bir sesi göstermediği için vâv-ı ma'dûle adıyla anılmıştır.

Farsçaya özgü çift dudak v'si (w)'dir. Türkçede bildik v ile söylenmiştir. آواز âwâz (avaz) gibi.

Aşağıdaki kelimelerin hangi dilden olduklarını tespit ediniz ve sebebini söyleyiniz.

3

SIRA SİZDE

عدد
aded

يأس
ye's

كاتب
kâtip

ژاله
jâle

Özet

Arapça ve farsça kelimelerde yer alan ünlü ve ünsüzleri tanıyabilmek

Türkçenin sekiz ünlüsüne karşılık Arapça ve Farsçada dört ünlü (ا و ه ی) ve hareke işaretleri vardır. Bunlardan üçü (ا و ی) ünsüz olarak da görev yapar. Bu dillerde Türkçeden farklı olarak ünsüzlerin uzun ve kısa halleri vardır. Uzun ünlülüler harfle gösterildiği halde kısaltmaları gösterilmez. Kısa ünlüler için Kur'an-ı Kerimde olduğu gibi gerektiğinde hareke kullanılır.

Uzun ünlülüler şunlardır:

â uzun ünlüsü ا elif harfiyle gösterilir : والى vâli gibi

û uzun ünlüsü و vav harfiyle gösterilir : بوسه bûse gibi

î uzun ünlüsü ی ye harfiyle gösterilir : جميل cemil gibi

Arapça ve Farsça kelimelerde ünsüzlerin kalın ve ince şekilleri vardır.

Kalın ünsüzler

İnce ünsüzler

Kalın ve ince ünsüzler ünlülerin kalın ve incelerini de belirler.

Arapçaya özgü ünsüzler : ء hemze, ث peltek se, ذ zel, ح ha, ص sad, ض dat, ط tı, ظ zı, ع ayn harfleridir.

Farsçaya özgü ünsüzler : پ pe, چ çe, ژ je, گ gef, ز ze, خ hı, و vav (w) harfleridir.

Türkçede ses karşılığı bulunmayan harfleri tanıyabilmek, bunların türkçede hangi seslerle karşılandıklarını belirleyebilmek

Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçmiş bazı kelimelerde bulunduğu halde Türkçede karşılığı olmayan sesler vardır. ء hemze, ث peltek se, ح ha, خ hı, ه güzel he, ذ zel, ض dat, ط tı, ظ zı, ع ayn harfleri bunlardandır. Bunlar Türkçedeki en yakın sese uydurularak okunurlar.

Peltek se Türkçede “s” ile, ha + hı + güzel he harfleri “h” ile, zel harfi “z” ile, dat harfi “z” ve “d” ile, tı harfi “t” ile, zı harfi “z” ile karşılanır. Ayn ve hemze harfi Arapçaya özgü olup okunuşlarına özel bir önem vermek gerekir.

Türkçede yer alan arapça ve farsça kelimeleri türkçeden ayırabilmek

Arapça ve Farsça'dan dilimize geçmiş olan kelimelerin Türkçede olmayan bazı farklı hususiyetleri vardır. Onları doğru okuyup doğru anlamak için kelimenin Arapça ya da Farsça olduğunu anlamak gerekir.

Bunun için şu hususlara dikkat etmeliyiz:

ع ظ ح ث harflerinin yer aldığı kelimeler Arapçadır.

ژ harfinin bulunduğu kelimeler Farsçadır.

ذ ve خ harfleri Arapça ve Farsça kelimelerde bulunur.

خ ile yazılan (خان han gibi) az da olsa Türkçe kelime bulunduğunu unutmayalım.

Türkçe kelimelerin başlarında istisnalar dışında c, f, h, j, l, m, n, p, r, ş, z harfleri bulunmaz.

Ay adları, haftanın günleri ve rakamları tanıyabilmek

Ayn hareketleri hesaplanarak düzenlenen hicri-kameri takvim İslâm dünyasında olduğu gibi Osmanlı Devletinde de kullanılıyordu. Hz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicreti bu takvimin başlangıcı olarak kabul edilir.

Ay adlarını şöyle tablo halinde sıralayabiliriz.

Ay adı	Yazılışı	Kısaltma
Muharrem	محرم	م
Safer	صفر	ص
Rebî'ü'l- evvel	ربيع الاول	را
Rebî'ü'l-âhire	ربيع الآخر	ر
Cumâde'l-ûla	جمادى الاولى	جا
Cumâde'l-âhire	جمادى الآخر	ج
Receb	رجب	ب
Şa'bân	شعبان	ش
Ramazân	رمضان	ن
Şevvâl	شوال	ل
Zi'l-ka'de	ذى القعدة	ذا
Zi'l-hicce	ذى الحجة	ذ

Bazı gün ve takvim aralıklarıyla ilgili kullanılan kalıp ifadeler vardır.

Ayın ilk günü: **غَرَّة** gurre

Ayın son günü: **سَلَخ** selh

Ayın ilk on günü (1-10) : **اَوَائِل** evâ'il

Ayın ikinci on günü (11-20) : **اَوَاسِط** evâsıt

Ayın son on günü (21-30) : **اَوَاخِر** evâhir

Haftanın Günleri

Osmanlı Türkçesinde günümüzde de geçerli olan gün isimleri kullanılıyordu.

Haftanın günlerini şöyle sıralayabiliriz:

TÜRKÇE	
Günler	
پazar	Pazar
پازار ايرتسی	Pazartesi
صالی	Salı
چارشنبه	Çarşamba
پرشنبه	Perşembe
جمعه	Cum'a
جمعه ايرتسی	Cumartesi

Arapça Rakamlar

Osmanlı Türkçesinde sayı isimlerinin imlâsı kalıplaşmıştır. Yazılırken soldan sağa yazılır.

۰ صفر sıfır, ۱ بر bir, ۲ اکی iki, ۳ اوچ üç,
 ۴ یدی yedi, ۵ دورت dört, ۶ بش beş, ۷ التی altı, ۸ سکز sekiz, ۹ دوقوز dokuz, ۱۰ اون on,
 ۲۰ یکر می yirmi, ۳۰ اوتوز otuz, ۴۰ قرق kırk,
 ۵۰ یتمش yetmiş, ۶۰ التمش altmış, ۷۰ الی elli, ۸۰ سکسن seksen, ۹۰ دوقسان doksan,
 ۱۰۰ یوز yüz, ۱۰۰۰ بیک bin.

Kendimizi Sıyalım

1. Aşağıdakilerden hangisinin Türkçe okunuşu **yanlıştır**?
 - a. بوسه bûse
 - b. والى velî
 - c. اکرم ekrem
 - d. ایمان îmân
 - e. چشمه çeşme
2. Aşağıdakilerden hangisinin Osmanlıca yazılımı **yanlıştır**?
 - a. عاسی âsî
 - b. بيهوده beyhûde
 - c. اسير esir
 - d. اوتمنلى Osmanlı
 - e. ياس ye's
3. Aşağıdaki kelimelerin hangisinde vâv-ı ma'dûle vardır?
 - a. ديوان divân
 - b. جوان cûvân
 - c. خواجه hoca
 - d. كروان kervân
 - e. اواخر evâhir
4. Aşağıdakilerden hangisi yalnızca Farsçaya özgü bir harftir?
 - a. خ
 - b. ت
 - c. ز
 - d. ج
 - e. پ
5. Aşağıdaki kelimelerin hangisinde ye harfi uzun "î" ünlüsünü göstermek için kullanılmamıştır?
 - a. اختيار ihtiyâr
 - b. ایمان îmân
 - c. مالی mâlî
 - d. میراث mîrâs
 - e. جميل cemil
6. Aşağıdaki kelimelerin hangisinde vav harfi uzun "û" ünlüsünü göstermek için kullanılmıştır?
 - a. بانو bânû
 - b. دور devr
 - c. سودا sevdâ
 - d. جور cevîr
 - e. اواسط evâsıt
7. Aşağıdaki isimlerden hangisi Türkçedir?
 - a. Osmân
 - b. Ahmed
 - c. Müjgân
 - d. Yaşar
 - e. Mehmet
8. Aşağıdakilerden hangisi ayın **ilk on** gününü ifade etmek için kullanılır?
 - a. اواخر evâhir
 - b. اواسط evâsıt
 - c. اوائل evâil
 - d. غره gurre
 - e. مصر masar
9. “خمسة و ماء و الف” Arapça sayısının rakamla yazımı aşağıdakilerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?
 - a. ۱۱۵۰
 - b. ۱۱۰۵
 - c. ۱۱۰۰۵
 - d. ۵۱۱۰
 - e. ۵۱۱
10. Aşağıdaki sayılardan hangisinin Türkçe okunuşu **yanlıştır**?
 - a. ۱۰۱ yüzbir
 - b. ۹۴ doksan dört
 - c. ۵۸ elli sekiz
 - d. ۱۴ on dört
 - e. ۶۰ yirmi

Okuma Parçası

عثمانلى بايراغى

ارطوغرولك اوجاغنده اوياندك ،
 شهيدلر ك قانلريله بوياندك ،
 نيجه دشمن قلعه سنه اوزاندك ؛
 سنا سلام، اى عثمانلى بايراغى !
 چيرپينه رق دالعه لانيرقانادك،
 كوك يوزينه چيقمقميدر مرادك ؟
 كولكه گده جان ويرمك ايستر اولادك،
 بر قلعه گدر هر عثمانلى قوجاغى !
 اى شرفك ، بويوكلكك فرمانى ،
 اى قاوغار تاريخنك داستانى ،
 سنى ايستر شوطوپراغك هريانى ،
 سنسنز توتمز عثمانلىق اوجاغى !

۱ . علاءالدين

Osmanlı Bayrağı

Ertuğrulun ocağında uyandın,
 Şehidlerin kanlarıyla boyandın,
 Nice düşman kalesine uzandın,
 Sana selâm ey Osmanlı bayrağı.

Çırpınarak dalgaları kanadın,
 Gökyüzüne çıkmak mıdır muradın?
 Gölgede can vermek ister evlâdın,
 Bir kalandır her Osmanlı kucağı,

Ey şerefın, büyüklüğün fermanı,
 Ey kavgalar tarihinin destanı,
 Seni ister şu toprağın her yanı,
 Sensiz tütmez, Osmanlılık ocağı

‘Alâaddin

الا كيك

چو جوقدم ، اوفاجقدم ،
طوپ اوینادم ، آجیقدم .

بولدم یرده بر اریک
قابدی بر آلا کییک .

کییک قاجدی اورمانه ؛
بیندم بر آق طوغانه .

طوغان یولی شاشیردی ،
قاف طاغندن آشیردی .

آندی بنی بر کوله ،
کولدن چیقدم بر چوله .

چوله بولدم ایزینی ،
قوشدم ، طوئدم دیزینی .

کییک بنی کورنجه
دوشدی بویوک سوینجه .

ویردی بکا بر الما ،
دیدى : « دیگله نه ، دورما ،

طاغدن یورو، قیرلر آش ،
« آلتون کوشک » ه کیت اولاش !

سنی بکرا ازلی
اورده دنیا کوزه لی !

بیگ ییلاق چيله دولدی ! ،
بونى دیدى، سر اولدی ...

ییدم سرلی المایی
کوردم کیزلی دنیایی :

کوندوز اولدی کیجه لر ؛
آق صاقلالی جوجه لر ،

قورقونج دیولر خورتلادی ،
جنلر جیرید اوینادی .

کسیک باشلر یورودی ،
صاچلرینی سورودی .

برده باقدم : ملکار
باشلرنده چیچکار ،

دیدیڭ : ، توران ملکی ، تورکک یوچه دیله کی ا یوز میلیون تورک بوآنده سنی بکار تورانده ؛ هایدی چابوق وارالم ، قارا کلنی یارهلم ، سونوک اوجاق جانلانسین ، یوقسول اولکه شانلانسین ا ، ایندک ، ایتی اوقشادق ، آت صیرتنه آتلادق . کچدک نیجه طاغ ، قایا ، کلدک دمیر قاپی به . قاپانمه سی چوق ییلدی ، آچیل ، دیدم ، آچیلدی . بول ویرینجه کیزلی یورت آلدی بزى بر بوز قورت ، قاف طاغندن کچیردی ، تورک ایله کتیردی ... ضیا سونک آلب	اچدم بر الماس اودا ، دیو شاهنی اویقوده کوردم ، کسدم باشنی ؛ دیدم : - ای عفریت ، هانی زده دنیا کوزه لی ؟ دیدى : - الحمد لله الی ! دوندم باقدم : بر قیرغیز البسه لی کوزهل قیز دورمش باقار یانمده ؛ شیمشک چاقدی جانمده . کولدی دیدی : تورک بکی طانیڈگی کییکی ؟ کیمسه بنی بودیودن آلامازدی ، آنجاق سن قایا دلک ، طاغ آشدک ، کلدک ، بگا اولاشدک ... آه ، او ایمش ، آکلادم سوینجمدن آغلادم .	دیولره ال باغلا یور ، کیزلی کیزلی آغلا یور . قیلجی چیقاردم پریرلی قورتاردم . قورتاردیڭم پریر ، آدیم آدیم گریلر ، قانادینی آچاردی ، سلام ویربر ، قاچاردی ... آز اوز کیتدم ، دولاشدم ، آلتون کوشک ، اولاشدم . بر قاپیسی آچیقدی ، اوته کی قاپانیقدی . قابالی بی آچهرق ، آچینه ووردم قاپاق ! آت اوکنده ات واردی ، ایت اوت یمز ، آغلاردی . وتی آته ییدیردم ، تی ایته ییدیردم .
---	---	--

ALA GEYİK

Çocuktum, ufacıktım,
Top oynadım,acıktım.

Buldum yerde bir erik,
Kaptı bir Ala Geyik.

Geyik kaçtı ormana,
Bindim bir ak doğana.

Doğan, yolu şaşırdı,
Kaf Dağından aşırıldı.

Attı beni bir göle;
Gölden çıktım bir çöle,

Çölde buldum izini,
Koştum, tuttum dizini.

Geyik beni görünce,
Düştü büyük sevince.

Verdi bana bir elma,
Dedi, dinlenme, durma

Dağdan yürü, kırlar aş,
Altın Köşke git ulaş.

Seni bekler ezeli,
Orda dünya güzeli.

Bin yıllık çile doldu!
Bunu dedi, sır oldu.

Yedim sırlı elmayı,
Gördüm gizli dünyayı.

Gündüz oldu, geceler;
Ak sakallı cüceler,

Korkunç devler hortladı,
Cinler, cirit oynadı.

Kesik başlar yürürdü,
Saçlarını sürürdü.

Bir de baktım, melekler,
Başlarında çiçekler.

Devlere el bağlıyor,
Gizli gizli ağlıyor.

Kılıcımı çıkardım,
Perileri kurtardım.

Kurtardığım periler,
Adım adım geriler,

Kanadını açardı,
Selam verir, kaçardı...

Az, uz gittim, dolaştım,
Altın Köşke ulaştım.

Bir kapısı açıktı,
Öteki kapanıktı.

Kapalıyı açarak,
Açığa vurdum kapak.

At önünde et vardı,
İt, ot yemez ağlardı;

Otu ata yedirdim,
Eti ite yedirdim.

Açtım bir elmas oda;
Dev şahini uykuda

Gördüm, kestim başını,
Dedim, Ey ifrit hani?

Nerede dünya güzeli?
Dedi, elinde eli!

Döndüm, baktım. Bir Kırgız
Elbiseli güzel kız.

Durmuş, bakar yanımda,
Şimşek çaktı canımda.

Güldü, dedi, Türk Beyi!
Tanıdın mı geyiği?

Kimse, beni bu devden
Alamazdı. Ancak sen,

Kaya deldin, dağ aşdın,
Geldin, bana ulaştın.

Ah o imiş anladım,
Sevincimden ağladım,

Dedim, Turan Meleği!
Türkün yüce dileği!

Yüz milyon Türk bu anda
Seni bekler Turanda.

Haydi, çabuk varalım,
Karanlığı yaralım;

Sönük ocak canlansın,
Yoksul ülke ş anlansın

İndik, iti okşadık,
At sırtına atladık.

Geçtik nice dağ, kaya,
Geldik Demirkapıya.

Kapanması, çok yıldı,
Açıl! dedim, açıldı.

Yol verince gizli yurt,
Aldı bizi Bozkurt,

Kaf Dağından geçirdi,
Türk Eline getirdi.

Ziya Gökalp

Kendimizi Sıneyalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız yanlış ise “Ayn ve Hemze” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. d	Yanıtınız yanlış ise “Arapça ve Farsça Ünsüzler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise “Arapça ve Farsça Ünsüzler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise “Arapça ve Farsça Ünlüler ve Yazılışları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a	Yanıtınız yanlış ise “Arapça ve Farsça Ünlüler ve Yazılışları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. a	Yanıtınız yanlış ise “Arapça ve Farsça Ünlüler ve Yazılışları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. d	Yanıtınız yanlış ise “Arapça ve Farsça Kelimelerin Tanınması” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c	Yanıtınız yanlış ise “Ay Adları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b	Yanıtınız yanlış ise “Arapça Rakamlar” konusunu yeniden okuyunuz.
10. e	Yanıtınız yanlış ise “Arapça Rakamlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

cûhela	bülbül	siyâset	İslâm
şems	süleymân	sultân	cesâret
millet	mûtâreke	müslümân	mücâdele
nedâmet	necib	teşekkür	himmet

Sıra Sizde 2

Osmanlı	ba'zı	san 'at	def'a
şey	cüz	hey'et	neş'e
معادن	معلم	عرق	عجم
امت	اجزاء	مسئله	يأس

Sıra Sizde 3

عدد aded kelimesi Arapçadır. Çünkü Arapçaya mahsus olan ayın harfi ile yazılmıştır.

يأس ye's (üzüntü) kelimesi Arapçadır. Çünkü Arapçaya mahsus olan hemze harfiyle yazılmıştır.

کاتب kâtip kelimesi Arapçadır. Çünkü uzun ses Türkçe'de bulunmaz.

ژاله jâle kelimesi Farsçadır. Çünkü ژ je harfi Farsçaya mahsusdur ayrıca uzun ses barındırmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar

Develi, Hayati (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1**. İstanbul: Kesit Yayınları

Tulum, Mertal (2009). **Osmanlı Türkçesine Giriş**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

Timurtaş, Faruk K. (1986). **Osmanlı Türkçesine Giriş**. (8. Baskı) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

6

Amaçlarımız

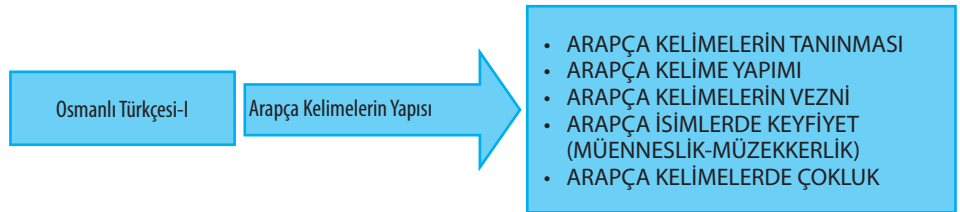
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Osmanlı Türkçesinde bulunan Arapça kelimelerin yapısını tanımak
- Arapça kelimelerdeki vezinleri kavramak ve kelimelerin vezinlerini çıkarmak
- Arapça isimlerdeki cinsiyet yapısını tanıyabilmek
- Arapça kelimelerde tesniye (ikilik), cem' (çokluk) yapılarını tanıyabilmek ve sıkça kullanılan çokluk vezinlerini öğrenip kullanabilmek.

Anahtar Kavramlar

- Vezin
- Asli harfler
- Zaid harfler
- Arapça kelime türleri
- Arapça isimlerde müenneslik-müzekkerlik
- Tesniye (ikilik)
- Cem' (çokluk)

İçindekiler

Arapça Kelimelerin Yapısı

ARAPÇA KELİMELERİN TANINMASI

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça asıllı kelimeler bol miktarda kullanılmıştır. Bu kelimelerin birçoğu günlük konuşma diline de yerleşmiş, hattâ kimi biraz değişerek, kimi hiçbir değişikliğe uğramadan günümüz Türkçesinde de varlığını sürdürmektedir.

Osmanlı Türkçesinin doğru olarak okunup anlaşılması için Osmanlı Türkçesinde kullanılan bu Arapça ve Farsça unsur ve yapıların iyi kavranması gereklidir.

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsçadan özellikle “isim” olarak değerlendirilen unsurlar alınmıştır. Arapça kelimelerden, çeşitli özlü sözler ve küçük dua cümleleri dışında fiiller çekimli olarak kullanılmamıştır.

Arapça Kelimelerin Yapısı

Arapça, dil grupları içerisinde tasrıflı, yani çekimli (flexible= bükünlü) diller sınıfında yer alır. Bu tür dillerde kelimelerin anlamını değiştirmek için kökü kırarak başına, ortasına, sonuna birtakım fazladan sesler ekleyerek kelime yeni manalar kazanır. Bunu Türkçede kelimelerin köküne çeşitli ekler getirmek suretiyle yapıyoruz.

Arapçada kelimeler üç kısma ayrılır.

1. Fiil
2. İsim
3. Harf (Edat)

Bunlardan fiillerin çekimli hâlleri Osmanlı Türkçesinde kullanılmazlar. İsimler ise genel şekliyle ikiye ayrılır.

- a. asıl isim (ism-i câmid)
- b. türemiş isim (ism-i müştak)

Özel isimler, cins isimleri, sayı isimleri ism-i câmid grubuna girer.

Türemiş isimler ise masdarlar, ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa-i fâ'il, ism-i tafdîl, ism-i zamân, ism-i mekân, ism-i âlet, ism-i tasgîr ve ism-i mensûb şeklinde gruplandırılır.

Bunlardan masdar, ism-i mekân, ism-i zamân, ism-i âlet, ism-i tasgîr, türündeki kelimeler isimdirler. İsm-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa-i fâ'il, ism-i tafdîl, ism-i mensûb türündeki kelimeler sıfattır.

ARAPÇA KELİME YAPIMI

Arapçada yeni kelimeler köke ek getirmek şeklinde değil, kökün başına ortasına sonuna bir takım sesler ilâvesiyle oluşturulur. Kelimeler, çok az istisna dışında en az üç harften

oluşur. Bu harflere *asli harfler* denir. Kelimedeki kök harfleri bunlardan oluşur. Kelimenin anlamını değiştirmek için bu üç harfin dışında, kelimenin başına, ortasına, sonuna harfler ilâve edilerek kelime yeni anlamlar kazanır. Bu ilâve edilecek harflere *zâid harfler* adı verilir. Harflerin kelimeye ilâvesi belirli ölçülere göre olduğundan, eklenecek harfler de bellidir. Kelimeye ilâve edilebilecek zâid harfler şunlardır:

أ، ا، ت، س، م، ن، ه، و، ی

Bu harfler, bulunduğu her kelimeye zâid (ekleme) durumunda değildir. Kelime en az üç asli harften oluşmak zorundadır. Bu nedenle eğer kelimeye bir veya iki kesin asli harf mevcut olup, diğeri bu zâid harflerden oluşuyorsa, o zaman bu harfleri üçe tamamlayacak kadarı asli harf kabul edilir.

Zaid harflerin kelimelerde zaid olarak kullanıldığı yer ve durumlarla ilgili bazı genellemeler vardır. Bunların bilinmesi kelimedeki zaid harflerin zaid mi olduğu, ya kelimedeki eksik olan üçüncü asli harfi tamamlanması için kelimedeki birden fazla zâid harfin hangisinin asli kabul edilebileceğinin kestirilmesi için zaid harflerin genel karakterinin bilinmesi yararlıdır. Zaid harflerin genel yapılarını şöyle sıralayabiliriz:

Hemze (أ): Kelime başında zâiddir. Osmanlı Türkçesinde hemzenin (أ) şekli yazılmaz. Sadece elif (ا) i gösterilir.

Elif (ا): Kelimeye (â) sesini karşılamak üzere kullanılır.

Te (ت): Kelimenin başında, ortasında ve sonunda zaid olarak kullanılabilir. Zaid olup olmadığını anlamak için kelimedeki harf sayısına bakılmalıdır.

Sin (س): Bu harf sadece ist- ve müst- harf grupları ile başlayan vezinlerdeki kelimeler de zâiddir.

Mim (م): Kelime başında iken zâiddir. Kelime ortasında ve sonunda bulunduğu anda asli harf durumunda olur.

Nun (ن): in- ve mün- harf grupları ile başlayan vezinlere giren kelimelerde ve sonu -ân ile biten kelimelerde zaid olur.

Vav (و): Kelime içerisinde uzun u (û) olarak okunduğunda çoğunlukla zâiddir.

He (ه): Kelime sonunda -e ve kapalı te (ة) harfleri olarak kullanıldığında zâiddir.

Ye (ي): uzun i (î) harfi durumunda kullanıldığında zaid olur. Sessiz ye (ی) harfi olduğu durumlarda kelimenin asli harfidir.

Bir köke ekler getirilmek suretiyle nasıl ve ne kadar kelime elde edilebileceğine bir örnek verelim:

حُكْم (hüküm) kelimesi “karar, emir, kuvvet, etki” gibi manalara gelen üç harften oluşan bir köktür. Kökün harfleri ح (h), ك (k), م (m) dir. Bu kökten, ses değiştirmek veya ilâve sesler eklenerek üretilmiş, Osmanlı Türkçesinde ve günümüz Türkçesinde kullanılan birçok kelime mevcuttur. Aşağıdaki kelimeler bu kökten üretilmişlerdir:

حُكْم (hüküm): “karar, emir, kuvvet, etki”

حَاكِم (hâkim): “galip, mahkeme başkanı, memleketi idare eden,”

حَكَم (hakem): “Haklı ve haksızın ayrılmasında aracılık eden.”

أَحْكَام (ahkâm): “hükümler, kanunlar, nizamlar”

إِحْكَام (ihkâm): “Manevi olarak tahkim etmek, sağlamlaştırma”

إِسْتِحْكَام (istihkâm): “Sağlamlık. Metin olmak. Kuvvetli ve dayanıklı olmak”

مُحَاكِمَة (muhâkeme): “iki tarafın mahkemeye baş vurması. İki tarafı dinleyip hüküm

vermek. Zihinde inceleme yapmak. Karar vermek için iyice düşünmek.”

مَحَاكِم (mehâkim): “mahkemeler”

حُكَّام (hükkâm): “hâkimler”

حُكُومَت (hükûmet): “Bir memleketi idare edenler. Vekiller hey'eti. Devlet”

مَحْكُوم (mahkûm): “Aleyhinde hüküm verilmiş olan. Dâvayı kaybedip cezalanan. Biri-
sinin hükmü altında bulunan. Katlanma”

مَحْكَمَة (mahkeme): “Dâvaların görülüp hükme, karara bağlandığı yer. Adaleti sağla-
mak için çalışan resmî daire.

مُحْكَم (muhkem): “Sağlam. Metin. Sıkı sıkıya. Kuvvetli. Tahkim edilmiş. Sağlamlaştı-
rılmış.”

تَحْكِيم (tahkîm): “Hakem tayin etmek. Hâkim nasbeylemek. Kuvvetlendirme. Sağlam-
laştırmak, kavileştirmek.”

تَحْكُوم (tahakkûm): “Zorbalık etmek. Zorla hükmetmek”.

Bu kelimelerin tümünde kök harfler değişikliğe uğramamış, ya harflerin önündeki ses-
ler değişmiş, ya da bir takım fazla sesler eklenmiştir.

ARAPÇA KELİMELERİN VEZNİ

Yukarıda kelime yapımında gördüğümüz, ses değişimleri ve kelimeye eklenen zaid harfler belirli bir kurala ve düzene tabidir. Kökler belirli kalıplara girerek o kalıbın verdiği anlama kavuşurlar. Bu kalıplara *vezin* adı verilir. Arapçada bu vezinleri göstermek üzere kök harf-
lere birer isim verilir. Kelimenin ilk aslı harfine ف (fe) denir. İkinci aslı harfi ع (ayn) ile
gösterilir. Üçüncü aslı harfine ل (lam) adı verilir. Kelime üçten fazla aslı harfe sahipse, son-
ra gelen diğer aslı harfler de yine ل (lam) harfi ile gösterilir. Aslı harflerin yerine bunlar ya-
zılıp, zâid olan harflerin aynısı alındığında ortaya çıkan kalıp kelimenin veznini oluşturur.

Arapça asıllı kelimelerden yeni anlamlar türetmek, karşılaştığımız kelimeleri doğru
anlamlandırmak için *vezin* adı verilen bu kalıpları çıkarabilmek ve hangi kalıbın ne anlam
kattığını bilmek oldukça önemlidir.

Arapça Kelimelerin Vezinlerini Bulmak

Kelimelerin vezinlerini çıkarabilmek için öncelikle kelimenin aslı harfleri belirlenir. Bu-
nun için harflere sırasıyla bakılır. İlk aslı harfinin yerine ف (fe), ikinci aslı harfinin yer-
ine ع (ayn) ve üçüncü aslı harfinin yerine ل (lam) yazılır. Arada eğer varsa zâid harfler ol-
duğu gibi alınır. Vezni bulunacak kelimenin hareketleri aynı düzen içerisinde vezne aktarı-
lır. Bu şekilde ortaya çıkan kelime verilen kelimenin veznidir.

Örnek olarak كَرَم (kerem) kelimesinin veznini bulalım:

كَرَم kerem

Öncelikle kelimenin harflerine bakıp aslı harfleri tespit ediyoruz. Bu kelimedede üç adet
harf olması nedeniyle kelimenin tümü aslı harften oluşmaktadır. Bunların yerine sırasıyla
fe (ف), ayn (ع) ve lam (ل) yazıyoruz.

م	ر	ك
↓	↓	↓
ل	ع	ف

Sonra “kerem” kelimesinin hareketlerini aynı sıra ile koyuyoruz.

كَرَم = فَعَلَ

Böylece elde ettiğimiz kelimenin vezni fa‘âl olur. Bu vezin Osmanlı Türkçesinde sık olarak kullanılan bir masdar kalıbıdır.

Bu kelimeden türetilmiş, içinde zaid harf olan اِكْرَام “ikrâm” kelimesini veznini bulalım:

اِكْرَام ikrâm

Bu kelimede de yine öncelikle kelimenin aslı harflerine bakıyoruz. Baştaki (i) sesini veren elif (ا) harfi zâiddir. Bu nedenle elif (ا)‘i olduğu gibi alıyoruz. Ardından gelen kef (ك) harfi kelimenin ilk aslı harfidir. Onun yerine fe (ف) harfini koyuyoruz. Sonraki re (ر) harfi de aslı harftir. Onun yerine ayn (ع) harfini yazıyoruz. Ardından gelen elif (ا) harfi de yine zâiddir. Onu da aynen yazıyoruz. Geriye kalan son harf mim (م) kelimenin son aslı harfidir. Onun yerine de lam (ل) harfini yazıyoruz. Kelimenin hareketlerini sırasıyla vezni oluşturacak kelimeye aktardığımızda kelimenin veznini oluşturan if‘âl (اِفْعَال)‘i elde etmiş oluyoruz.

اِكْرَام ikrâm

ا	ك	ر	ا	م
↓	↓	↓	↓	↓
ا	ف	ع	ا	ل

اِفْعَال if‘âl

Veznini bulmuş olduğumuz bu kelime de كَرَم (kerem) kelimesinden oluşturulmuştur: Elde edilen bu vezin de ne işe yaradığını ileriki konularda göreceğimiz bir başka masdardır.

SIRA SİZDE

Aşağıdaki kelimelerin vezinlerini bularak karşlarına yazınız.

مَجْهُولٌ	(mechûl)	
قُدْرَتٌ	(kudret)	
اِسْتِعْجَالٌ	(isti‘câl)	
تَصَادُفٌ	(tesâdüf)	
تَفَكُّرٌ	(tefekür)	
دَوْرَانٌ	(deverân)	
كِتَابَتٌ	(kitâbet)	
شَهَادَتٌ	(şehâdet)	
غُفْرَانٌ	(gufran)	

غَيْبُوتْ	(gaybûbet)	
طَالِبْ	(tâlib)	
نَزُولْ	(nüzûl)	
تَرْوَتْ	(servet)	
سُؤَالْ	(sû'âl)	
سُخُونَتْ	(sühûnet)	

ARAPÇA İSİMLERDE KEYFİYET (MÜENNESLİK-MÜZEKKERLİK)

Arapçada isimlerin erkek ve dişi olmak üzere ayrı kullanım şekilleri vardır. İsimlerin dişi için kullanılanına müennes, erkek için kullanılanına müzekker denilir. Dişi için kullanılan kelimeler bir takım ayırıcı belirtiler gösterirler. Erkekler için kullanılanlarda cinsiyeti gösteren özellikler bulunmaz.

Kelimelerin erkek ve dişilik özellikleri tamlamalar için oldukça önemlidir. Arapçada tamlayan ve tamlanan kelimeler cinsiyet bakımından aynı olmak zorundadır.

Müenneslik Alâmetleri

Dişi kelimelerde dişilik alâmeti olmak üzere ya kelimenin sonunda kapalı te (ة) harfi, ya kısa elif veya uzun elif bulunur. Bunlar, müennes şekiller şöyledir:

Kapalı te harfi (ة)

Sonunda kapalı te harfi bulunan isimler müennestirler. Bu harfe *tâ-i merbûte* veya *tâ-i te'nîs* adı da verilir. Osmanlı Türkçesinde kapalı te (ة) şekli kullanılmaz. Onun yerine açık te (ت) harfi veya ha-i resmiye (ه) adı verilen şekli kullanılır.

معلم (mu'allim)	-	معلمه (muallime)
مذكور mezkûr	-	مذكوره mezkûre
شاعر şâ'ir	-	شاعره şâ'ire (kadın şair)
اديب edîb	-	اديبه edîbe
فاضل fâzıl	-	فاضله fâzıla
جميل cemîl	-	جميله cemîle
خارجي hâricî	-	خارجيه hâriciyye
داخلي dâhilî	-	داخليه dâhiliyye
عسكري askerî	-	عسكريه askeriyye

İsimlerden başka, sonu kapalı te (ة) ile biten masdarlar da müennestirler.

مطابقت	mutâbakat
معاونت	mu'âvenet
بيتوت	beytûtet (gecelemek)
سهولت	suhulet (kolaylık)
فكرت	fikret (düşünme)
غيرت	gayret
جهالت	cehâlet

DİKKAT

Sondaki te'nin aslî harf olduğu durumlarda kelime müzekkerdir. Meselâ: وقت (vakt), سمت (semt), سكوت (sükût), الطقات (iltifât) gibi.

Kısa elif (ى)

Kelime sonunda zâid olarak bulunup ye (ى) şeklinde yazılıp (a) sesiyle okunan eliftir. Buna *elif-i maksûre* adı verilir. Zâid elif-i maksûre ile yazılan kelimeler müennes kabul edilirler.

دعوى	da'vâ
فتوى	fetvâ
شورى	şûrâ
تقوى	takvâ

Ancak elif-i maksûre kelimenin aslî harfi ise o zaman mü'enneslik alâmeti olarak kabul edilmez: معنى (ma'nâ), مرسى (mersâ) ... gibi.

İsm-i tafdîl vezni olan ef'al (أَفْعَالٌ) vezninin dışı şekli olan fu'lâ (فُعْلَى) vezninden olan kelimeler elif-i maksûre ile yazılırlar.

اكبر ekber	-	كبرى kübrâ
احسن ahsen	-	حسنى hüsnâ
اصغر asgar	-	صغرى sugrâ

Uzun elif (اء)

Elif-i memdûde adı verilen uzun elif ile yazılan kelimeler de müennestirler. Kelimenin sonundaki elif harfinden sonra hemze (ء) bulunur. Osmanlı Türkçesinde az kullanılır ve kullanılan kelimelerde hemze gösterilmez.

صحرا sahrâ	
بيدا beydâ (çöl)	

غدا gıdâ

شعرا şu'arâ

اوليا evliyâ

Renk ve bozukluk bildirmeye yarayan sıfat-ı müşebbehe vezni ef'al(أَفْعَل)'in müennes hâli olan fa'lâ (فَعْلًا) veznindeki kelimeler bu şekildedir:

سمرا semrâ - اسمر esmer

بيضا beyzâ - ابيض ebyaz

حمرا hamrâ - احمر ahmer

سودا sevdâ - اسود esved

hadrâ حضرâ - اهدار ahdar

hamkâ حمقا - احمق ahmak

Ma'nevî Müennesler

Kendilerinde herhangi bir müenneslik belirtisi bulunmayıp da müennes kabul edilen kelimelere *müennes-i ma'nevî* veya *i'tibârî müennesler* adı verilir. Bunlar itibarî olarak müenneslerdir. Müennes kabul edilen kelimeler şu şekilde gruplandırılabilirler:

- Bütün kadın isimleri ve kadın cinsi ile ilgili kelimeler: مريم Meryem, زينب Zeyneb, كلثوم Gülsûm, أم ümm (anne), بنت bint (kız), اخت uht (kızkardeş).
- Ülke, şehir, kabile isimleri: مصر Mısır, شام Şâm, قريش Kureyş ... gibi.
- Harflere verilen isimler: elif, be, te, elif-i memdûde, hâ-yı resmiyye, tâ-i müdevver ... gibi.
- İnsan ve hayvanlarda, çift olarak bulunan organ isimleri: يد yed (el), عين ayn (göz), كف keff (avuç), قدم kadem (ayak)
- Cem'-i müzekker-i sâlim haricindeki bütün cem'ler: وظائف vezâ'if, دفاتر defâtir, كتب kütüb ... gibi.
- Gövdesinde eklem harf bulunan bütün mücerred masdarlar ve bütün mezidünfih masdarlar.

Semâî Müennesler

Arapçada şekil ve mana bakımından herhangi bir müenneslik belirtisi ve özelliği taşımayan bazı kelimeler vardır. Müennes oldukları ancak işitilerek veya sözlüklerden öğrenilir. Bunlara *semâî müennesler* adı verilir. Altmış kadar isimden ibarettirler. Bunların bir kısmı daima müennes kabul edilirler: فردوس firdevs (cennet), سن sinn (yaş), قوس kavs (yay), نار nâr (ateş), ارض arz (yer), ... gibi.

Bir kısım semâî müennesler de bazen müennes, bazen müzekker olurlar: لسان lisân, قضا kazâ, سلاح silâh, صراط sırât (yol), عنق unk (boyun)... gibi.

SIRA SİZDE

Aşağıdaki kelimelerden müennes olanları müzekker, müzekker olanları müennes hâle çeviriniz.

مذكوره	mezkûre	
متصرف	mutasarıf	
حامل	hâmil	
مزبور	mezbûr	
اکبر	ekber	
اصغر	asgar	
سودا	sevdâ	
احمر	ahmer	

Okuma Çalışması

Aşağıdaki parçayı okuyunuz. Anlamını bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bakarak öğreniniz

Resim 6.1

مقاومته ثبات ایچون عثمانلی مأمورلرندن تشویقات وقوع
بولدیغنه دائر نوتارانک سویلدیکی سوزلردن پادشاهک خلیل
پاشا حقنده اولان شبهسی برقات دها تزايد ایتیش ایدی -
حتی روم تاریخلرینک روایتجه برکون باغلی برکوپکک قورتلق
ایچون چالشدیغنی کورنجه « بدلا حیوان ، نیچون خلیله براز
پاره ویروبده قورتلازسک ؟ » دیدیکنی صدر اعظمه خبر
ویردیله . خلیل پاشا حقنده اولان سوء نظر بو قدر علنیته
چیققدن صکره کندی ایچون امکان نجات قالمادیغنی آکلادیغندن
هجه کیتک ایچون رخصت ایسته دی ایسه ده آله مادی ، برایکی
کون صکره توقیف ایدلدی وتوقیفنک قرقچی کونی ده اعدام
اولندی .

غریبدرکه بزم تاریخلر پاشانک روم ایمپراطورندن پاره
آله رق استانبول فتحنی تعویقه چالشدیغنی بیان ایتکله برابر
اعدامنی پادشاهک برنجی دفعه سلطنتدن چکلمسینه سبب
اولدیغندن طولای حقنده حاصل ایتدیکی غیظه حمل ایدرلر ..
بیله مزکه پاشانک، روم ایمپراطورینی پاره سنه طمع ایدرک مقاومه
تحریک ایتدیکی صحیح اولنجه اعدامی لازم کلزمیدی ؟

ARAPÇA KELİMELERDE ÇOKLUK

Arapça isimler sayı bakımından üç şekilde bulunurlar.

1. Tekil. Buna *müfred* adı verilir.
2. İkili. Buna *tesniye* denilir.
3. Üç ve üçten fazla. Buna da *cem'* denilir.

Müfred olan kelimeler tekil nesneleri ifade eder. Tesniye ise kelimenin bahsettiği nesnenin iki tane olduğunu gösterir. Cem' ise kelimenin gösterdiği şeyin ikiden fazla olduğunu gösterir.

Tesniye

Tesniye Arapçaya mahsus sayı durumunu bildiren çokluk şekildir. Diğer dillerde iki ve ikiden fazlası çoğul kabul edilirken, bunlar arasında ayırım yapılmaz. Ancak Arapçada üç ve üçten fazlası çoğul kabul edilir. İkili çokluk için ayrı bir çoğaltma şekli uygulanır. Bunun için kelimenin sonu üstünlü okunarak peşine cezmlı ye ve nun (ين = -eyn) harfleri getirilir:

دولت devlet	-	دولتين devleteyn (iki devlet)
مشرق maşrik	-	مشرقين maşrikeyn (doğu ve batı)
طرف taraf	-	طرفين tarafeyn (iki taraf)
والد vâlid	-	والدين vâlideyn (baba ve anne)
بحر bahr	-	بحرين bahreyn (iki deniz-Akdeniz ve Karadeniz'i ifade eder)
برّ berr	-	برين berreyn (iki kara-Rumeli ve Anadolu'yu ifade eder)
حرم Harem	-	حرمين Haremeyn (Mekke ve Medine)

Osmanlı Türkçesinde sonu kapalı te ile bitip ha-i resmiye (ه = -a, -e) şeklinde okunan kelimelerdeki okunmayan te (ت) harfi tesniye yapıldığında okunur:

ليلة leyle	-	ليتين leyleteyn (iki gece)
سنة sene	-	سنتين seneteyn (iki yıl)
سفينة sefine	-	سفينتين sefineteyn (iki gemi)
بلدة belde	-	بلدتين beldeteyn (iki şehir)

Bundan başka bir de ardına elif ve nun (آن = -ân) getirilerek tesniye yapılır. Ancak Osmanlı Türkçesinde bu tesniye şekli pek fazla tercih edilmez:

ثلث sülüs	-	ثلثان sülüsân (üçte iki)
نام nâm	-	نامان nâmân (iki isimli)
ملاء melv	-	ملوان melevân (gece ve gündüz)

Cem' (Çokluk)

Türkçede “-lar, -ler” ekiyle yapılan cem’in (çokluk) Arapçada iki türlü şekli vardır. Birincisi tekil kelimenin sonuna ek getirmek sûretiyle yapılan çokluklardır ki, kıyası olarak elde edilirler. Bu tür çokluklara *cem'-i sâlim* adı verilir. Diğeri ise tekil kelimeye zâid harfler ilâve edip kelimenin vezni değıştirmek suretiyle yapılır. Bu tür çokluklara *cem'-i mükesser* adı verilir. Sâlim olan çoğulların müzekker ve müennes olmak üzere iki şekli vardır. Müzekker olanlarına *cem'-i müzekker-i sâlim*, müennes olanlarına *cem'-i müennes-i sâlim* denilir.

Cem'-i Sâlim

Cem'-i Müzekker-i Sâlim

Sâlim müzekker cem'ler iki şekilde yapılır. Birincisi, tekil kelimenin sonuna ye ve nun (ين = in) getirilerek elde edilir. Diğeri ise vav ve nun getirilerek (ون = ün) yapılır. Arapçada her ikisi de eşit olarak kullanılırsa da ين = -in getirilerek yapılan cem' şekli Osmanlı Türkçesinde daha yaygındır. Gösterdikleri husus insanlarla ilgili olan (zevî'l-ukûl) sıfatların çokluğu sâlim müzekker olarak yapılır.

مؤمن mü'min	-	مؤمنين mü'minîn (müminler)
مأمور me'mûr	-	مأمورين me'mûrîn (memurlar)
صابر sâbir	-	صابرين sâbirîn (sabırlılar)
معلم mu'allim	-	معلمين mu'allimîn (ilim öğretmenler)
معزول ma'zûl	-	معزولين ma'zûlîn (azledilenler)
مرقوم merkûm	-	مرقومون merkûmûn (adı geçenler)
حاضر hâzır	-	حاضرون hâzırûn (hazır olanlar)

Cem'-i Müennes-i Sâlim

Arapçada dişilik belirtisi taşıyan gerçek müennes kelimeler ve sonunda te (ت) ve -e (ة) sesi bulunan gerçek olmayan müenneslerin çokluğuna *cem'-i müennes-i sâlim* adı verilir. Sâlim müennes çokluk tekil kelimedeki dişilik alâmeti kaldırıldıktan sonra kelimenin sonuna elif ve te harfleri (ات = -ât) getirilerek yapılır.

عنايت inâyet	-	عنايات inâyât (yardımlar)
معلمه mu'allime	-	معلمات mu'allimât (bayan öğretmenler)
محكمة muhâkeme	-	محاکمات muhâkemât
مكالمه mükâleme	-	مكالمات mükâlemât
رايت râyet	-	رايات râyât
شكایت şikâyet	-	شكایات şikâyât
إعانت i'ânet	-	إعانات i'ânât

Ekleme harf alan bazı sülâsi mücerred masdarlar ve bütün mezîdünfiḥ masdarların çokluğu bu şekilde yapılır.

تعامل te'âmül - تعاملات te'âmülât

تشكيل teşkîl - تشكيلات teşkîlât

كمال kemâl - کمالات kemâlât

وقوع vukū' - وقوعات vukū'ât

ترنم terennüm - ترنمات terennümât

Gösterdikleri husus insanlarla ilgili olmayan isim ve sıfatlar bu ek getirilerek çoğul yapılır.

مخلوق mahlûk - مخلوقات mahlûkât

معلوم ma'lûm - معلومات ma'lûmât

موجود mevcûd - موجودات mevcûdât

كائن kâ'in - كائنات kâ'inât

مكتوب mektûb - مكتوبات mektûbât

İsm-i mensûbların çokluklarının yapılması da yine bu ek ile olur: İsm-i mensûblar ile bazı sülâsi mücerred masdarların çokluğu yapılırken -ât eki getirilmeden önce bir şedde-li ye (ي) harfi eklenir:

حسى hissî - حسيات hissiyyât

ادبî edebî - ادبيات edebiyyât

لسانى lisânî - لسانيات lisâniyyât

نشر neşr - نشریات neşriyyât

صرف sarf - صرفيات sarfiyyât

سوق sevk - سوقيات sevkıyyât

نقل nakl - نقلیات nakliyyât

Cem'-i Mükesser

Tekil kelimenin veznini değiştirerek elde edilir. Hem müzekker hem de müenneslerden cem'-i mükesser yapılabilir. Tekil kelimelerin hangi vezinde çoğul yapılabileceği konusunda herhangi bir kural yoktur. Bu nedenle semâidirler. Yani kelimenin hangi vezinde çokluk yapılacağı ancak işitilerek veya sözlük vasıtasıyla öğrenilebilir. Arapçada pekçok vezni mevcuttur. Osmanlı Türkçesinde sık kullanılan vezinler şunlardır:

دین deyn- دیون düyûn (borçlar), حروف hurûf, امر emr (iş)- امور umûr (işler), رسوم rüsûm (resimler, vergiler), حد hudûd- حدود tayr- طیر tuyûr (kuşlar), قید kayd- قیود kuyûd, عین ayn- عیون uyûn (gözler), بیت beyt- بیوت büyût (evler), حق hakk- حقوق hukûk

اوقات vakt- وقت, اغيار- gayr- غير efrâd, افراد ferd فرد
 انوار nûr- نور evzân, اوزان- vezn وزن evkâf, اوقاف- vakf وقف akvâm, اقوام- kavm قوم evkât,
 الفاظ- elfâz, لفظ, elvân, الوان- levn لون, (çiftler, eşler), زوج- zevc envâr, زوج
 اثر: Hemze ile başlayan kelimelerde (mehmûzü'l-fâ) vezin ââl (آعال) şeklindedir:
 âdâb- آداب edeb ادب, âmâl- آمال emel امل, âsâr- آثار eser

Nâkışlarda ve hemze ile biten kelimelerde (mehmûzü'l-lam) vezin ef'â' (أَفْعَاء) şeklin-
dedir: جزاء- cüz' اجزاء- eczâ, ابو- ebû- ابا- abâ, عدو- adû- اعدا- a'dâ,

جبل، تل tell-تلال tilâl، عباد-عبد ibâd، عبد abd-عباد hıbâl، حبل habl-حبال hıbâl، بيهار bihâr-بحار bahr بحر
 kibâr، كبر kiber-كبرام kirâm، كرم kerem-كرام sehâm، سهم sehm-سهم cibâl، جبال gebel
 kılâ، قلاع kal'a-قباة kubbe، قبة izâm، عظام azm-عظم ricâl، رجال recül رجل
 hıyâm، خيام hayme خيمه

اکبر ekber- اکابر ekâbir, افخم efham- افخم efâhim, اوائل evvel- اوائل evâ'il, اکرم ekrem-
 اواسط evsat- اوسط efâzıl, افضل efdal- افضل e'âzim, اعظم a'zam- اعظم ekârim, اقرب evâsıt,
 اسفل esfel- اجاهل ecâhil, اجهل erâzil- اراذل erzal, اقرب ekârib- اقرب evâsıt, اسفل esfel- اسفل esâfil.

اساتيد- استاذ esâtîz, üstâz اساليب- اسلوب esâlîb, ekâlîm اقليم- iklim باطل اساتير- استيره esâtîr, üstüre احاديث- حديث ehâdîs, ekâvîl اقاويل- akvâl اعجبه- e'âcîb, ebâtîl اباطيل- bâtîl

Fâ'il veznindeki kelimelerin bir kısmının cem'i için bu vezin kullanılır. شریف şerîf-şürefâ, ظریف zarîf-zürefâ, حکما hekîm-hükemâ, سفير sefir-süferâ, سفرا süfêrâ, شاعر şâ'ir-şu'arâ, جاهل câhil-cühelâ, فاضل fâzıl-fudalâ, صالح sâlih-şâlih.

İsm-i fâ'illerin bir kısmı bu vezindendir: کاتب kâtib-کتبه ketebe, جاهل câhil-جهله cehele, وارث vâris-ورثه verese, کافر kâfir-کفره kefer, خادم hâdim-خدمه hademe,

Rubâ'îlerin çokluğu için kullanılır: دراهم- درهم, asker- عسكر, asâkir, اساكير, dirhem- دراهم, derâhim, دراهيم, kevkeb- كوكب, kevâkib, كواكب, cevher- جوهر, cevâhir, جواهر, unsur- عنصر, silsile- سلسله, selâsil, سلاسل, terceme- ترجمه, defâtir- دفتر, defâtir, دفاتر, anâsır, عناصر, heyâkil, هياكل, heykel- هيكل, terâcim, تراجم, belâbil- بلابل, bûlbûl, بلبل

Rubâ'î ve humâsilerin çokluğu için kullanılır: قنادیل-کندیل kandîl, دکان kanâdîl, دکان-صنادیق sandûk, دکان-دهان dekâkin, دکان-دهان rehâbîn, دکان-صندوق rehâbîn, دکان-صندوق sandûk, دکان-صندوق sanâdîk, دکان-صندوق karâtîs, دکان-قرطاس kirtâs, دکان-قرطاس cemâhîr, دکان-جمہور cumhûr, دکان-جمہور şeytân, دکان-شیطان şeytân, دکان-سلطان selâtîn, دکان-سلطین sultân, دکان-سلطان besâtîn, دکان-بساتین bostân, دکان-بوستان şeyâtîn, دکان-فردوس firdevs-ferâdis, دکان-فرادیس (cennetler).

Genellikle mimli masdarlar ile ism-i zamân, ism-i mekân, ism-i âlet gibi mimli vezin-
 lerin çoklukları için kullanılır: مجلس meclis-مجالس mecâlis, مكتب mekteb-مكاتب mekâtib,
 مملكة memleket-ممالك memâlik, مسكن mesken-مسكن mesâkin, مفخرة mefharet-مفخرت
 mefâhîr, منظر manzara-منظر menâzir, مسألة mesele-مسائل mesâ'il, منفعة menfa'at-منافع
 menâfi, معدن ma'den-معدن ma'âdin, معبد ma'bed-معابد me'âbid.

Nâkışlarda ve hemze ile biten kelimelerde (mehmûzü'l-lâm) vezin mefâ'î (مَفَاعِي) şeklindedir: مبدأ mebd'e-مبادى mebâdî-مجرأ mecrâ'-مجارى mecârî-مبنا mebnâ-مبانى mebânî.

Mef'ûl ve mif'âl veznindeki kelimelerin çokluğu bu vezinde olur: مجنون mecnûn-
مقراض mehâzîr-محظور mehzûr-مفاتيح mefâtiḥ-مفتاح meftâḥ-مجانين mecânîn,
محراب mihrâb-مكتاب mektûb-مكتوب mekâtîb-مكارب mekârîz-مقارب mekârîz-
معجون mekâdir-miqdâr-مقادير meşâhîr-مشاحير meşhûr-مشحور mehârib
محارب mehârib-محراب mihrâb-معاجين me'âcîn,

Tef'îl (تَفْعِيل) ve tif'âl (تَفْعَال) bâındaki kelimeler bu vezinde çoğaltılır: تَكَرِير takrîr-
تَكَارِير tekârîr, تَكْلِيف tekâlîf-تَكَالِيف tekâlîf, تَصَوِير tasvîr-تَصَاوِير tesâvîr, تَصْنِيف tasnîf-
تَصَانِيف tesânîf, تَمَثَال temâsîl-تَمَثَالِيف temâsîl, تَمَسَّاح timsâh-تَمَسَّاحِيف temâsîh, تَسْبِيح tesbih-
تَسْبِيحِيف tesâbih, تَرْكِيب terkîb-تَرْكِيبِيف terâkîb, تَبْشِير tebşîr-تَبْشِيرِيف tebâşîr,

Genellikle fi'let (فِعْلَةٌ) vezninin çokluğu için kullanılır: **نِعْمَ** ni'am, **حَيْلُهُ** hîle-
مُحَنَّتْ hiyel, **فِتْنَةُ** fitne-فِتْنِتن, **حِكْمَتُ** hikmet-حِكْمِ Hikem, **قِيَمَتُ** kıymet-قِيَمِ kıyem, **مِ**
مِhiynet-مِهن, **مِ**hiyen, **قِطْعَةُ** kıt'a-قِطْعِ kıta, **فِرْقَةُ** fırka-فِرْقِ fırak, **إِلَّتْ** illet-عِلِل ilel

اکاسہ-کسی ekâsire ایالسه-ایبلس ebâlise, اساتذہ-استاذ esâtize, اکاسہ-کسی ekâsire

Özet

Osmanlı Türkçesinde Bulunan Arapça Kelimelerin Yapısını Tanımak

Arapça bükünlü dil grubundandır. Bu tür dillerde, kelimenin kökü belirli bir düzende, değişiklik yapmak suretiyle yeni kelimeler oluşturulur. Kökteki değişiklik, kökün başına, ortasına, sonuna sesler ilâvesiyle olur. Arapçada kelimeler üç gruba ayrılır. 1- Fiiller, 2- İsimler, 3- Harf (Edat). Fiil çekimleri Osmanlı Türkçesinde kullanılmaz. İsimler kapaca ikiye ayrılır: a) asıl isim (ism-i câmid) , b) türemiş isim (ism-i müştak). Asıl isim, özel isimler, cins isimleri, sayı isimlerinden oluşur. Türemiş isimler ise masdarlar, ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa-i fâ'il, ism-i tafdîl, ism-i zamân, ism-i mekân, ism-i âlet, ism-i tasgîr ve ism-i mensûb şeklinde gruplandırılır. Bunların bir kısmı isimdir, bir kısmı ise sıfattır.

Arapça Kelimelerdeki Vezinleri Kavramak ve Kelimelerin Vezinlerini Çıkarmak

Arapçada yeni kelime yapmak kökte bir takım değişikliklerle gerçekleşir. Bunun için kökün başına, ortasına, sonuna bazı sesler eklenir. "Zâid harfler" adı verilen bu sesler şunlardır: ا، ت، س، م، ن، ه، و، ی. Bu sesler belirli kalıplar içerisinde köke uygulanarak yeni kelimeler elde edilir. Kelime türlerinin hepsi kalıplara sahiptir. Bu kalıplara "vezin" adı verilir. Kelimelerin içerisinde bulundukları vezinleri çıkarabilmek için kelimenin aslı harflerinin ve zaid harflerinin bilinmesi gerekir. Kelimede bulunan aslı harflerin ilki fe (ف), ikincisi ayn (ع), üçüncüsü lam (ل), varsa diğer aslı harfler de lam (ل) işaretleri ile gösterilir. Zaid olan harfler aynen alınır. Kelimede harekeler de aynı sıra ile yazıldığında ortaya çıkan kelime verilen kelimenin vezni olur. Meselâ: "şükran" (شُكْرَان) kelimesinin veznini çıkarmak için aslı harflerini çıkarmaya çalışırsak, şın (ش) kef (ك) re (ر) harflerini buluruz. Bunların yerine sırasıyla ع، ف ve ل yazarız. Zaid olan elif (ا) ve nun (ن) harfini de ikinci aslı harften sonraki yerine aynı şekilde yerleştirip tümünün harekelerini yazdığımızda karşımıza fu'lân (فُعْلَان) kelimesi çıkar. İşte bu kelime "şükran" (شُكْرَان) kelimesinin veznidir.

Arapça İsimlerdeki Cinsiyet Yapısını Tanıyabilmek

Arapçada isimler çok az istisnasıyla birlikte, müennes (dişil) ve müzekker (eril) olarak iki şekilde bulunurlar. Müzekker kelimelerde cinsiyet belirtisi bulunmazken, müennes kelimeler 3 türlü dişilik belirtisi taşırlar. 1- Kapalı te (ت) harfi. Osmanlı Türkçesinde bunun yerine te (ت) harfi veya -e, -a sesi veren he (ه) harfi kullanılır. 2- Kısa elif (elif-i maksûre). Kelime sonunda zaid, "ye (ي)" şeklinde yazılıp "a" okunan harf, 3-Uzun elif (ا) bulunması. Arapça aslında eliften sonra hemze (ة) de bulunmaktadır. Ancak Osmanlı Türkçesinde hemze işareti gösterilmez. Bunlar gerçek müenneslerdir. Kendisinde herhangi bir müenneslik alameti bulunmadığı hâlde müennes kabul edilen kelimeler de vardır. Bunlara müennes-i ma'nevî veya itibârî müennes denir. Bütün kadın isimleri ve kadın cinsi ile ilgili kelimeler, ülke, şehir, kabile isimleri, ekleme harf alan mücerred masdarlar ve mezidünfi masdarlar gibi. Bunlardan başka bir de şekil ve mana bakımından herhangi bir müenneslik belirtisi göstermeyip, yine de müennes kabul edilen kelimeler vardır ki, bunlara semâî müennes denilir. Kelimelerin müennes ve müzekkerlikleri tamlamalar için önemlidir. Tamlayan ve tamlanan kelimelerin cinsiyetlerinin aynı olması gerekir.

Arapça kelimelerde Tesniye (İkilik), Cem' (Çokluk) Yapılarını Tanıyabilmek ve Sıkça Kullanılan Çokluk Vezinlerini Öğrenip Kullanabilmek

Arapça kelimeler sayı bakımından 3 durumdan biri ile ifade edilirler. 1- Tekil (müfred) hâl, 2- İkilik (tesniye) hâli, 3- Çoğul (cem') hâli. Tesniye, kelimenin bahsettiği nesnenin iki tane olduğunu gösterir. يَنْ (-eyn) veya اِنْ (-ân) ekiyle yapılır. Osmanlı Türkçesinde "-eyn" eki kullanılır. Tamlamalarda isme getirilen sıfatlara da aynı ek ilâve edilir. Meselâ: Haremeyn-i muhteremeyn. Cem' ise üç veya daha fazla olmayı ifade eder. Çokluk iki kısma ayrılır. 1- Salim çokluk, 2- Mükesser çokluk. Salim çokluğun müennes (dişil) ve müzekker (eril) olmak üzere iki şekli vardır. Her ikisi de eklerle yapılır. Tekil hâli müennes olan kelimeler, اَتْ (-ât) ekiyle çoğul yapılır. Müzekker kelimeler يِنْ (-în) ve اُنْ (-ûn) ile çoğul hâle getirilir. Mükesser çokluk ise kalıplar (vezinler) ile elde edilen çokluklardır. Semâidirler, yani hangi kelimelerin hangi vezinden çokluğunun yapılacağı ile ilgili belirli bir kural yoktur. Bir kelime birden fazla vezinle de çoğaltılabilir. Bazı mükesser vezinleri Osmanlı Türkçesinden oldukça işlektir: Meselâ: fa'ale, ef'al, fu'ul, fu'alâ, mefâ'il, mefâ'il.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdaki kelime-vezin eşleştirmelerinden hangisi **yanlıştır**?
 - a. iş'âr-if'âl
 - b. tedâvül-tefâ'ül
 - c. mütâreke-müfâ'ale
 - d. intizâr-infi'âl
 - e. iftirâk-ifti'âl
2. Aşağıdaki kelimelerin hangisinin **kökü** diğerlerinden **farklıdır**?
 - a. işkâl
 - b. teşekkül
 - c. meşgûl
 - d. şekl
 - e. teşkil
3. Aşağıdaki kelimelerin hangisi **ism-i câmid**dir?
 - a. ism-i tafdîl
 - b. ism-i âlet
 - c. ism-i mensûb
 - d. sayı isimleri
 - e. ism-i tasgîr
4. Aşağıdaki kelimelerin hangisi **sıfat değildir**?
 - a. ism-i fâ'il
 - b. ism-i tasgîr
 - c. ism-i mef'ûl
 - d. ism-i tafdîl
 - e. ism-i mensûb
5. Aşağıdaki kelimelerden hangisinde **"te" harfi zâid**dir?
 - a. istihkâm
 - b. it'âm
 - c. mütâreke
 - d. isbât
 - e. mestûr
6. Aşağıdaki kelimelerden hangisinde **tesniye** yapılmıştır?
 - a. me'mûrîn
 - b. hâzırûn
 - c. kamereyn
 - d. mülâhazat
 - e. mer'iyet
7. Aşağıdaki kelimelerden hangisinde müenneslik (dişilik) **alâmeti yoktur**?
 - a. ma'nâ
 - b. müsâdere
 - c. takvâ
 - d. fudalâ
 - e. fikret
8. Aşağıdaki kelimelerden hangisi "i'tibârî/ma'nevî mü'ennes" grubuna girer?
 - a. fem (ağız)
 - b. mülkiyye (ülke idaresi için çalışanlar, asker olmayanlar)
 - c. şâ'ire (bayan şair)
 - d. uz mâ (büyük, en büyük)
 - e. üzn (kulak)
9. Aşağıdaki kelimelerden hangisi **cem'-i mükesser** (kırık çokluk) grubundandır?
 - a. müslimûn
 - b. terâkib
 - c. müstahfızın
 - d. harfeyn
 - e. mükâtebât
10. Aşağıdaki kelimelerden hangisi **sâlim çokluk** grubuna girer?
 - a. sulehâ
 - b. müslimîn
 - c. devleteyn
 - d. meşârik
 - e. tenvirât

Okuma Parçası

Mukâvemetde sebât için Osmânî me'mûrlarından teşvîkât vukû' bulduğuna dâ'ir Notara'nın söylediği sözlerden pâdişâhın Halil Paşa hakkında olan şübhesi bir kat daha tezâyüd etmiş idi. Hattâ Rûm târihlerinin rivâyetince bir gün bağı bir köpeğin kurtulmak için çalışdığını görünce: «“Budalâ hayvân” niçün Halil'e biraz para verüp de kurtulmazsın?» dediğini sadrîa'zama haber verdiler. Halil Paşa hakkında olan sû'-i nazar bu kadar aleniyete çıkdıktan sonra kendi için imkân-ı necât kalmadığını anladığından hacca gitmek için ruhsat istedi ise de alamadı, bir iki gün sonra tevki'f eyledi. Ve tevki'fin kırkinci günü de idâm olundu. Garîbdir ki bizim târihler paşanın Rûm İmparatorundan para alarak İstanbul fethini ta'vika çalışdığını beyân etmekle beraber idâmını pâdişâhın birinci def'a saltanattan çekilmesine sebep olduğundan dolayı hakkında hâsıl ettiği gayza haml ederler. Bilinemez ki paşanın Rûm İmparatorunu pârasına tama' ederek mukâvemete tahrik ettiği sahîh olunca idâmı lâzım gelmez miydi?

Kaynak: (Nâmık Kemal, *Osmanlı Târîhi* IV, İstanbul 1327, s. 87.)

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız yanlış ise “Arapça Kelimelerin Vezinlerini Bulmak” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. c Yanıtınız yanlış ise “Arapça Kelime Yapımı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlış ise “Arapça Kelimelerin Yapısı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. b Yanıtınız yanlış ise “Arapça Kelimelerin Yapısı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlış ise “Arapça Kelime Yapımı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlış ise “Tesniye” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. a Yanıtınız yanlış ise “Arapça İsimlerde Keyfiyet (Müenneslik-Müzekkerlik)” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. e Yanıtınız yanlış ise “Ma‘nevî Müennesler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b Yanıtınız yanlış ise “Cem‘-i Mükesser” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. e Yanıtınız yanlış ise “Cem‘-i Sâlim” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

مَجْهُولٌ	(mechûl)	مَفْعُولٌ	(mef‘ûl)
قُدْرَتٌ	(kudret)	فُعْلَتٌ	(fu‘let)
اِسْتِعْجَالٌ	(isti‘câl)	اِسْتِفْعَالٌ	(istif‘âl)
تَصَادُفٌ	(tesâdüf)	تَفَاعُلٌ	(tefa‘ûl)
تَفَكُّرٌ	(tefekür)	فَعْلَانٌ	(fa‘alân)
دَوْرَانٌ	(deverân)	فِعَالَتٌ	(fi‘âlet)
كِتَابَتٌ	(kitâbet)	فَعَالَتٌ	(fe‘âlet)
شَهَادَتٌ	(şehâdet)	فُعْلَانٌ	(fu‘lân)
عُفْرَانٌ	(gufran)	فَعْلُولَةٌ	(fa‘lûlet)
غَيْبُوبَتٌ	(gaybûbet)	فَاعِلٌ	(fâ‘il)
طَالِبٌ	(tâlib)	فُعُولٌ	(fu‘ûl)
نُزُولٌ	(nüzü'l)	فُعْلَتٌ	(fa‘let)
ثُرُوتٌ	(servet)	فُعَالٌ	(fu‘âl)
سُؤَالٌ	(su‘âl)	فُعُولَتٌ	(fu‘ûlet)
سُخُونَتٌ	(sühûnet)		

Sıra Sizde 2

مَذْكُورٌ	mezkûre	مَذْكُورٌ	(mezkûr)
مُتَصَرِّفٌ	mutasarrıf	مُتَصَرِّفَةٌ	(mutasarrıfa)
حَامِلٌ	hâmil	حَامِلَةٌ	(hâmile)
مُزْبُورٌ	mezbûr	مُزْبُورَةٌ	(mezbûre)
اَكْبَرٌ	ekber	كُبْرَى	(kübrâ)
اَصْغَرٌ	asgar	صَغْرَى	(sugrâ)
سُودَا	sevdâ	اَسْوَدٌ	(esved)
اَحْمَرٌ	ahmer	حَمْرًا	(hamrâ)

Sıra Sizde 3

منكر münkir	cem'-i müzekker-i sâlim	منكرين münkirin
متكلم mütekellim	cem'-i müzekker-i sâlim	متكلمين mütekellimîn
محقق muhakkık	cem'-i müzekker-i sâlim	محققين muhakkıkîn
ولايت vilâyet	tesniye	ولايتين vilâyeteyn
مملكت memleket	tesniye	مملكتين Memleketeyn
جزيره cezîre	tesniye	جزيرتين cezîreteyn
اخراج ihrâc	cem'-i müennes-i sâlim	اخراجات ihrâcât
تبدل tebeddül	cem'-i müennes-i sâlim	تبدلات tebeddülât
مطبوع matbû'	cem'-i müennes-i sâlim	مطبوعات matbû'ât
قول kavl	cem'-i mükesser-ef'âl vezni	اقوال akvâl
ساحل sâhil	cem'-i mükesser-fevâ'il vezni	سواحل sevâhil
قنديل kandil	'cem'-i mükesser-fe'âlil vezni	قناديل kanâdil
علامت alâmet	cem'-i mükesser-fe'â'il vezni	علائم alâ'im
شريك şerîk	cem'-i mükesser-fu'alâ vezni	شركا şürekâ
مجلس meclis	cem'-i mükesser-mefâ'il vezni	مجالس mecâlis

Yararlanılan Kaynaklar

Faruk Kadri Timurtaş (2008), **Osmanlı Türkçesine Giriş I**, İstanbul.

Hayati Develi (2008), **Osmanlı Türkçesi Klavuzu 1-2**, İstanbul.

Râşid (1317), **Kavâ'id-i Lisân-ı Osmanî**, İstanbul.

7

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Arapça masdar türlerini belirleyebilecek,
- Mücerred, mimli ve mec'ûl masdarları tanıyabilecek,
- İsm-i fâ'il ve ism-i mef'ûl kavramını öğrenecek ve mücerred sülâsî ve rubâî masdarların ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûllerini çıkarabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Masdar
- Mücerred Sülâsî Masdarlar
- İsm-i Fâ'il
- İsm-i Mef'ûl
- Mücerred Sülâsîlerin İsm-i Fâ'ili
- Mücerred Sülâsîlerin İsm-i Mef'ûlü
- Mücerred Rubâ'î Masdarlar
- Mücerred Rubâ'î Masdarların İsm-i Fâ'ili
- Mücerred Rubâ'î Masdarların İsm-i Mef'ûlü
- Mec'ûl Masdarlar
- Mimli Masdarlar

İçindekiler

Bazı Arapça Hususlar: Aksâm-ı Seb'a, Arapça Mücerred Masdarlar: İsm-i Fâ'iller ve İsm-i Mef'ûller

AKSÂM-I SEB'A

Arapçada gerek isim gerek fiileri, kendilerini meydana getiren harflerin çeşidine göre yedi kısımda incelemek mümkündür. Bunlara Arapçada “Aksâm-ı Seb’a” (kelimenin yedi kısmı) adı verilmektedir. Kelimelerin yedi kısma ayrılmasındaki maksat ise; kullanılan kelimenin içerisindeki harflerin “sahih” ve “illetli” oluşu veya aynı harflerin tekrar edilişlerinin olmasındandır.

Arapça kelimeleri asılları yani köklerindeki harflerin durumuna göre “illetli” ve “sahih” olmak üzere iki kısımda belirtmek mümkündür. İletli harfler elif, vav ve ye (ا.و.ی) olmak üzere üçtür. İletli harf bulunan kelimeye aynı zamanda “mu’tell” adı verilmektedir. Bu tür harfler, kelime yapımı esnasında biri diğerine dönüşür veya düşebilir. İçerisinde ilet harflerinden (ا.و.ی) biri bulunmayan kelimeye ise “sahih” adı verilmektedir. Sahih kelimeler de kendi aralarında üç kısma ayrılmaktadır: Sâlim, mehmûz, muzâ’af.

Yukarıda anlatıldığı üzere aslı harflerin niteliğine göre Arapça kelimelerin yedi çeşidini örneklerle gösterecek olursak;

1- Sâlim سالم: Kelimeyi meydana getiren harflerin içerisinde iletli harfleri oluşturan elif, vav, ye (ا.و.ی) harfleri; hemze ve tekrarlanan harflerden biri bulunmazsa buna sâlim adı verilmektedir.

مكر	mekr (hile)
علم	ilm (bilmek)
فكر	fikr
ظلم	zulm (eziyet)
حكم	hükm (yargı)
كتب	kütb (yazmak)
ضرب	darb (vurmak)
شعر	şi'r
حلم	hilm (yumuşak başlılık)

قرب kurb (yakınlık)

جرح cerh (yaralama)

2- **Mehmûz (مهموز)**: Kelimeyi oluşturan aslî harflerden biri hemze olursa, buna *mehmûz* denir. Hemze birinci harf, ikinci veya üçüncü harf olabilmektedir. Buna göre mehmûzu'l-fâ (مهموز الفاء) mehmûzu'l-ayn (مهموز العين) ve mehmûzu'l-lâm (مهموز اللام) adlarını alır.

أمر emr (iş, buyruk)

أبد ebed (sonsuz, sürekli)

أدب edeb (edep, incelik, zerâfet, kibarlık, terbiye)

ألم elem (ağrı, acı, sancı, kaygı, dert, gam)

يأس ye's (ümitsizlik, ümit kesme)

بئر bi'r (kuyu)

شيء şey'

بدء bed' (kötü, fena, çirkin)

جزء cüz' (parça, bölüm)

3- **Muzâaf**: Kelimeyi meydana getiren aslî harflerden ikinci ve üçüncü harfleri aynı olan kelimeye muzâaf denmektedir. Böyle durumlarda kelimenin son harfi yazılmayıp şedde (-) ile gösterilir.

رد (رد) redd (çevirme, geri döndürme)

فن (فن) fenn

شد (شد) şedd (sıkma, sıkı bağlama)

حد (حد) hadd (sınır, kenar, derece, gerçek değer)

طب (طب) tabb (tıbb, hekimlik, doktorluk)

فك (فك) fekk (ayırma)

سد (سد) sedd (set, kapatma)

شق (شق) şakk (yarma, yarıma, çatlama, yırtma, paralama)

قد (قد) kadd (boy bos)

عز (عز) azz (izzet, şeref, kıymet, itibar)

4- Misal: Aslı harflerden ilki (و) ve ya (ی) olan kelimeye **misâl** adı verilmektedir. Ayrıca, *misâl-i vâvî* مثال واوی ve *misâl-i yâyi* مثال ياي olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Birinci harfi vav (و) olan kelime misâl-i vâvî, ye (ی) olan kelime misâl-i yâyi'dir.

a- Vav'lı misâller: وحم vehm, وسط vast (orta), وظیفه vazîfe, واحد vahade, وقف va- kafe (durmak), وقت vakt, وهب vehb (bağışlama), وفق vefk (uygun olma, uygun olmak), وقع vak', وضع vaz' gibi.

b- Ye'li misâller: يقظ yakaza (uyanıklık), يمن yümn (bereket), يسر yüsür (kolaylık), يمن yümn (uğur) gibi.

5- Ecvef: Kelimenin aslının ikinci harfi illetli harflerden vav (و) veya ye (ی) olursa bu nevi kelimelere *ecvef* denir. Ecvef de misâlde olduğu gibi ikiye ayrılmaktadır.

a- Ecvef-i vâvî: طول tûl (uzunluk), شوق şevk, ذوق zevk, صوم savm (oruç), عون avn (yardım), لون levn (renk, çeşit), قوس kavs (yay), كون kevn (olma, var olma), خوف havf (korku).

b- Ecvef-i yâyi: طيف tayf (hayâl), كيد keyd (hile), غيب (gayb), غيظ ğayz, بيع (bey'), ليل leyl (gece), خيط hayt (iplik teli, iplik), عيش ayş (yaşama; yiyip içme), صيد sayd (av) gibi.

6- Nâkıs: Kelimenin aslı harflerinin üçüncüsü illetli harflerden birinden oluşmuşsa buna *nâkıs* denir. Bu da kendi arasında üç kısma ayrılmaktadır.

a- Nâkıs-ı vâvî: Aslı harflerin üçüncüsü vav olursa buna *nâkıs-ı vâvî* denir. لغو lağv (kaldırma), نحو nahv (cümle bilgisi, sentaks), علو ulûvv (yükseklik, ululuk), خشو haşv (faydasız ve doldurma söz), سهو sehv (yanlışlık).

b- Nâkıs-ı yâyi: Aslı harflerin üçüncüsü ye olursa buna *nâkıs-ı yâyi* denir. رمي remy (atma), نهى nehy (yasak, men'), رعي ra'y (otlama), هدي hedy,

c- Eliflî nâkıs-lar: Aslı harflerin üçüncüsü eliftir. بكا bükâ (ağlama), سحاء sehâ beyin zarı, ملأ melâ (doldurmak, dolmak), غنا ğınâ (zenginlik), هدى hüdü (doğru yol), شفاء şifâ (hastalıktan kurtulma, iyileşme) gibi.

7- Lefif: Kelimenin aslı harflerinden ikisi illetli harflerden oluşuyorsa buna *lefif* denmektedir. Lefif de kendi arasında ikiye ayrılmaktadır.

a- Lefif-i mefrûk: İletli harfler biri kelimenin başında diğeri de kelimenin sonunda olursa buna *lefif-i mefrûk* denir. ولايت velâyet, وغا vegâ (gürültü, kavga), وفا vefâ, وحى vahy (peygamberlik bildiren ilâhî emir, fikir), وجاء vicâ (iğdiş etme) gibi.

b- Lefif-i makrûn: Kelimeyi oluşturan harflerin son ikisi illetli ise buna *lefif-i makrûn* denir. روي rivâyet, ریا riya (iki yüzlülük), طى tayy (çıkarmak), حى hayy (dirilik) gibi.

ARAPÇA MASDARLAR

Masdar, fiillerden türemiş bir isim kategorisidir. Bir iş, eylem veya hareketi ifâde eden kelime türüdür. Kısaca, hareket ve oluşu bir şahsa ve zamana bağlı olmadan anlatan kelimelere masdar denir. Arapçada masdarlara aynı zamanda "*fiil ismi*" adı da verilmektedir. Arapçada masdarlar, harflerin sayısı ve mahiyetine göre mücerred ve mezid olmak üzere-

re ikiye ayrılmaktadırlar. Türkçe dilbilgisinde masdar olarak -mak/-mek ve -ma/-me ekleriyle yapılan isimler öğretilmekteyse de Arapça dil bilgisi kurallarında “*geliş, alış, ölüm, satım*” anlamlarındaki isimlerin yanı sıra “*güzellik, incelik, kabalık*” anlamlarındaki isimler de masdar olarak anlamlandırılan kelime kategorilerinde üretilirler.

Arapçada masdarlar mücerred مجرد (soyut-basit simple) ve mezîdünfih مزیدفیه (artırılmış, harf eklenmiş) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Mücerred (Semâî) masdarlar

Bu nevi masdarların üretildiği kalıplar belli bir anlam üretmezler. Herhangi bir yalın fiilden herhangi bir mücerred masdar kalıbında kelime üretilmiş olması tesadüfi olarak kabul edilebilir.

Üçüncü şahıslarında zâid (ilâve) harf bulunmayan masdarlardır. Bütün harfler aslen kendisine aittir. Bu itibarla bu masdarlar kesinlikle bünyelerinde ek bir harf bulundurmazlar. Mesela; feteha فَتَحَ “açtı”, nazara نَظَرَ “baktı”, alime عَلِمَ “bildi” fiillerinde ilâve harf yoktur. أَكْبَرَ ekber “en büyük” burada ise, baştaki (أ) hemze ilâvedir (zâiddir). Bu itibarla birinci gruptaki fiillerden türetilen masdarlara *mücerred masdarlar* (yalın masdarlar), ikinci gruptaki fiillerden türetilen masdarlara da *mezîdünfih masdarlar* (artırılmış, harf ilâve edilmiş masdarlar) adı verilir.

Mücerred masdarlar, kelimedeki harf sayısına göre çeşitli isimlerle adlandırılmışlardır. Bunlardan üç aslî harften oluşanlara ثَلَاثِي sülâsî, dört aslî harfe sahip olanlara رُبَاعِي rubâî, beş harfilere ise خَمَاسِي hü mâsî adı verilmektedir.

Sülâsî Mücerred Masdarlar

Arapçada, sülâsî mücerred masdarlar fa‘ale (فَعَلَ) kalıbı esas alınarak türetilir. Bu masdarlar özü itibarıyla üç aslî harften meydana gelmiştir. Osmanlı Türkçesinde yaygın ve yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu nedenle okumayı kolaylaştırmak için çeşitli vezinler ile tanıtilen kelimelerdir.

Bu vezinlerin ekseri aynı şekilde yazıldığı halde okunuşları farklılaşmaktadır. Osmanlı Türkçesi’nde yaygın olarak kullanılan semâî olan sülâsî mücerred (ثَلَاثِي مجرد) vezinleri yaklaşık olarak kırka yakındır. Osmanlı Türkçesi’nde sık ve yoğun olarak kullanılanları şu vezinlerdir:

1. فَعْل fa‘l

قتل baht, مدح medh, رسم resm, جهل cehl, جرح cerh (yara), عفو afv, قطع kat, نصر nasr (yardım), ركب rabt, حرث hars, قصر kasr, ركز rekz, بلغ bel’ (yutmak), لطم latm (şamar), سبق sebk, غرق gark, ذبح zebh, نحت naht gibi.

2. فِعْل fi‘l

فسق rızk, سحر sihr, شر şîr, فكر fıkır, صدق sıdk, ذكر zıkr, علم ilm, اذن ızn, فisk, بكر bıkr, كبر kibr, قسط kıst, خشم hışm, حرص hırs, رفق rıfk gibi.

3. فَعْلٌ *fu'1*

قبح şugl, شغل zulm, ظلم hüsn, حسن kurb, قرب şükr, شكر hükm, حكم sulh, صلح kubh, كبح, عمر ömr, كفر küfr, كفر hulk, خلق sulh, نصح nush, بخل buhl, عنف unf (sertlik, hiddet göstermek), لعب lu'b, نكس nüks, بعد bu'd, حزن hüzn, صنع sun', زعم zu'm gibi.

4. فَعْلٌ *fa'al*

بصر nazar, نظر şeref, شرف hased, حسد maraz, مرض taleb, طلب gazab, غضب kerem, کرم basar, باسار, وجل vecel (korkmak), هرم herem (ihtiyarlık), فرح ferah, کدر keder, غلط galat, ادب edeb, خطر hatar, کسل kesel, طمع tama', عبث abes, وله veleh (çok hayret etmek), جدل cedel gibi.

5. فَعْلٌ *fi'al*

کبر kiber (büyük olmak), ثقل sikal (ağır olmak), صغر sigar (küçük olmak), شيع şiba' doymak) gibi.

6. فَعَّلْتُ *fa'let*

فعل fa'l veznine ت ilâvesiyle semâi olarak meydana gelmiştir. Genellikle uzun te olarak geldiği gibi kapalı te olarak da yazılmaktadır. رَأْفَتٌ rahmet, رحمت (acıma, esirgeme), كَثَرَتْ kesret, كثرت satvet, ستوت servet, ثروت gayret, غيرت safvet, صفوت صنعت, san'at, وحدت vahdet gibi. Bazan hâ-i resmiyye şeklinde yazılır ve "e" olarak okunur: تَوْبَةٌ tevbe, جذبته cezbe, حملة hamle, نشوه neşve gibi.

7. فَعَّلْتُ *fi'let*

Bu vezinde yer alan (ة) zaittir. Osmanlı Türkçesinde bu (ت) şeklinde yazılmaktadır: فِكْرَتٌ fikret, سرقت sirkat, محنت mihnet, حكمة hikmet, رحلت rihlet, شرکت şirket, فطرت fitrat, جلوه cilve, غبطة gıpta gibi.

8. فَعَّلْتُ *fu'let*

Bu vezinde de zâid (ة) si Osmanlı Türkçesinde genellikle (ت) şeklinde yazılmaktadır: حمرة humret, قربت kurbet, قدرت kudret, صفرة sufret (sarılık), نصرت nusret, سرعت sü'at, لکننت liknet, نزهت nüzhet gibi.

9. فَعُولٌ *fu'ûl*

Bu vezinde yer alan (و) harfi zaittir. وَقُوعٌ vukû', طُلُوعٌ tulû', غُرُوبٌ gurûb (batmak), نُزُولٌ nüzûl, سُكُوتٌ sükût (susmak), قُصُورٌ kusûr, ثُبُوتٌ sübût, رُجُوعٌ rüçû', رُكُوعٌ rükû', سُلُوكٌ sülûk, شُرُوعٌ şürû', شُمُولٌ şümûl, غُرُورٌ gurûr gibi.

10. فَعُولَتْ *fu'ûlet*

خصومت *husûmet* (düşmanlık), رطوبت *rutûbet*, صعوبت *su'ûbet* (güç olma), سکونت *sükûnet*, برودت *bürûdet* (soğuk olmak), حکومت *hükûmet*, عمومیت *umûmet* (amcalık, amca olmak) gibi.

11. فَعَال *fa'âl*

جواز *cevâz*, طواف *tavâf*, ذهاب *zehâb*, كساد *kesâd*, جواب *cevâb*, دوام *devâm*, بیان *beyân*, تمام *tamâm*, حرام *harâm*, خراب *harâb*, زوال *zevâl*, نشاط *neşât* gibi.

12. فَعَالٌ *fi'âl*

سماع *simâ*, صيام *siyâm*, مزاح *mizâh*, ذهاب *zihâb* (gitmek), شهاب *şihâb* (göktaş, uçan yıldız), فرار *firâr*, حجاب *hicâb*, ختام *hitâm*, خطاب *hitâb*, وصال *visâl* gibi.

13. فَعَالٌ *fu'âl*

صداع *sudâ* (baş ağrısı, başı ağrımak), سؤال *suâl*, فؤاد *fuâd* (kalb), خمار *humâr*, خوار *huvâr* (böğürmek) gibi.

14. فَعَالَتْ *fa'âlet*

جهالت *cehâlet*, سلامت *selâmet*, جبانة *cebânet* (korkaklık), سفاهت *sefâhet*, حلاوت *halâvet* (tatlılık), حقارت *hakâret*, عداوت *adâvet* (düşmanlık), شقاوت *şakâvet*, جسارت *cesâret*, رخاوت *rehâvet*, شفاعت *şefâat*, ضالالت *dalâlet*, ظرافت *zarâfet*, اصالت *asâlet*, غرابت *garâbet*, لطافت *letâfet* gibi.

15. فَعَالَتْ *fi'âlet*

عبادت *ibâdet*, عنایت *inâyet*, حکایت *hikâyet*, قراءت *kırâat* (okuma), خطابت *hitâbet*, کتابت *kitâbet* (yazmak), تلاوت *tilâvet* (Kur'an okumak), خیانت *hiyânet*, درایت *dirâyet*, سیاحت *seyâhat*, عمارت *imâret*, شکایت *şikâyet*, زراعت *zirâat* gibi.

16. فَعْلَانٌ *fil'ân*

وجدان *vicdân*, حرمان *hırmân* (mahrumiyet), فقدان *fikdân* (yokluk), رضوان *rıdvân* (hoşnud ve razı olma), نسیان *nisyân* (unutma), عرفان *irfân* gibi.

17. فَعْلَانٌ *fu'lân*

غفران *gufrân* (afv, setr etme, örtme), شکران *şükran*, عدوان *ünvân*, بنیان *bünyân* (yapı, bina etme), قربان *kurbân*, بطلان *butlân* (bâtıllık), طغیان *tuğyân* (taşma, azgınlık, coşkunculuk), رجحان *rüchân* (üstün olma) gibi.

18. فَعْلَانُ fa'alân

دوران deverân (dönme, dolaşma), جريان cereyân, خلجان halecân (yürek titremesi), جولان cevelân (dolaşmak), فوران feverân, فيضان feyazân, ضربان darebân gibi.

19. فَعِيلُ fa'il

طين tanîn (tınlama), انين enîn (inleme), يمين yemîn (and içme)

20. فَعْلُولُهُ fa'lûlet

بيتوت beytûtet (gecelemek), شيخوخة şeyhûhat (yaşlanmak), غيبوت gaybûbet (kaybetme)

Yukarıda belirttiğimiz vezinlerdeki bazı kelimeler Türkçede ses değişimine uğramışlardır. Tek ünlü sese sahip olan bu kelimelerden birçoğunun ses yapıları Türkçenin ses yapısına uymaz. Bunlardan Türkçede sık kullanılanlarına bir ünlü daha ilave edilerek Türkçenin ses yapısına uydurulmuşlardır:

Örnek: ilm – ilim, fikr – fikir, kısım – kısım, küfr – küfür, hüküm – hüküm, resm – resim, fasl – fasıl gibi.

Bu gibi kelimeler ünlü sesle başlayan Türkçe bir ek aldıklarında Türkçeleştirmek için eklenen ses düşerek kelime Arapçadaki orijinal hâline döner:

Örnek: hüküm – hükmünden, ilim – ilmimiz, zihin – zihnimde, rızık – rızığımız, resim – resmini gibi.

Mimli Masdarlar

Sülâsî mücerred masdarlardan bir grup mücerred masdarlar daha vardır ki, bunların ortak özelliği başlarında bir mim (م) olmasıdır. Bu özelliklerinden dolayı bunlara *mimli masdar* denilmektedir. Mimli masdarlar da diğer sülâsî mücerredler gibi semâî, yani belirli bir kurala göre türemezler. Hemen her çeşit sülâsî mücerred masdardan elde edilebilirler. Türedikleri sülâsî masdarla aynı anlamdadırlar. Bunlar aynı zamanda ism-i mekân, ism-i âlet ve ism-i zamanların vezinleriyle aynıdırlar. Ancak, bunlar sadece cümle içerisindeki anlamlarına bakılarak birbirlerinden ayrılabilirler. Mimli masdarlar dört vezinde bulunurlar. Bunlar;

1. Mef'al (مَفْعَالُ)

Bu vezin kıyâsîdir. Misal olmayan kelimelerin (vav ile başlamayan) mimli masdarları umumiyetle bu vezinde gelir.

مطلب	matlab (istemek, istek)	طلب	taleb
مقصد	maksad (arzu, meram, niyet)	قصد	kasd
مذهب	mezheb (gidiş, gidilen yol)	ذهاب	zehâb

2. Mef'îl (مَفْعِلْ)

Misal olan kelimelerin mimli masdarları bu vezinde gelir.

موعد	Mev'id (söz verme)	وعد	va'd
مولد	mevlid (doğuş, doğma- Hz. Peygamber için kullanılır)	ولادت	vilâdet
موريد	mevrid (varmak, varış)	ورود	vürûd
موهب	mevhib (bağışlama, hibe)	وهب	vehb

Ecvef kelimelerde bu vezin مَفَالَتْ (mefâlet) şeklindedir.

ملامت	melâmet (serzeniş ayıplama, kınama)	لوم	levm
مخافه	mehâfe (korku, korkma)	خوف	havf
مهابت	mehâbet (azâmet, ululuk, korkunç)	هيبت	heybet

3. Mef'alet (مَفْعَلَتْ)

Vav ile başlamayan (misal olmayan) masdarların mimli masdarı mef'al vezninden başka bir de bu vezinle yapılır. Mef'al veznine bir te (ت) veya ha-i resmiye (ه) ilâve edilerek yapılmıştır.

مفخرت	mefhare (övünme)	فخر	fahr
مرحمت	merhamet (acımak esirgemek)	رحم	rahm
مصلحت	maslahat (iş, sulh yolu)	صلاح	salâh

4. Mef'ilet (مَفْعِلَتْ)

Misal olan kelimelerin mimli masdarları mef'il vezninden başka bir de mef'ilet (مَفْعِلَتْ) vezinde yapılır.

موهبة	mevhibe (hediye, bağış)	وهب	vehb
موعظه	mev'ize (öğüt, nasihat)	وعظ	va'z

Bu vezinde, misal olmayan bazı kelimelerin de mimli masdarı yapılabilir:

مغفرت	mağfiret (Allah'ın günahları affetmesi, örtmesi)	غفران	gufrân
معرفت	ma'rifet (bilme, hüner)	عرفان	irfân

SIRA SİZDE

Aşağıdaki sülâsî mücerred masdarların hangi vezinde olduklarını bulunuz ve anlamını sözlükten öğreniniz.

صداقت	sadâkat	
صلح	sulh	
شرکت	şirket	
حجاب	hicâb	

حکومت	hükûmet	
لطافت	letâfet	
هجرا	hicrân	
غروب	gurûb	
عمران	umrân	
جریان	cereyân	
خیال	hayâl	
وجدان	vicdân	
سرعت	sür'at	

İsm-i Fâ'il

İsm-i fâ'il masdarın anlattığı iş, hareket veya hâli yapanı gösterir. Türkçede bunu fiilin köküne -an, -en eki ilâvesiyle elde ediyoruz.

Meselâ: görmek – gören, koşmak – koşan

İsm-i fâ'iller sâbit olmayan, geçici bir durum veya hâli belirtir. Arapçada ism-i fâ'iller ancak etken/aktif (ma'lûm) fiillerden yapılır. Edilgen (mechûl) fiillerden ism-i fâ'il yapılamaz.

Mücerred Sülâsî Masdarların İsm-i Fâ'illeri

Mücerred sülâsî masdarların ism-i fâ'illeri fâ'il (فَاعِلٌ) veznidir.

عَامِلٌ	âmil (yapan, işleyen)	عَمَلٌ	amel (iş, çalışma)
عَارِفٌ	ârif (bilen, irfan sahibi olan)	عِرْفَانٌ	irfân (bilmek, anlayış)
جَاهِلٌ	câhil (bilgisiz, gafil)	جَهَالَةٌ	cehâlet (bilmezlik)
خَادِمٌ	hâdim (hizmet eden)	خِدْمَةٌ	hıdmet (hizmet)
وَاصِلٌ	vâsıl (kavuşan, ulaşan)	وِصَالٌ	visâl (kavuşma, ulaşma)

i'lâl

Muzâ'afalarda vezin fâ' (فَاعٌ) şeklindedir:

تَامٌ	tâmm (eksiksiz olan)	تَمَامٌ	tamâm (tam, eksiksiz)
مَارٌّ	mârr (geçen, yürüyen)	مُرُورٌ	mürûr (geçmek, bitmek)
فَارٌّ	fârr (kaçan, firar eden)	فِرَارٌ	firâr (kaçmak)

Ecveflerde vezin: fâ'il (فَائِلٌ) şeklinde olur. Osmanlı Türkçesinde hemze (هـ) harfinin yerine çoğunlukla ye (ي) harfi yazılır.

مَائِلٌ/مَائِلٌ	mâ'il/mâyil (meyl eden, bir tarafa eğilen)	مِيلٌ	meyl (bir tarafa eğilme, yönelme)
قَائِلٌ/قَائِلٌ	kâ'il/kâyil (söyleyen, rıza gösteren)	قَوْلٌ	kavl (sözleşme, konuşulan söz)

Nâkislarda vezin fâ'i (فَاعِي) şeklindedir. Osmanlı Türkçesinde, üçüncü aslı harfi hemze olan (mehmûzü'l-lâm) kelimelerin hemzesi gösterilmez:

قَارِي	kârî (okuyan, okuyucu)	قِرَائَت	kırâet (okumak)
دَاعِي	dâ'î (davet eden, dua eden)	دَعْوَت	da'vet (çağırma, dua)
سَاعِي	sâ'î (çalışan)	سَعْي	sa'y (çalışma, çabalama)

SIRA SİZDE

Aşağıdaki sülâsî mücerred masdarların ism-i fâ'illerini yazınız ve anlamını bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını sözlükten öğreniniz.

نظر	nazar	
قتل	katl	
کتابت	kitâbet	
شکر	şükr	
حفظ	hıfz	
امر	emr	
هلاک	helâk	
نشر	neşr	
ظلم	zulm	
وقف	vakf	
سمع	sem'	
قهر	kahr	
تبع	teb'	

İsm-i Mef'ûl

Fiilin belirttiği iş, hareket veya hâle maruz kalan kişi veya nesneyi gösterir. Türkçede, -an, -en; -mı, -miş; -mı olan, -miş olan ekleriyle yapılır. Geçişsiz (lâzım) olan fiillerden ism-i mef'ûl gelmez.

Mücerred Sülâsî Masdarların İsm-i Mef'ûlleri

Kökünde illetli harf bulunmayan mücerred sülâsî masdarların ism-i mef'ûlleri mef'ûl (مَفْعُول) vezninde olur.

مَشْرُوبٌ	meşrûb (içilmiş, içilecek şey)	شرب	şûrb (içme)
مَحْدُودٌ	mahdûd (sınırlanmış, çevrilmiş)	حدّ	hadd (sınır)
مَسْتُورٌ	mestûr (örtülmüş)	ستر	setr (örtme, kapama, gizleme)
مَحْفُوظٌ	mahfûz (gizlenmiş, saklanmış, korunmuş)	حفظ	hıfz (saklama, koruma)
مَوْجُودٌ	mevcûd (var olan, bulunan)	وجود	vücûd (bulunmak, var olmak)

İ'lâl

Ecvef: Vav'lı olanlarda (ecvef-i vâvî) vezin mef'ûl (مَفْعُول) şeklindedir. Ye'li olanlarda ise (ecvef-i yâvî) vezin mef'il (مَفْعِيل) olarak kullanılır. Bazı ecveflerde ise değişiklik olmaz.

مَقُولٌ	makûl (denilmiş, söylenilmiş)	قَوْلٌ	kavl (söz)
مَهْيَبٌ	mehîb (heybetli)	هَيْبَةٌ	heybet
مَدْيُونٌ	medyûn (borçlu)	دَيْنٌ	deyn (borç)

Nâkıs: Vav'lı nâkıslarda vezin mef'ûvv (مَفْعُوْوَ) şeklinde olur. Osmanlı Türkçesinde, sondaki çift vav tek bir uzun "û" sesine dönüşür. Ye'li nâkıslarda vezin mef'ıyy (مَفْعِیْ) biçimindedir. Çift ye harfi Osmanlı Türkçesinde uzun "î" şeklinde okunur.

مَعْفُوءٌ/مَعْفُوءٌ	ma'fûvv/ma'fû (bağışlanmış)	عَفْوٌ	afv (bağışlamak)
مَرْجُوٌّ	mercû (ümit edilen)	رَجَا	recâ (ümit etmek, yalvarmak, dilek)
مَرْعِیٌّ	mer'î (uyulan, hükmü geçen)	رَعَايَةٌ	ri'âyet (uymak, iyi karşılamak)
مَرْمِیٌّ	mermî (atılmış)	رَمَى	remyy (atma)

Aşağıdaki sülâsi mücerred masdarların ism-i mef'ûllerini yazınız ve anlamını bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını sözlükten öğreniniz.

SIRA SİZDE

3

جرح	cerh	
رقم	rakam	
ربط	rabt	
حفظ	hıfz	
دفن	defn	
کتابت	kitâbet	
قبض	kabz	
قبول	kabûl	
ترك	terk	
نقل	nakl	
سطر	satır	
جهل	cehl	
خلق	halk	

Mücerred Rubâ'î Masdarlar

Dört aslî harften oluşan masdarlardır. Fa'lele (فَعَّلَ) vezninden oluşan tek bir vezne sahiptir. Vezinde kelimenin üçüncü aslî harfi gibi dördüncü aslî harfi de "lam" (ل) ile gösterilir. Sonda bulunan zaid kapalı te (ة) bazı kelimelerde ha-i resmiye (ه), bazen de te (ت) şekline dönüşür.

وسوسة	vesvese (şüphe, tereddüd),
طنطنة	tantana (gösteriş, gürültü patırtı)

سلطنت	saltanat (hakimiyet, kuvvet, gösteriş, şatafat)
فذلکه	fezleke (özet, netice)
ولوله	velvele (gürültü, patırtı)
زلزله	zelzele (sarsıntı, deprem)
ترجمه	terceme (tercüme, çeviri)
قهقهه	kahkaha (yüksek sesle gülmeye)
عريده	arbede (kavga, gürültü)
Bazı dua cümle ve ibarelerinin isimleştirilmiş kısaltmaları da bu vezinde kullanılmaktadır:	
بسمله	besmele ("Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm" in kısaltılmış şekli)
حمدله	hamdele ("el-hamdü li'llah" demek)
صلوله	salvele (Peygamber'e salavat ve dua okuma)

İsm-i Fâ'il

Mücerred rubâ'î masdarların tek vezni olan fa'le'nin ism-i fâ'ilî müfâ'il (مُفْعِلٌ) şeklindedir.

مُؤْصِوْسٌ	müvesvis (şüphe uyandıran)	وسوسه	vesvese (şüphe, tereddüt)
مُتَرْجِمٌ	mütercim (tercüme eden)	ترجمه	terceme (tercüme)
مُذَبِّذٌ	müzebzip (karıştıran, karmakarışık eden)	دبذبه	zebzebe (muallakta kalma, tereddütlü)

İsm-i Mef'ûl

Mücerred rubâ'î masdarların ism-i mef'ûlî müfa'lel (مُفْعَلٌ) veznindedir.

مُطْطَنٌ	mutantan (gürültülü, gösterişli)	طنطنه	tantana
مُسْلَسَلٌ	müselsel (birbirine bağlı olan, sıralı)	سلسله	silsile (birbirine bağlı olmak, sıralı olmak)
مُتَرْجَمٌ	mütercem (tercüme olunmuş)	ترجمه	terceme (tercüme)
مُذَبِّدٌ	müdebdeb (debdebeli, gösterişli)	دبده	debdebe (gürültü, patırtı)

Mec'ûl Masdarlar

"Yapma, uydurma, sun'î, câli" masdar manasına gelen mec'ûl masdarlar, türemiş sıfatların ve bazı isimlerin sonuna şeddeli ye ve te (يَت - iyyet) eklenerek elde edilen masdarlardır. Türkçede bunu -lık, -lik ekiyle elde ediyoruz.

انسان	insân	انسانيت	insâniyyet (insanlık)
حر	hürr	حرّيت	hürriyyet (hürlük)

اسلام	İslâm	اسلامیت	İslâmiyyet (İslâmlık)
ابد	ebed	ابدیت	ebediyyet (ebedîlik)
جاهل	câhil	جاهلیت	câhiliyyet

Zaten masdar oldukları için Arapçada masdarlara bu ek getirilmez. Ancak Osmanlı Türkçesinde bazı masdarlara bu ekin getirilmesiyle çeşitli kelimeler yapılmıştır.

Okuma Parçası

Metin 7.1

Ahmed Cevdet Paşa,
Tarih-i Askeri-i
Osmânî I, İstanbul
1299, s. 130.

(اوزاقدن استعمال اولنان اسلحه تعرضیه) (صپان)

صپان دوزجه بر بز ویا مشین کیسه نك ایکی طرفنه ایکی ایپ ربط اولنمسندن عبارت اولوب بو کیسه به برطاش ویا قورشون وضع ایله اشجو ایپلر تدویر و ویریلان سرعت درجه لازمه ده تئید اولندقدن صکره ایپلردن بری صالیویرلدکده طاش ویا قورشون شودور وحرکتدن الدیغی قوت ایله ایلوویه اتیلوب کیدر .
خزینة اسلحه ده بویه بر صپانه راست کلامش ایسه کده آلت مذکوره چورو به جک ایپ کبی شبیدن معمول اولدیغندن چورومش اولسی ظن اولنور .
محاربات عتیقه عثمانیه تفصیلاتنده صپان نامنده برالت استعمال اولندیغنه دائر بر قید و اشارت کور به مدیکندن بونک استعمال اولندیغی صورت قطعیه ده کیدر به مز .
انجق صپان اوروپاده بیه اون بشنجی عصر میلادی ابتدال ینسه قدر قوللانلش اولغله عثمانلورده دخی عصر مذکوره مصادف اولان طقوزنجی عصر هجری به دکن استعمال اولندیغی مأمولدر .

Özet

Arapça masdar türlerini belirleyebilmek

Masdarlar fiilden türemiş hareket isimleridir. Türkçe-deki (-mak, -mek; -ma, -me; -ış, -iş; -uş, -üş) ekleriyle elde edilen fiil isimlerine karşılık gelir. Arapçada dört çeşit masdar vardır. 1- Mücerred (basit, yalın) masdarlar, 2- Mimli masdarlar, 3- Mec'ül (yapma, sun'î) masdarlar, 4- Mezîdünfih masdarlar. Mücerred masdarlar semâidir. Belirli bir kurala göre türemezler. Türkçe-deki fiil kökleri gibi niçin o seslere sahip olduklarının bir açıklaması yoktur. Mimli masdarlar basit masdarlardan elde edilirler. Mec'ül masdarlar, bazı isim ve sıfatlara, Arapçada -iyyûn, Osmanlı Türkçesinde -iyyet eki getirilerek oluşturulur. Türkçede -lık, lik ekiyle yapılır. Meselâ: mes'ûl (sorumlu), mes'ûliyet (sorumluluk) gibi. Mezîdünfih masdarlar ise mücerred masdarlara belirli anlamlar kazandırmak için oluşturulmuş kurallı masdarlardır. Geçişsiz bir fiili geçişli hâle getirmek, dönüşsüz bir fiili dönüşlü yapmak veya fiile işteşlik kazandırma vs. gibi işlerin yapılmasını sağlamak için ayrı ayrı mezîdünfih masdar kalıpları vardır. Mücerred masdarların bu kalıplara çevrilmesiyle kelime, çevrildiği kalıbın anlamını taşır.

Mücerred ve mimli ve mec'ül masdarların yapılarını tanıyabilmek

Mücerred masdarların bulundukları kalıplar belirli bir anlama sahip değillerdir. Mücerred masdarlar çoğunlukla üç aslı harften oluşurlar. Bunlara "sülâsî mücerred masdarlar" adı verilir. Dört ve beş aslı harften oluşan masdarlar da vardır. Dörtlülerine "rubâî masdarlar", beşlilerine "humâsî masdarlar" denilir. Arapçada kırk civarında sülâsî mücerred masdar kalıbının içerisinden Osmanlı Türkçesinde yaygın olarak kullanılanları şunlardır: فَعْل (fa'l), فِعْل (fi'l), فُعْل (fu'l), فَعْل (fa'al), فِعْل (fi'al), فَعْلَتْ (fa'let), فِعْلَتْ (fi'let), فُعْلَتْ (fu'let), فُعُول (fu'ûl), فُعُولَتْ (fu'ûlet), فَعَال (fa'âl), فِعَال (fi'âl), فُعَال (fu'âl), فَعَالَتْ (fa'âlet), فِعَالَتْ (fi'âlet), فِعْلَان (fi'lân), فُعْلَان (fu'lân), فَعْلَان (fa'alân), فَعِيل (fa'il), فُعْلُولَه (fa'lûlet). Mimli masdarların 4 kalıbı mevcuttur. Bunlar مَفْعَل (Mef'al), مَفْعِل (Mef'il), مَفْعَلَتْ (Mef'alet), مَفْعِلَتْ (Mef'ilet) şeklindedir. Mec'ül Masdarlar bazı isimlerin ve sıfatların sonuna -iyyet eki getirilmek suretiyle elde edilirler.

İsm-i Fâ'il ve İsm-i Mef'ûl Kavramını öğrenmek ve Mücerred Sülâsî ve Rubâî Masdarların İsm-i Fâ'il ve İsm-i Mef'ûllerini çıkarabilmek

Masdarın anlattığı iş, hareket veya hâli yapanı gösteren kelimelere *ism-i fâ'il* adı verilir. Türkçede fiil köküne -an, -en eki ilâve edilerek yapılır. Meselâ: koşmak, -koşan gibi. İsm-i fâ'iller sâbit olmayan, geçici bir durum veya hâli belirtir. Arapçada ism-i fâ'iller ancak etken fiillerden yapılır. Edilgen fiillerin ism-i fâ'ili yoktur. Sülâsî mücerred masdar kelimelerin ism-i fâ'ilini elde etmek için kelime *fâ'il* veznine, ism-i mef'ûlü için de *mef'ûl* veznine çevrilir. Mücerred rubâî masdarların da birer ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûl vezni vardır. İsm-i fâ'ili için *mufa'il*, ism-i mef'ûlü için *mufa'el* vezinleri kullanılır.

Kendimizi Sınayalım

- Akşam-ı seb'ada "misâl" ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?
 - İkinci asli harfi hemzelidir.
 - Birinci asli harfi hemzelidir.
 - Asli harflerden ilki vav (و) ve ya ye (ي)'dir.
 - Kelimenin üçüncü asli harfi illetlidir.
 - Kelimenin son asli harfi vav (و) ile biter.
- Akşam-ı seb'ada "nâkıs" ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?
 - Kelimenin birinci asli harfi illetlidir.
 - Kelimenin üçüncü asli harfi illetlidir.
 - Kelimenin ortadaki ve sondaki harfi illetlidir.
 - Kelimenin ikinci asli harfi illetlidir.
 - Kelimenin ilk iki harfi illetlidir.
- Aşağıdaki kelimelerden hangisi mimli masdardır?
 - مكرم (mükrim)
 - مداومت (müdâvemet)
 - مستحدم (müstahdem)
 - منصب (mansıb)
 - متروك (metrûk)
- Aşağıdaki kelimelerden hangisi sülâsî mücerred masdar değildir?
 - متاركة (mütâreke)
 - سياسة (siyâset)
 - نظام (nizâm)
 - حكومة (hükûmet)
 - رطوبة (rütûbet)
- Aşağıdaki kelime gruplarından hangisi, kök bakımından yanlış eşleştirilmiştir?
 - حكم (hükm) - حكومت (hükümet)
 - خدمت (hıdmet) - خادم (hâdim)
 - معلوم (ma'lûm) - اعلام (i'lâm)
 - شهادة (şehâdet) - مشهود (meşhûd)
 - مردود (merdûd) - مرد (mürd)
- Aşağıdaki masdar-ism-i fâ'il eşleştirmelerinden hangisi yanlıştır?
 - جمع (cem') - جامع (câmi')
 - قبول (kabûl) - قابل (kâbil)
 - اعلام (i'lâm) - عالم (âlim)
 - فراغت (ferâgat) - فارغ (fâriğ)
 - كفايت (kifâyet) - كافي (kâfi)
- Aşağıdaki kelime-vezin eşleştirmelerinden hangisi yanlıştır?
 - فقدان (fikdân) - فعلان (fi'lân)
 - طين (tanîn) - فعيل (fa'il)
 - تلاوت (tilâvet) - فعالت (fe'âlet)
 - طبابت (tabâbet) - فعالت (fe'âlet)
 - عشرت (işret) - فعلت (fu'let)
- Aşağıdaki kelimelerden hangisinin ism-i mef'ûllü yanlış verilmiştir?
 - حمرت (humret) - محمور (mahmûr)
 - عرفان (irfân) - معروف (ma'rûf)
 - قصد (kasd) - مقصود (maksûd)
 - نظر (nazar) - منظر (manzar)
 - غفران (gufrân) - مغفور (mağfûr)
- Aşağıdaki kelimelerden hangisi ruba'î masdar değildir?
 - شعشعه (şa'sa'a)
 - مصلحة (maslahat)
 - زمزمه (zemzeme)
 - فذلکه (fezleke)
 - سلطنة (saltanat)
- Aşağıdaki kelimelerden hangisi mec'ûl masdardır?
 - وضيعة (vaz'iyet)
 - حكايت (hikâyet)
 - روايت (rivâyet)
 - شكايت (şikâyet)
 - جنایت (cinâyet)

Okuma Parçası

Uzakdan isti'mâl olunan esliha-i ta'arruziye

Sapan

Sapan düzce bir bez veya meşin kisenin iki tarafına iki ip rabt olunmasından ibâret olup bu kiseye bir taş veya kurşun vaz' ile işbu ipler tedvîr ve verilen sür'at derece-i lâzime de tezyîd olunduktan sonra iplerden biri saliverildikde taş veya kurşun şu devr ve hareketden aldığı kuvvet ile ilerüye atılup gider.

Hazîne-i eslihada böyle bir sapanâ râst gelmemiş isek de âlet-i mezkûra çürüyecek ip gibi şeyden ma'mûl olduğundan çürümüş olması zann olunur.

Muharebât-ı atika-i Osmâniyye tafsîlâtında sapan nâmında bir âlet isti'mâl olduğuna dâir bir kayd ve işâret görülemediğinden bunun isti'mâl olduğu sûret-i kat'iyede kesdirilemez.

Ancak sapan Avrupâda bile on beşinci asr-ı milâdî ibtidâlarına kadar kullanılmış olmağla Osmânlularda dahi asr-ı mezkûra müsâdîf olan dokuzuncu asr-ı hicrîye değin isti'mâl olduğu me'mûldür.

(Ahmed Cevad Paşa, *Tarih-i Askerî-i Osmânî* I, İstanbul 1299, s. 130).

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız yanlış ise "Aksâm-ı Seb'a" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. b Yanıtınız yanlış ise "Aksâm-ı Seb'a" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlış ise "Mimli Masdarlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. a Yanıtınız yanlış ise "Sülâsî Mücerred Masdarlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. e Yanıtınız yanlış ise "Sülâsî Mücerred Masdarlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlış ise "İsm-i Fâ'il" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız yanlış ise "Sülâsî Mücerred Masdarlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. d Yanıtınız yanlış ise "İsm-i Mef'ûl" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b Yanıtınız yanlış ise "Rubai Masdarlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a Yanıtınız yanlış ise "Mec'ûl Masdarlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

سداقت	sadâkat	فَعَالَتْ	(fa'âlet)
صلح	sulh	فَعُلَ	(fu'ul)
شركت	şirket	فَعِلَتْ	(fi'let)
حجاب	hicâb	فِعَالٌ	(fi'âl)
حکومت	hükûmet	فَعُولَتْ	(fu'ûlet)
لطافت	letâfet	فَعَالَتْ	(fa'âlet)
هجران	hicrân	فِعْلَانٌ	(fi'lân)
غروب	gurûb	فَعُولٌ	(fu'ûl)
عمران	umrân	فَعْلَانٌ	(fu'lân)
جریان	cereyân	فَعْلَانٌ	(fa'alân)
خیال	hayâl	فِعَالٌ	(fa'âl)
وجدان	vicdân	فِعْلَانٌ	(fi'lân)
سرعت	sür'at	فَعِلَتْ	(fu'let)

Sıra Sizde 2

نظر	nazar	ناظر	nâzır
قتل	katl	قاتل	kâtil
کتابت	kitâbet	کاتب	kâtib
شکر	şükr	شاکر	şâkir
حفظ	hıfz	حافظ	hâfız
امر	emr	آمر	âmir
هلاک	helâk	هالک	hâlik
نشر	neşr	ناشر	nâşir
ظلم	zulm	ظالم	zâlim

Yararlanılan Kaynaklar

Develi, Hayati (2008), **Osmanlı Türkçesi Klavuzu 1-2**, İstanbul.
 Râşid (1317), **Kavâ'id-i Lisân-ı Osmanî**, İstanbul.
 Timurtaş, Faruk Kadri (2008), **Osmanlı Türkçesine Giriş I**, İstanbul.

وقف	vakf	واقف	vâkıf
سمع	sem'	سامع	sâmi'
قهر	kahr	قاهر	kâhır
تبع	teb'	تابع	tâbi'

Sıra Sizde 3

جرح	cerh	مجروح	mecrûh
رقم	rakam	مرقوم	merkûm
ربط	rabt	مربوط	merbût
حفظ	hıfz	محفوظ	mahfûz
دفن	defn	مدفون	medfûn
کتابت	kitâbet	مکتوب	mektûb
قبض	kabz	مقبوض	makbûz
قبول	kabûl	مقبول	makbûl
ترك	terk	متروك	metrûk
نقل	nakl	منقول	menkûl
سطر	satır	مسطور	mastûr
جهل	cehl	مجهول	mechûl
خلق	halk	مخلوق	mahlûk

8

Amaçlarımız

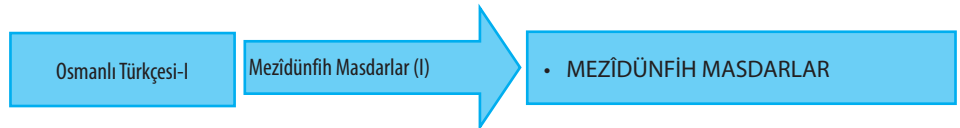
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Mezîdünfih masdarların bâbları tanıyabilmek,
- Sülâsî Mezîdünfih masdarların ism-i Fâ'il ve ism-i mef'ûllerini yapabilmek,
- Bu şekillerin düzensiz yapılarını tanımak ve bu türden kelimeleri anlamlandırabilmek.

Anahtar Kavramlar

- Mezîdünfih masdarlar
- İsm-i fâ'illeri
- İsm-i mef'ûlleri
- Mezîdünfihlerde i'lâl (düzensizlik)

İçindekiler

Mezîdünfih Masdarlar (I)

MEZÎDÜNFİH MASDARLAR

Mezîdünfih Masdarların Binaları

İf'âl – Tef'îl – Tefa'ul – Tefâ'ul – Müfâ'ale Bâbları ve Düzensiz Şekilleri

İsm-i Fâ'il ve İsm-i Mef'ûlleri ve Düzensiz Şekilleri

Sülâsî masdarların daha önce gördüğümüz şekilleri mücerred (basit) masdarlar idi. Sülâsîlerin bunlardan başka mezîdünfih (artırılmış) adıyla anılan masdar şekilleri de vardır. Bunlar aynı zamanda “Kıyâsî Masdarlar” adıyla da anılırlar. Bu şekilde isimlendirilmelerine sebep, her bir mezîdünfih masdar mücerred masdardan belirli bir anlam kazandırmak amacıyla üretilirler. Herbir mezîdünfih masdarın ayrı bir çatısı olup, basit masdarlara bu çatıya göre anlam kazandırılırlar. Her ne kadar basit masdarların bazılarında zâid harf bulunursa da bunlar mezîdünfih olarak kabul edilmezler. Çünkü Arapça'da asıl masdar, fiilin görülen yakın görünen geçmiş zaman III. teklik şahıs çekimindeki halidir. Türkçe'de bunu fiilin emir kipine –mek, –mak; –ma, –me; –ış, –iş, –uş, –üş eklerini ilâve ederek yapıyoruz.

Meselâ:

Fi'âlet (فَعَالَتْ) vezninde mücerred masdar olan kitâbet kelimesinin esas masdar hali ketebe (كَتَبَ) şeklinde olup sadece üç tane harfe sahiptir. Osmanlı Türkçesi'nde Arapça fiiller çekimli olarak kullanılmazlar. Bu nedenle çekimli masdar olan ketebe (= yazdı) şeklinde değil, isim fiil hali olan “kitâbet” (=yaz+mak) şekli masdar olarak kullanılır.

Arapça kelimenin bu çekimli hali sadece üç aslî harften oluşuyorsa buna mücerred masdar (yalın masdar) adı verilir. Buradaki hâlinde gövdesinde zâid harfler bulunması durumunda kelime mezîdünfih (artırılmış, ilâve edilmiş) masdar kabul edilir.

Sülâsî mezîdünfih masdarlar, sülâsî mücerred masdarlardan belirli yapılarla elde edilirler. Bu yapılara bâb adı verilir. Her bâb, kelimenin asıl anlamını değiştirmeden kelimeye farklı bir anlam yükleyip, kelimenin temel anlamı değişmeden, yeni anlam şekilleri türetilmesini sağlar. Bunlar, mücerred masdar durumundaki hâli dönüşlü olmayan (lâzım) kelimeyi dönüşlü (müteaddî) hâle getirmek, zaten dönüşlü olanın dönüşlülüğünü artırmak, geçişsiz kelimeyi geçişli hâle getirmek veya işdeşlik (müşâreket) kazandırmak gibi anlam değişiklikleri elde etmek üzere kullanılırlar.

کتابت kitâbet (yazmak) - استکتاب istiktâb (yazdırma)

Sülâsî Mücerred Masdarlar ile Mezîdünfih Masdarlar arasındaki farklar: Sülâsî mücerred masdarlar ile mezîdünfih masdarlar arasında iki temel fark vardır. Birincisi yukarıda da bahsettiğimiz gibi, her iki şekildeki masdarın içerisinde ekleme (zâid) harf bulunabilir-

se de masdarın çekimli hâli olan yakın görünen geçmiş zaman III. teklik şahıs çekiminde sülâsi mücerred masdarlar üç harften oluşur. Mezîdünfih masdarlarda ise ekleme harfler vardır. İkinci önemli fark ise sülâsi mücerred masdarlar semâidir. Yani işitilerek ya da sözlük vasıtasıyla öğrenilirler. Kelimelerin anlamları ve hangi vezinde bulunabilecekleri konusunda herhangi bir kural ya da kıyas yoktur. Mezîdünfih masdarlar ise böyle değildir. Kıyası olup, her bir bâb kelimenin çatısında belirli değişiklikler yapar. Bu şekilde yapılan değişikliklerde kelimenin anlamını bilmek için basit masdar anlamını bilmek mezîdünfih şeklindeki anlamını kıyas yoluyla tahmin edebilmemize imkân tanır.

Mezîdünfih masdarlardaki kıyasılık genel değildir. Her kelime her istenen bâba çevrilemez. Her bâbdan ism-i mef'ûlü elde edilemez. Hangi kelimenin hangi bâb kullanılarak geçişli hale getirileceği, işteş olmayan bir kelimeye hangi bâbda işteşlik kazandırılacağı vs. gibi hususlar için belirli kurallar mevcut değildir. Kelimelerin hangi bâb kullanılarak anlamlarının değiştirilebileceklerini sözlükten öğrenebiliriz.

Meselâ: “harb” kelimesine işteşlik kazandırabilmek için, kelimelere işteşlik kazandıran iki bâbdan istediğimiz herhangi birini kullanamayız. “Müfâ’ale” ve “tefâ’ül” bâblarının her ikisi de işteşlik kazandırdığı hâlde “harb” kelimesi ancak müfâ’ale bâbında kullanılabilir ve “muhârebe” şeklini alır. Eğer “tehârüb” şeklinde kullanırsak, yanlış kullanmış oluruz ve bunun karşılığını sözlükte bulamayız.

Arapça’da daha fazla mezîdünfih masdar varsa da, Osmanlı Türkçesi’nde bunlardan 9 adedi kullanılmıştır. Bunlar if’âl, tef’îl, tefâ’ul, tefâ’ul, müfâ’ale infî’âl, ifti’âl, if’îlâl, istif’âl’dir.

if’âl

Mücerred sülâsi masdarın ilk aslı harfinden önce hemze ve ikinci aslı harfinden sonra elif eklenerek oluşturulur. Arapça’da bu bâbdaki masdarlar birçok mana meydana getirmek üzere kullanılırsa da, Osmanlı Türkçesi’nde çoğunlukla geçişlilik (*müte’addî*) manası için kullanılır. Geçişsiz olan (*lâzım*) masdarlar bu bâba aktarıldıklarında geçişlilik kazanır, ettirgen olurlar.

إِخْرَاجٌ	ihrâc (dışarı çıkarma)	خُرُوجٌ	hurûc (çıkma)
إِقْنَاعٌ	iknâ’ (razi etme)	قِنَاعَتٌ	kanâ’at (razi olma)
إِعْزَامٌ	i’zâm (gönderme)	عَزِيمَتٌ	azîmet’ten (gitme)
إِلْبَاسٌ	ilbâs (giydirme)	لِبْسٌ	lebs’den (giyme giyinme)

Asıl manaları geçişli olan masdarlardan bu bâba çevrilenler bir kat daha geçişli hale gelirler.

إِعْلَامٌ	i’lâm (bildirmek)	عِلْمٌ	ilm’den (bilmek)
إِفْهَامٌ	ifhâm (anlatmak)	فَهْمٌ	feh’m’den (anlamak)
إِشْرَابٌ	işrâb (içirmek)	شَرْبٌ	şurb’dan (içmek)
إِسْمَاعٌ	ismâ’ (işittirme)	سَمْعٌ	sem’ (işitmek)’den

Bu bâbda bulunan bazı masdarlar geçişsiz olabilirler.

إِقْدَامٌ	ikdâm (gayretle çalışmak)	إِمْكَانٌ	imkân (mümkün olmak)
-----------	---------------------------	-----------	----------------------

İ'âl

İf'âl bâbına nakledilen mücerred sülâsî masdarların başında (اِ) veya (و) olanlar (ى) 'ye döner. Aslında (ى) olanlar ise uzatılarak (i) sesini alır. Bu türdeki kelimelerin vezni (اِيْقَال) şeklindedir.

اِيْلَام	ilâm (elem verme)	اَلَم	elem
اِيْجَاد	icâd	وَجُوْد	vücûd
اِيْقَاز	ikâz (uyandırma)	يَقْظِه	yakaza (uyanıklık)

Ortasında vav veya y varsa bunlar kaldırılarak kelime ifâle (t) (اِفَالَة) veznini alır. Son-daki (ة) harfi Osmanlı Türkçesinde bazı kelimelerde (ه) 'ye dönüşerek -a, -e sesini alır, bazılarında da ت sesine dönüşür.

اِعَادَه	i'âde	عَوْدَت	avdet
اِجَابَت	icâbet	جَوَاب	cevâb
اِقَامَه	ikâme	قِيَام	kıyâm
اِسَالَه	isâle	سَيْل	seyl

Nâkis kelimelerde if'â (اَفْعَاء) vezni kullanılır. Osmanlı Türkçesi'nde kelimelerin so-nundaki (ا) 'in peşinden gelen (ع) genellikle yazıda gösterilmez.

اِحْيَا	ihyâ (canlandırmak, şenlendirmek)	حَي	hayy (diri, canlı)
اِبْقَا	ibkâ (ebedîleştirmek, devamlı etmek)	بَقِي	bakî (ebedî, sonsuz)
اِغْنَا	iğnâ (zengin etmek)	غَنِي	ganî (zengin)

İsm-i Fâ'il

İf'âl bâbının ism-i fâ'ili müf'il (مُفْعِل) şeklindedir.

مُحْضِر	muhzır (hazır eden)	اِخْضَار	ihzâr (hazırlama)
مُخْرِج	muhric (çıkarıcı)	اِخْرَاج	ihrâc (çıkarma)
مُفْرِط	müfrit (aşırı giden)	اِفْرَاط	ifrât (aşırı gitme)
مُكْرِم	mükrim (ağırlayan)	اِكْرَام	ikrâm (ağırlama)

İ'lâlde İsm-i Fâ'il

Misâl ve mehmûzü'l-fâda vezin, mü'il (مُوْعِل) şeklindedir.

مُوجِب	mûcib (gerektiren)	اِيْجَاب	icâb (gerekli)
مُزَا'AF TA MÜFİ			
مُؤَدِّ	mümid (yardım eden)	اِمْدَاد	imdâd (yardım)
مُفِيل			
مُدِير	müdîr (idare eden)	اِدَارَه	idâre (devr'den)

nâkısta müf'î (مُفْعَى) şeklinde olur.

مُمْضِي

mümzî (imzalayan)

امضا

imzâ (mazâ'dan)

İsm-i Mef'ûl

İf'âl bâbının ism-i mef'ûlü müf'al (مُفْعَل) şeklindedir.

مُحْكَم

muhkem (sağlamlaştırılmış)

احكام

ihkâm (sağlamlaştırmak)

مُنْكَر

münker (inkâr edilmiş)

انكار

inkâr (kabul etmemek)

مُلْحَق

mülhak (ilâve olunmuş)

الحاق

ilhâk (ilâve etmek)

مُجْبَر

müçber (zorlanmış)

اجبار

icbâr (zorlamak)

İ'lâlde İsm-i Mef'ûl

Misâlde vezin, mü'al (مُوعَل)

مُوجَر

mücer (kiralanan)

ايجار

îcâr (kiralamak)

muzâ'afâ müf'ell (مُفْعَل)

مُقَرَّر

mukarr (kabul edilmiş)

اقرار

ikrâr (kabul etmek)

ecvefte müfâl (مُفَال)

مُشَار

müşâr (işaret edilen)

اشارت

işâret

nâkısta müf'â (مُفْعَى) şeklinde olur.

مُلْغَى

mülgâ (lağv edilmiş)

الغا

ilgâ (lağv etme)

SIRA SİZDE

1

A) Aşağıdaki sülâsi mücerred masdarları if'âl bâbına çeviriniz. Kelimenin her iki hâlinin de anlamını lügate bakarak öğreniniz.

كرم	kerem	
كمال	kemâl	
عمل	amel	
عمران	umrân	
مرور	mürûr	
نعمت	ni'met	
نفقه	nafaka	
فساد	fesâd	
ضرر	zarar	
حسن	hiss	

B) Aşağıdaki verilen masdarların ism-i fâ‘ilini bulunuz.

الحاد	ilhâd	
الزام	ilzâm	
امهال	imhâl	
امكان	imkân	
انفاق	infâk	
انكار	inkâr	
انزال	inzâl	
اسكات	iskât	
اسلام	islâm	

C) Aşağıdaki verilen masdarların ism-i mef‘ûlünü bulunuz.

الهام	ilhâm	
الحاق	ilhâk	
انكار	inkâr	
انتاج	intâc	
اسناد	isnâd	
ابرام	ibrâm	
ابراز	ibrâz	
ابشار	ibşâr	
ابطال	ibtâl	
افراز	ifrâz	

Tef‘îl (تَفْعِيل) Bâbı

Tef‘îl bâbı başına (ت) ve ikinci aslî harften sonra uzun î sesi veren (ي) harflerinin eklenmesiyle oluşturulmuştur. Osmanlı Türkçesi’nde bu bâbda kelimeler sıklıkla kullanılmıştır. Bu bâbtaki kelimelerin dört özelliği vardır.

1. Mücerred sülâsî masdarlardan geçişsiz olanları geçişli hale getirerek ettirgenlik sağlar.

تَبْلِيغ	tebliğ (eriştirilen)	بَلُوغ	bülûğ (erişme)
تَكْذِيب	tekzîb (yalanlama)	كَذِب	kizb (yalan)

تَجْدِيدٌ	tecdid (yenileme)	جدید	cedid (yeni)
تَأْدِيبٌ	te'dîb (terbiye verme, edeblendirme)	ادب	edeb

2. Aslında geçişli olan mücerred sülâsi masdarlardan geçişli olanlarının geçişliliğini bir kat daha artırır.

تَعْرِيفٌ	ta'rîf (bildirmek)	عرفان	irfân (bilmek)
تَعْلِيمٌ	ta'lîm (öğretmek)	علم	ilm (bilmek)
تَفْهِيمٌ	tefhîm (anlatmak)	فهم	fehm (anlamak)

3. Bu bâb bazen saymak, kabul etmek manasını verir.

تَعْيِيبٌ	ta'yîb (ayıp saymak)	عیب	ayb
تَصْوِيبٌ	tasvîb (doğru kabul etmek)	صواب	savab
تَكْبِيرٌ	tekbîr (büyük görmek)		
تَجْهِيلٌ	techîl (câhil görmek)	جهالت	cehâlet (bilmezlik, câhillik)

4. Sayıları gösteren masdarlara geçişlilik verir.

يَدْحُوتٌ	tevhîd (birlemek)	وحدت	vahdet (birlik)
يَهْنُثُتٌ	tesniye (ikilemek)	اثنين	isneyn (iki)
تَثْلِثٌ	teslîs (üçlemek)	ثلاثه	selâse (üç)
تَحْمِيسٌ	tahmîs (beşlemek)	خمسه	hamse (beş)

5. Bazen kalıplaşmış Arapça bir cümlelin manasını ifade eder

تَسْبِيحٌ	tesbîh ("Sübhana'llah" demek)
تَهْلِيلٌ	tehlîl ("Lâ-ilâhe İlla'llah" demek)
تَكْبِيرٌ	tekbîr ("Allahu Ekber" demek)

Tef'îl bâbının tef'âl (تَفْعَالٌ) (bazen tif'âl تَفْعَالٌ) vezni ve tef'ile (تَفْعِلُهُ) vezninden çeşitli masdarlar Osmanlı Türkçesi'nde kullanılmıştır.

تَفْعَال tef'âl veya تَفْعَال

تَذْكَارُ	tezkâr (hatırlatma)	ذَكَرَ	zîkr (anma, hatırlama)
تَكْرَارُ	tekrâr	كَرَّهَ	kerre (defa, yeniden)
تَمَثَّلَ	timsâl (benzetmek)	مَثَلَ	mesel (örnek, benzer)

تَفْعِلَه (tef'ile)

تَذْكِرَه	tezkire	ذَكَرَ	zîkr
تَبْصِرَه	tabşıra	بَصَرَ	basar
تَكْمِلَه	tekmile	كَمَالَ	kemâl
تَجَرِبَه	tecribe	جَرَبَ	cerb

İ'lâl'de Tef'îl bâbı

Son harfî hemze (ء) olan köklerde, tef'îl bâbındaki zâid olan (ي) harfî düşerek hemze-den sonra (ة) gelir ve tef'î'e (تَفْعِلَه) veznini alır.

تَخْطِئَه tahtî'e (hatalı görmek) خَطَا hatâdan

تَبْرِئَه tebri'e (kurtarmak) بَرَّ ber' (kurtulmak)

Sûlasî masdar halinde son harfî (و) veya ya olan kelimeelerde de yine tef'îl'in uzun olan î harfî düşerek (يَه) harfleri eklenir. Vezni tef'îye(t) (تَفْعِيَه) halini alır.

تَسْوِيَه tesviye (seviyelendirme) سَوَّى sümüvv (yükseklik)

تَصْفِيَه tasfiye (temizlemek) صَفَوْتُ safvet'den (saf, temiz olmak)

İsm-i Fâ'il

Tef'îl bâbının ism-i fâ'ilî mufa'il (مُفْعِل)'dir. İlk aslî harfî başına ötreli mim (م) ilâve edilir. İkinci aslî harf ikizleşerek şeddeli okunur.

مُعَلِّم mu'allim (öğretmek) تَعْلِيم ta'lîm (öğretmek)

مُدَرِّس müderris (ders veren) تَدْرِيس tedrîs (ders vermek)

مُدَقِّق müdakkık (dikkatle araştıran) تَدْقِيق tedkîk

مُصَدِّق musaddık (doğrulayan) تَصْدِيق tasdîk (doğrulama)

İ'lâl

Nâkıs kelimelerde mufa“î (مُفَعِّي) vezni kullanılır.

مُرَبِّی	mürebî (terbiye eden)	تربیه	terbiye (rebev ربو)'den
مُقَوِّی	mukavvî (kuvvetlendiren)	تقویه	takviye (kuvvet قوت)'ten

İsm-i Mef'ûl

Tef'îl bâbının ism-i mef'ûlü müfa“al (مُفَعَّل) şeklindedir.

مُرَكَّب	mürekkeb (karışmış)	ترکیب	terkîb (birbiri ile karıştırılmış maddeler)
مُكْرَّم	mükerrem (ikram olunmuş)	تکريم	tekrîm (hürmet göstermek)
مُثَلَّث	müselles (üçlü, üçgen)	تثلیث	teslîs (üçleme)
مُشَرَّف	müşerref (şereflenmiş, şerefli)	تشریف	teşrîf (şerefletirmek)

İ'lâl

Nâkıs kelimelerde mufa“â (مُفَعَّا) kullanılır.

مُبَرَّرَا	müberra (temiz, noksansız)	تبرئه	tebrî'e (berâet)'ten
مُسَمَّآ	müsemma (isimlendirilen)	تسمیه	tesmiye (semâ)'dan
مُطَرَّرَا	mutarra (taze, diri)	طری	tary (taze olma)

SIRA SİZDE

2

A) Aşağıdaki sülâsî mücerred masdarları tef'îl bâbına çeviriniz. Kelimenin her iki hâlinin de anlamını sözlüğe bakarak öğreniniz.

مثل	misl	
نقصان	noksân	
عمران	umrân	
شوق	şevk	
نزول	nüzûl	
شرف	şeref	
فرق	fark	
کثافت	kesâfet	

خلاصه hulâsa

مهلت mühlet

B) Aşağıdaki verilen masdarların ism-i fâ‘ilini bulunuz.

تفتیش teftîş

توحيد tevhid

تدقيق tedkik

تصديق tasdik

تدريس tedrîs

تعليم ta‘lîm

تكميل tekml

تدبير tedbir

تصحیح tashîh

تبدیل tebdîl

C) Aşağıdaki verilen masdarların ism-i mef‘ûlünü bulunuz.

تقديم takdîm

تسجيل tescil

تكميل tekml

تكریر tekrîr

تصحیح tashîh

تزین tezyîn

تربیع terbî‘

ترکیب terkîb

تصنيف tasnîf

توضیح tavzîh

(تَمَعْل) Tefa‘ül Bâbı

Bu bâbda baştaki te (ت) eklemidir. İkinci aslî harf ikizleşir ve şedde ile gösterilir. Sülâsî mücerred dönüşsüz masdarları dönüşlü hale getirmek için kullanılır. Sülâsî mezîdünfih masdarlardan tef‘îl bâbındaki dönüşsüz kelimeler bu bâba çevirildiklerinde dönüşlülük kazanırlar. Bu bâbdaki bazı kelimeler yapmacıklık ifade eder.

تَشْكُرُ	teşekkür	شكر	şükr
تَكْلُمُ	tekellüm (konuşmak, söylemek)	كلام	kelâm (söz, ifade)
تَكْثُرُ	tekessür (çoğalmak)	تكثير	teksîr (çoğaltmak)
تَحْمُلُ	tahammül (yüklenmek)	تحميل	tahmîl (yüklemek)
تَمْلُكُ	temellük (mülk edinmek)	تمليك	temlik (mülk olarak vermek)
تَشْجُعُ	teşeccü' (sahte kahramanlık göstermek)	شجاعت	şecâat (yigirlik, cesurluk)

İ'lâl

Nâkıs ve mehmûzü'l-lâmda tefâ"î (تَفَعِّي):

تَشْفِي	teşeffî (şifa bulma)	شفأ	şifâ
تَجْزِي	tecezzî (bölünme, parçalanma)	جزء	cüz' (kısım, parça)

İsm-i Fâ'il

Tefa"ül bâbının ism-i fâ'ili mütefa"il (مُتَفَعِّل) veznidir.

مُتَعَدِّدٌ	müte'addid (çoğalan, birçok)	تعدد	ta'addüd
مُتَحَصِّلٌ	mütehassıl (meydana gelen)	تحصل	tahassul
مُتَكَبِّرٌ	mütekebbir (kibirli)	تكبر	tekebbür
مُتَعَرِّضٌ	mütearrız (saldıran, taarruz eden)	تعرض	ta'arruz
مُتَعَهِّدٌ	müte'ahhid (taahhüd eden)	تعهد	ta'ahhüd

İ'lâl

Nâkıs kelimelerde mütefe"î (مُتَفَعِّي) şeklindedir.

مُتَعَلِّي	müte'allî (yükselen)	تَعَلَّى	te'allî (yükselme, yücelme)
مُتَوَلِّي	mütevellî (vakıf idarecisi)	تَوَلَّى	tevellî (dost edinme, bir işi üzerine alma)

İsm-i Mef'ûl

Tefa"ül bâbının ism-i mef'ûlü mütefa"al (مُتَفَعَّل) veznidir. Tefa"ül bâbı dönüşlülük için kullanıldığından ism-i mef'ûlü pek fazla kullanılmaz.

مُتَرَدِّدٌ	müteredded (tereddüt edilen)	تردد	tereddüd
مُتَجَسِّسٌ	mütecesses (gizlice araştırılan)	تجسس	tecessüs (gizlice araştırmak)
مُتَشَبِّثٌ	müteşebbes (teşebbüs olunan)	تشبث	teşebbüs (girişim)

مُتَعَرِّضٌ	müte'arrez (sataşılan, saldırılan)	تعرض	ta'arruz (saldırma, sataşma)
مُتَعَجِّبٌ	müte'acceb (şaşılan)	تعجب	ta'accüb (şaşma, hayret etme)

i'lâl

Nâkıs kelimelerde vezin mütefa'â (مُتَفَعَّى) şeklindedir.

مُتَوَفَّى	müteveffâ (ölmüş, vefat etmiş)	توفي	teveffî (ölme, vefat)
------------	--------------------------------	------	-----------------------

A) Aşağıdaki sülâsî mücerred masdarları tefa'ul bâbına çeviriniz. Kelimenin her iki hâlinin de anlamını sözlüğe bakarak öğreniniz.

SIRA SİZDE

3

نفس	nefes	
نوع	nev'	
شكر	şükr	
فكر	fikr	
جبر	cebr	
جسم	cism	
دهشت	dehşet	
درس	ders	
دين	deyn	
فهم	fehm	

B) Aşağıdaki verilen masdarların ism-i fâ'ilini bulunuz.

تعجب	ta'accüb	
تعهد	ta'ahhüd	
تبدل	tebeddül	
تجبر	tecebbür	
تفهم	tefahhum	
تفرع	teferru'	
تمدن	temeddün	

تمكن	temekkün	
تمرد	temerrüd	
تندم	teneddüm	

Tefâ'ül Bâbı (تَفَاعُلْ)

Tefâ'ül bâbı ilk aslı harften önceki (ت), sonrasına (ا) eklenmesi ve ikinci aslı harfin ötreli okunmasıyla oluşur. Genellikle iki veya daha fazla kişi arasında işteşlik sağlamak için kullanılır.

تَعَاوُنْ	te'âvün (yardımlaşmak)	عون	avn (yardım)
تَبَاعُدْ	tebâ'ud (uzaklaşmak)	بعد	bu'd (uzaklık)
تَنَاطُرْ	tenâzur (bakışmak)	نظر	nazar (bakmak)

Bu bâb bazen gerçekte olmayan bir hali ve durumu varmış gibi gösterir, yapmacıklık, sahtelik bildirir.

تَجَاهُلْ	tecâhül (bilmezlikten gelme)	جهالت	cehâlet
تَشَاعُرْ	teşâ'ur (şâirlik taslamak)	شعر	şi'r
تَغَافُلْ	tegâfûl (kasten gafil gibi görünme)	غفلت	gaflet

Tefâ'ül bâbındaki bazı dönüşsüz masdarlar bu bâba çevrildiklerinde dönüşlü hâle gelirler. Bazen fiilin birbiri ardına veya derece derece gerçekleştiğini ifade eder.

تَرَادُفْ	terâdüf (birbiri ardınca gitmek)	ردف	redif (birisinin arkasından giden)
تَزَايُدْ	tezâyüd (yavaş yavaş artma)	زياده	ziyâde
تَكَامُلْ	tekâmül (derece derece olgunlaşma)	كمال	kemâl (olgunluk)

İ'lâl

Müzâafda tefâ' (تَفَاعٍ) şeklindedir.

تَضَادْ	tezâdd (birbirine zıt olma)	ضد	zıdd (zıt, ters, aksi)
تَمَاسْ	temâss (birbirine değme)	مس	mess (yapışmak, değmek)

Nâkîsta tefâ'î (تَفَاعِي) şeklindedir.

تَدَاوَى	tedâvî	دوا	devâ
تَنَاهَى	tenâhî (son bulma)	نهایت	nihâyet (son)

İsm-i Fâ'il

Tefâ'ül bâbının ism-i fâ'ili mütefâ'il (مُتَفَاعِلٌ) şeklindedir.

مُتَكَامِلْ	mütekâmil (olgunlaşmış)	تکامل	tekâmül (olgunlaşma)
-------------	-------------------------	-------	----------------------

مُتَجَاهِلٌ	mütecâhil (bilmezlikten gelen)	تَجَاهُلٌ	tecâhül (bilmezlikten gelme)
مُتَمَّائِلٌ	mütemâyil (bir tarafa meyl eden, yönelen)	تَمَّائِلٌ	temayül (meyletme, yönelme)
مُتَنَاقِصٌ	mütenâkıs (noksanlaşan, azalan)	تَنَاقِصٌ	tenâkus (azalmak)

İ'lâl

Müzâ'afalarda vezin mütefâ' (مُتَفَاعٌ) şeklinde olur.

مُتَضَادٌّ	mütezádd (birbirine zıt olan)	تَضَادٌّ	tezâdd (iki şeyin birbirine zıt olması)
مُتَحَابٌّ	mütehâbb (birbirine dost olan)	حُبٌّ	hubb (sevgi, dostluk)

Nâkislarda mütefâ'î (مُتَفَاعِيٌّ) şeklindedir.

مُتَدَاوِيٌّ	mütedâvî (tedavi eden)	تَدَاوِيٌّ	tedâvî
مُتَبَاكِيٌّ	mütebâkî (geri kalan, artan)	تَبَاكِيٌّ	tebâkî (artma)
مُتَسَاوِيٌّ	mütesâvî (birbirine denk olan)	تَسَاوِيٌّ	tesâvî (iki şeyin birbirine denk olması)

İsm-i Mef'ûl

Tefâ'ül bâbının ism-i mef'ûlü mütefâ'al (مُتَفَاعَلٌ) şeklindedir. Oldukça az kullanılır.

مُتَعَارَفٌ	müte'âref (meşhur, ünlü)	تَعَارَفٌ	te'ârûf (tanışmak)
مُتَدَاوِلٌ	mütedâvel (elden ele gezdirilen)	تَدَاوِلٌ	tedavül (elden ele dolaşmak)

A) Aşağıdaki sülâsi mücerred masdarları tefâ'ul bâbına çeviriniz. Kelimenin her iki hâlinin de anlamını sözlüğe bakarak öğreniniz.

SIRA SİZDE

4

شَرَكْتُ	şirket	
نَظَرْتُ	nazar	
زِيَادَةٌ	ziyâde	
مَرَضٌ	maraz	
جَهَالَةٌ	cehâlet	
مُجُومٌ	hücûm	
كَثْرَتٌ	kesret	
صُلْحٌ	sulh	

نقض nakz

درس ders

B) Aşağıdaki verilen masdarların ism-i fâ'ilini bulunuz.

تعادل te'adül

تعاهد te'âkud

تبادل tebâdül

تباعد tebâ'üd

تجاسر tecâsür

تجاوز tecâvür

تداخل tedâhül

تدارك tedârük

تخاصم tehâsüm

تكابر tekâbür

Müfâ'ale (مُفَاعَلَه)

Bu bâbda baştaki mim, ilk aslî harften sonraki elif (ا) ve sondaki (ة) harfleri eklemedir. (ة) harfi bazı kelimelerde (ه) yazılarak -e, -a sesi verir, bazı kelimelerde de açılarak te (ت) şeklinde kullanılır. Bu bâb, masdarın belirttiği iş veya hareketin iki veya daha fazla kişi arasında karşılıklı olarak yapıldığını ifade ederek kelimeye işdeşlik (müşâreket) kazandırır. Bir diğer fonksiyonu da kelimeyi geçişsiz yapmaktır.

مُحَارَبَه	muhârebe (savaşma)	حرب	harb (savaş)
مُعَاوَنَت	mu'âvenet (yardımlaşma)	عون	avn (yardım)
مُتَارَكَه	mütâreke (karşılıklı terk etme)	ترك	terk (bırakma)
مُشَارَكَت	müşâreket (ortaklaşma)	شرکت	şirket (ortaklık)

i'lâl

Nakıs ve lefif kelimelerde vezin müfâ'ât (مُفَاعَات) şeklinde olur.

مُجَازَات	mücâzât (cezâlandırma)	جزا	cezâ
مُسَآوَات	müsâvât (eşitlik, denklik)	سوى	sevi (birlik, beraberlik)
مُكَافَات	mükâfât	كفايت	kifâyet

İsm-i Fâ'il

Müfâ'ale bâbının ism-i fâ'ili müfâ'il (مُفَاعِلٌ)'dir. Vezin, bâbdaki ikinci aslı harfin esreli okunması ve sondaki (ة)'nin atılması ile elde edilir.

مُحَافِظٌ	muhâfız (koruyan)	مُحَافِظَةٌ	muhâfaza (koruma)
مُخَابِرٌ	muhâbir (haber veren)	مُخَابَرَةٌ	muhâbere (haberleşme)
مُبَادِلٌ	mübâdil (değiştirilen)	مُبَادَلَةٌ	mübâdele (değiştirmek)
مُقَابِلٌ	mukâbil (karşılık olan)	مُقَابَلَةٌ	mukabele (karşılama, karşılık)

i'lâl

Nâkıs ve lefif kelimelerde vezin müfâ'î (مُفَاعِئٌ) şeklindedir.

مُنَافِي	münâfî (ayrı, muhalif olan)	نَفَى	nefy (sürmek, uzaklaştırmak)
مُنَادِي	münâdî (nidâ eden, seslenen)	مُنَادَاتٌ - نِدَا	nidâ-münâdât (bağırışma)

muzâaflarda müfâ'î (مُفَاعِئٌ) şeklinde olur.

مُضَادٌّ	müzâdd (birbiriyle zıt olan)	تَضَادٌّ	tezâd (zıtlık)
مُمَاسٌّ	mümâss (temas eden, dokunan)	تَمَاسٌّ	temâs (dokunma)

İsm-i mef'ûl

Müfâ'ale bâbının ism-i fâ'ili müfâ'al (مُفَاعَلٌ)'dir. Vezin, bâbdaki ikinci aslı harfin üstünlü okunması ve sondaki (ة)'nin atılması ile elde edilir.

مُخَاطَبٌ	muhâtab (kendisine hitab edilen)	مُخَاطَبَةٌ	muhâtabe (birbirine hitab etme, söyleşme)
مُشَاهَدٌ	müşâhed (görülen, görülmüş)	مُشَاهَدَةٌ	müşâhede
مُبَارَكٌ	mübârek (bereketlenmiş, uğurlu)	مُبَارَكَةٌ	mübâreke

Müzâ'afte ismi- mef'ûl aynı ism-i fâ'ildeki gibi müfâ'î (مُفَاعِئٌ) şeklindedir.

A) Aşağıdaki sülâsi mücerred masdarları müfâ'ale bâbına çeviriniz. Kelimenin her iki hâlinin de anlamını sözlüğe bakarak öğreniniz.

نصف	nısf	
نزاع	nizâ'	
ترك	terk	
شرط	şart	
طلب	taleb	
نوبت	nevbet	

SIRA SİZDE

لطف	lûtf	
كلام	kelâm	
دين	deyn	
جواب	cevâb	

B) Aşağıdaki verilen masdarların ism-i fâ'ilini bulunuz.

مشاهده	müşâhede	
معاونت	mu'âvenet	
مقاتله	mukâtele	
مخالفت	muhâlefet	
مقارنت	mukârenet	
محاربة	muhârebe	
ملازمت	mülâzemet	
مغايرت	mugâyeret	
مهاجرت	muhâceret	
معارضه	mu'âraza	

Özet

Mezidünfih Masdarların Bâbları Tanıyabilmek

Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan mezidünfih masdarlar şunlardır: İf'âl, tef'il, tefa'ul, tefâ'ul, müfâ'ale infi'âl, ifti'âl, if'ilâl, istif'âldir. Bu masdarlardan her birisi mücerred masdara belirli bir anlam katar. Mücerred masdar iken geçişsiz olan bir kelime bu masdarlardan geçişlilik özelliği olan bir bâba nakledildiklerinde geçişlilik kazanırlar. Bunlardan bazıları kelimeye dönüşlülük, bazıları da işteşlik, edilgenlik vs. gibi anlamlar katarlar. Bu ünite de işlenen masdarların anlamları şu şekildedir:

Mezidünfih bâbların oluşturduğu masdarların anlamları		
if'âl	إِفْعَالٌ	Geçişli
tef'il	تَفْعِيلٌ	Geçişli
müfâ'ale	مُفَاعَلَةٌ	işteş, geçişsiz, geçişli
tefa'ul	تَفَعُّلٌ	dönüslü, geçişsiz, bazen geçişli, yapmacıklık
tefâ'ul	تَفَاعُلٌ	işteş, dönüslü, geçişsiz, bazen geçişli, yapmacıklık

Sülâsî Mezidünfih Masdarların İsm-i Fâ'il ve İsm-i Mef'ûllerini Yapabilmek

Sülâsî mezidünfih masdarların sülâsî mücerred masdarlardan farklı olarak her birinin ayrı ayrı ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûlleri vardır. Bunlar şu şekildedir:

Masdar	İsm-i Fâ'il	İsm-i Mef'ûl
إِفْعَالٌ	مُفْعِلٌ	مُفْعَلٌ
if'âl	müf'il	müf'al
تَفْعِيلٌ	مُفْعِّلٌ	مُفْعَّلٌ
tef'il	müfâ'il	müfâ'al
مُفَاعَلَةٌ	مُفَاعِلٌ	مُفَاعَلٌ
müfâ'ale	müfâ'il	müfâ'al
تَفَعُّلٌ	مُتَفَعِّلٌ	مُتَفَعَّلٌ
tefa'ul	mütefa'il	mütefa'al
تَفَاعُلٌ	مُتَفَاعِلٌ	مُتَفَاعَلٌ
tefâ'ul	mütefâ'il	mütefâ'al

Bu Şekillerin Düzensiz Yapılarını Tanımak ve Bu Türden Kelimeleri Anlamlandırabilmek

Yukarıda belirtilen babların nâkıs, ecvef, lefif gibi bazı köklerinin ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûlleri farklı kalıplarla yazılabilmektedir. Vezinlerin bu istisna hallerine Arapçada i'lâl diyoruz. Her veznin işlenişinde ayrıca i'lâl bahsi açarak bu istisnâî durumlar incelenmiş ve örneklendirilmiştir.

Kendimizi Sıneyalım

1. Aşağıdaki mezîdünfih masdarlardan hangisinin karşıla-
rında yazan okunuşu **yanlıştır**?

- a. تکریم – tekrîm
- b. تکاسل – tekâsül
- c. مصادره – müsâdere
- d. تشکل – teşkil
- e. تمدن – temeddün

2. Aşağıdaki kelimelerden hangisi mezîdünfih masdarlardan
değildir?

- a. ترادف (terâdûf)
- b. اعدام (i'dâm)
- c. ترسم (teressüm)
- d. تنقیص (tenkis)
- e. حکایت (hikâyet)

3. Aşağıdaki mezîdünfih masdarlardan hangisi karşılarında
yazan vezin ile **uyumsuzdur**?

- a. افهام – افعال if'âl
- b. توسع – تفعیل tef'îl
- c. تراکم – تفاعُل tefâ'ül
- d. مضاربه – مُفَاعَلَه mufâ'ale
- e. تعارف – تفاعُل tefâ'ül

4. Aşağıdaki mezîdünfih masdarların bâbları hangisi karşı-
sında yazılı çatı ile **uyumsuzdur**?

- a. تجهیل techîl - geçişli
- b. معارفه mu'ârefe - işteş
- c. اعلام i'lâm - geçişsiz
- d. تمارض temâruz - yapmacıklık
- e. تصادم tesâdüm - işteş

5. Aşağıdaki mezîdünfih masdarlardan hangisinin çatısında
işteşlik vardır?

- a. تصنیف (tasnîf)
- b. ابلاغ (iblâğ)
- c. محاطبه (muhâtabe)
- d. تملک (temellük)
- e. تنبيه (tenbih)

6. Aşağıdaki kelimelerden hangisi ism-i fâ'il **değildir**?

- a. تمليك (temlik)
- b. مفتش (müfettiş)
- c. متبخر (mütebahhir)
- d. منصف (münsif)
- e. متبارض (mütebâriz)

7. Aşağıdaki kelime gruplarından hangisinde mezîdünfih
masdar yer **almamıştır**?

- a. مستخدم (müstahdem) – استرحام (istirhâm) –
متجسس (mütecessis)
- b. مكرم (mükerrem) – تحديد (tahdîd) – معتبر (mu'teber)
- c. اعداد (i'dâd) – مستخير (müstahber) – مسلم (müslim)
- d. معامل (mu'âmil) – محرك (muhrik) – مسکن (müsekkîn)
- e. مشاهد (müşâhed) – تدافع (tedâfû') – تمسک (te-
messük)

8. Aşağıdaki kelime gruplarından hangisinde ism-i mef'ûl
yoktur?

- a. اسناد (isnâd) – مسند (müsned)
- b. توفيق (tevfik) – موفق (muvaffak)
- c. تکریم (tekrîm) – مكرم (mükerrem)
- d. تشبث (teşebbüs) – متشبث (müteşebbes)
- e. مطابقت (mutâbakat) – مطابق (mutâbık)

9. Aşağıdaki kelimelerden hangisinin karşılarında yazılı olan
ism-i fâ'ili yanlıştır?

- a. مناسبت (münâsebet) – مناسب (münâsib)
- b. ترکیب (terkîb) – مرکب (mürekkeb)
- c. افراط (ifrât) – مفرط (müfrit)
- d. تمدن (temeddün) – متمدن (mütemeddin)
- e. تضارب (tedârüb) – متضارب (mütedârib)

10. Aşağıdaki kelimelerden hangisi mezîdünfih masdar **değildir**?

- a. بلاغت (belâgat)
- b. تبليغ (tebliğ)
- c. مبالغه (mübâlağa)
- d. تبليغ (tebellüğ)
- e. ابلاغ (iblâğ)

Kendimizi Sınyalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız yanlış ise “Tef‘ıl Bâbı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. e	Yanıtınız yanlış ise “Mezidünfih Masdarlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız yanlış ise “Tef‘ıl ve Tefa‘ul Bâbları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. c	Yanıtınız yanlış ise “İf‘âl” Bâbı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. c	Yanıtınız yanlış ise “Müfâ‘ale” Bâbı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. a	Yanıtınız yanlış ise “Müfâ‘ale” Bâbı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. d	Yanıtınız yanlış ise “Özet” kısmındaki “Mezidünfih Masdarların Masdar, İsm-i Fâ‘il ve İsm-i Mef‘ûllerini gösteren tabloyu” yeniden gözden geçiriniz.
8. e	Yanıtınız yanlış ise “Özet” kısmındaki “Mezidünfih Masdarların Masdar, İsm-i Fâ‘il ve İsm-i Mef‘ûllerini gösteren tabloyu” yeniden gözden geçiriniz.
9. b	Yanıtınız yanlış ise “Tef‘ıl” Bâbı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a	Yanıtınız yanlış ise “Özet” kısmındaki “Mezidünfih Masdarların Masdar, İsm-i Fâ‘il ve İsm-i Mef‘ûllerini gösteren tabloyu” yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı**Sıra Sizde 1**

A)	كرم	kerem	اكرام	ikrâm
	كمال	kemâl	اكمال	ikmâl
	عمل	amel	اعمال	i‘mâl
	عمران	umrân	اعمار	i‘mâr
	مرور	mürûr	امرار	imrâr
	نعمت	ni‘met	انعام	in‘âm
	نفقه	nafaka	انفاق	infâk
	فساد	fesâd	افساد	ifsâd
	ضرر	zarar	اضرار	ızrâr
	حسن	hiss	احساس	ihşâs
B)	الحاد	ilhâd	ملحد	mülhid
	الزام	ilzâm	ملزم	mülzim
	امهال	imhâl	ممهل	mümhil
	امكان	imkân	ممکن	mümkin
	انفاق	infâk	منفق	münfik
	انكار	inkâr	منكر	münkir
	انزال	inzâl	منزل	münzil
	اسكات	iskât	مسكت	müskit
	اسلام	islâm	مسلم	müslim
C)	الهام	ilhâm	ملههم	mülhem
	الحاق	ilhâk	ملحق	mülhak
	انكار	inkâr	منكر	münker
	انتاج	intâc	منتج	müntec

اسناد	isnâd	مسند	müsned	تدبیر	tedbîr	مدبر	müdebbir	
ابرام	ibrâm	مبرم	mübrem	تصحیح	tashîh	مصحح	musahhih	
ابراز	ibrâz	مبرز	mübrez	تبدیل	tebdil	مبدل	mübeddil	
ابشار	ibşâr	مبشر	mübşer	C) تقدیم	takdîm	مقدم	mukaddem	
ابطال	ibtâl	مبطل	mübtel		تسجيل	tescîl	مسجل	müseccel
افراز	ifrâz	مفرز	müfrez		تکمیل	tekmîl	مکمل	mükemmel
Sıra Sizde 2								
A) مثل	misl	تمثیل	temsîl	تکریر	tekrîr	مکرر	mükerrer	
نقصان	noksân	تنقیص	tenkis	تصحیح	tashîh	مصحح	musahhah	
عمران	umrân	تعمیر	ta'mîr	تزین	tezyîn	مزین	müzeyyen	
شوق	şevk	تشویق	teşvik	تریع	terbîʿ	مربع	murabbaʿ	
نزول	nüzûl	تنزیل	tenzîl	ترکیب	terkîb	مرکب	mürekkeb	
شرف	şeref	تشریف	teşrîf	تصنیف	tasnîf	مصنف	musannef	
فرق	fark	تفریق	tefrîk	توضیح	tavzîh	موضح	muvazzah	
کثافت	kesâfet	تکثیف	teksîf	Sıra Sizde 3				
خلاصه	hulâsa	تلخیص	telhîs	A) نفس	nefes	تنفس	teneffüs	
مهلت	mühlet	تمهیل	temhîl	نوع	nevʿ	تنوع	tenevvüʿ	
				شکر	şükr	تشکر	teşekkür	
B) تفتیش	teftîş	مفتش	müfettiş	فکر	fıkr	تفکر	tefekkül	
توحید	tevhîd	موحد	muvaħhid	جبر	cebr	تجبر	tecebbür	
تدقیق	tedkîk	مدقق	mudakkık	جسم	cism	تجسم	tecessüm	
تصدیق	tasdîk	مصدق	musaddık	دهشت	dehşet	تدهشت	tedeħhüş	
تدریس	tedrîs	مدرس	müderriş	درس	ders	تدرس	tederrüs	
تعلیم	ta'lim	معلم	mu'allim	دین	deyn	تدین	tedeyyün	
تکمیل	tekmîl	مکمل	mükemmil	فهم	fehm	تفهم	tefehüm	

B)	تعجب	ta'accüb	متعجب	müte'accib	تباعد	tebâ'üd	متباعد	mütebâ'id	
	تعهد	ta'ahhüd	متعهد	müte'ahhid	تجاسر	tecäsür	متجاسر	mütecâsir	
	تبدل	tebeddül	متبدل	mütebeddil	تجاوز	tecâvür	متجاوز	mütecâvir	
	تجبر	tecebbür	متجبر	mütecebbir	تداخل	tedâhül	متداخل	mütedâhil	
	تفهم	tefahhum	متفهم	mütefehhim	تدارك	tedârük	متدارك	mütedârik	
	تفرع	teferru'	متفرع	müteferri'	تخاصم	tehâsüm	متخاصم	mütehâsim	
	تمدن	temeddün	متمدن	mütemeddin	تكابر	tekâbü	متكابر	mütekâbir	
	تمكن	temekkün	متمكن	mütemekkin	Sıra Sizde 5				
	تمرد	temerrüd	متمرد	mütemerrid	A)	نصف	nısf	مناصفه	münâsafe
	تندم	teneddüm	متندم	müteneddim		نزاع	nizâ'	منازعه	münâza'a
Sıra Sizde 4						ترك	terk	متاركه	mütâreke
A)	شركت	şirket	تشارك	teşârük		شرط	şart	مشارطه	müşârata
	نظر	nazar	تناظر	tenâzur		طلب	taleb	مطالبه	mütâlebe
	زياده	ziyâde	تزايد	tezâyüd		نوبت	nevbet	مناوبته	münâvebe
	مرض	maraz	تमारض	temâruz		لطف	lütüf	ملاطفه	mülâtafe
	جهالت	cehâlet	تجاهل	tecâhül		كلام	kelâm	مكالمه	mükâleme
	هجوم	hücüm	تهاجم	tehâcüm		دين	deyn	مداينه	müdâyene
	كثرت	kesret	تكاثر	tekâsür		جواب	cevâb	مجاوبه	mücâvebe
	صلح	sulh	تصالح	tesâluh	B)	مشاهده	müşâhede	مشاهد	müşâhid
	نقض	nakz	تناقض	tenâkuz		معاونت	mu'âvenet	معاون	mu'âvin
	درس	ders	تدارس	tedârüs		مقاتله	mukâtele	مقاتل	mukâtil
B)	تعادل	te'âdül	متعادل	müte'âdil		مخالفت	muhâlefet	مخالف	muhâlif
	تعاقد	te'âkud	متعاقد	müte'âkid		مقارنت	mukârenet	مقارن	mukârin
	تبادل	tebâdül	متبادل	mütebâdil		محاربة	muhârebe	محارب	muhârib

ملازمت	mülâzemet	ملازم	mülâzım
مغايرت	mugâyeret	مغاير	mugâyir
مهاجرت	muhâceret	مهاجر	muhâcir
معارضه	mu'âraza	معارض	mu'âriz

Yararlanılan Kaynaklar

Faruk Kadri Timurtaş (2008), **Osmanlı Türkçesine Giriş I**, İstanbul.

Hayati Develi (2008), **Osmanlı Türkçesi Klavuzu 1-2**, İstanbul.

Râşid (1317), **Kavâ'id-i Lisân-ı Osmanî**, İstanbul.